

Rimsko osvajanje Britanije

Jelečki, Alen

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:261271>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski Fakultet

Alen Jelečki

Rimsko osvajanje Britanije

Diplomski rad

Pula, listopad 2022. godine.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

Alen Jelečki

Rimsko osvajanje Britanije

Diplomski rad

JMBAG: 0303076863, redoviti student

Studijski smjer: Diplomski studij jednopredmetne povijesti

Predmet: Istraživanje stare povijesti

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Robert Matijašić

Pula, Listopad 2022. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Alen Jelečki, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student
Alen Jelečki

U Puli, 25. listopada 2022. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Alen Jelečki dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Rimsko osvajanje Britanije koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 25. listopada 2022.

Potpis
Alen Jelečki

*Non enim ignavia magna imperia contineri
Ne održavaju se bojažljivošću velika carstva*

- Tacit, Anali, 15, 1 -

Zahvala

Ovom prilikom bih izrazio svoju zahvalnost svome mentoru prof. dr. sc. Robertu Matijašiću koji me je još 2018. godine zainteresirao za antiku. Osim spomenutog profesor me je uveo i u svijet arheologije koja mi je prilikom pisanja ovog rada jako pomogla u sagledavanju nekih istraživanja i činjenica.

Prilog 1. Prikaz teritorijalne rasprostranjenosti značajnijih britskih plemena 43. godine (dostupno na:

<https://4dot48psychosisblog.wordpress.com/2017/09/24/research-on-king-leah-and-boadicea/>).

Sadržaj

I. Uvod	4
II. Otok i ljudi	5
III. Briti i ratovanje	7
IV. Rimska legija	11
IV. 1. Rimski centurion i ljudi unutar logora	12
IV. 2. Taktika i logistika rimske vojske	14
IV. 3. Novačenje i trening	17
IV. 4. Plaća, prehrana i medicina	18
V. Cezar i Britanija	21
VI. <i>Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus</i>	27
VII. Klaudijeva reforma vojske	32
VIII. Pripreme za osvajanje Britanije	36
IX. Osvajanje Britanije u vrijeme cara Klaudija	40
IX. 1. Aulus Plautius	40
IX. 2. Klaudijev dolazak u Britaniju i posljedice dolaska	48
IX. 3. Publius Ostorius Scapula	51
IX. 4. Caratacus i Scapula	54
IX. 5. Trijumf	60
IX. 6. Hod Hill	61
X. Situacija pod guvernerom Didijem Galom	63
XI. <i>Quintus Veranius</i>	66
XII. <i>Gaius Suetonius Paulinus</i> i Budikina pobuna	67
XIII. Britanija nakon Budikine pobune	80
XIV. Agrikola	82
XIV. 1. O Agrikoli i njegovom upravljanju provincijom Britanijom	82
XIV. 2. Agrikoline kampanje na području Britanije	84
XIV. 3. <i>Calgacus</i> i bitka kod <i>Mons Graupius</i>	89
XIV. 4. Rimljani napuštaju Kaledoniju	92
XVI. Septimije Sever	99
XVII. Rimski Wales	102
XVIII. Rimska ostavština na području današnje Škotske	104
XIX. Provincija Britanija	106
XX. Rimljani napuštaju Britaniju	108

XXI. Sažetak	111
XXII. Abstract	112
XXIII. Popis literature i izvora	113
XXIII. 1. Bibliografija	113
XXIII. 2. Internetski izvori	117
XXIV. Popis priloga	119

I. Uvod

Ovaj diplomski rad naslovljen *Rimsko osvajanje Britanije* sam odlučio napisati iz više razloga. Jedan od glavnih razloga je nastojanje da se pobliže objasni sam tijek rimskog osvajanja otoka Britanije. Isto tako, u ovome radu će se ukazati na činjenice osim krvi i željeza koje su pomogle Rimljanima održati kontrolu nad osvojenim područjem. Čimbenici poput dobre administracije, stabilne vlasti i sl. su pomogli održati provinciju na okupu, a proces romanizacije je jako ključni čimbenik koji se često preskače prilikom govorenja o rimskom osvajanju Britanije. Kako ćemo vidjeti u radu, Rimljani su otok osvajali u više faza i pod više careva i zapovjednika.

U radu ćemo spomenuti i Gaja Julija Cezara i njegove avanture u Britaniji, a upravo su Cezarove dvije neuspjele kampanje pokrenule maštu kod Rimljana po pitanju Britanije. Zatim ćemo reći ponešto o caru Tiberiju Klaudiju Cezaru Augustu Germaniku (lat. *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*). Spomenut ćemo i rimsku vojsku od legija do pomoćne vojske koja je uvelike doprinijela osvajanju. Bit će riječi i o samim Britima i njihovom načinu ratovanja te običajima vezanim uz ratovanje koji su bili ukorijenjeni u njihov otpor prema Rimu.

Bit će spomena o velikim generalima i guvernerima poput Gneja Julija Agrikole (lat. *Gnaeus Julius Agricola*). Također će biti puno i osvrta na arheološke ostatke vila, utvrda, zidova i sl. U radu će se spomenuti i veliki povjesničari antike poput Publija Kornelija Tacita (lat. *Publius Cornelius Tacitus*). Tijekom rada ću predočiti nekoliko analiza zanimljivih događaja koji su vezani za Britaniju poput, primjerice, da su Rimljani 410. u potpunosti napustili provinciju na milost i nemilost barbarskim plemenima koja će kasnije tvoriti jezgru ranosrednjovjekovnih kraljevstava na području Britanije. Još jedna važna stavka koju ćemo spomenuti prije negoli krenemo na sam rad je sljedeća. Za rimsko osvajanje Britanije nemamo puno pisanih dokaza osim onih arheoloških kojih imamo na pretek zahvaljujući britanskim arheolozima. Glavni izvori za rimsko osvajanje Britanije nam je spomenuti Tacit i Lucije Kasije Dion, ili Dion Kasije Kokejan (lat. *Lucius Cassius Dio*).

II. Otok i ljudi

Tacit u svome djelu *Agricola* spominje i geografiju Britanije pokraj junačkih podviga svoga punca Agrikole. Dok nam Tacit iznosi svoje pomalo oskudne podatke geografije o otoku, koji se u njegovim očima nalazi na samom sjeverozapadnom dijelu poznatog svijeta, spominje dva antička autora koji su već pričali o otoku zvanom Britanija, a ti antički autori su Tit Livije (*lat. Titus Livius*) i Fabije Rustik (*lat. Fabius Rusticus*).¹ Ovom prilikom ćemo ukratko naglasiti zašto Tacit nije pisao više o geografskim obilježjima Britanije. Naime, Tacit je svoje djelo pisao i namijenio za čitatelje svoga doba koje geografija nije zanimala previše. Više su ih zanimala veličanstvene bitke i ljudi koji su sudjelovali u tim događajima, a ne neka puka geografija i toponimija koja bi današnjim istraživačima i povjesničarima bila od velike koristi. O otoku Britaniji prvi govori grčki geograf Pitej iz Masalijske (grč. *Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης*). Koji je ujedno i antičkome svijetu otkrio Island kojemu su Grci i Rimljani nadjenuli nadimak *zadnje sviralo na svijetu*. Nakon Piteja imamo autore poput Gaja Julija Cezara, Strabona (grč. *Στράβων*), Pomponija Mele i Posejdonija (grč. *Ποσειδώνιος*).²

Tacit za Britaniju i britansko otočje navodi da se nalaze izvan *Herkulovih stupova* (Gibraltarska vrata) te da je okružena morem na sve četiri strane. Svojim čitateljima također prenosi informaciju da je Britanija najveći otok znan Rimljanima. S istoka joj je Germanija, sa zapada Hispanija, dok je na jugu otok vidljiv Galima.³ Na sjeveru nema većih kopnenih masa što je uputilo Rimljane da je na tom kraju otoka otvoreno more. Tacit navodi da su autori poput Tita Livija od starije generacije i Fabija Rustika od mlađe generacije povjesničara geografa smatrali da najveći otok Britanija ima oblik kao izdužena ljudska lopatica ili kao sjekira. U vrijeme Agrikolinih kampanja, o kojima ćemo pričati poslije, saznajemo da je rimska flota oplovila otok, što je potvrdilo saznanja ranijih geografa i povjesničara da je Britanija uistinu otok.⁴ U isto vrijeme rimska flota je također otkrila otočje Orkney i inkorporirala ih u Rimsko Carstvo. Isto tako se otkrili i otok Thule (Shetland) koji nisu zauzeli jer im to nije bilo naređeno.

¹ Clarke Katherine, "An Island Nation: Re-Reading Tacitus' *Agricola*", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 95.

² Isto, 96.

³ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 9.

⁴ Isto, 9.

Također saznajemo da su Rimljani jako teško plovili morem oko spomenutog otoka.⁵ Tacit spominje da je Agrikola tijekom svoje kampanje u Kaledoniji (današnja Škotska) na samome sjeveru naišao je na pojavu koja remeti prirodni poredak. Naime riječ je o bijelim noćima, prirodnom fenomenu ili i pojmu ako je pojava za neko mjesto konstantna, a u ovome slučaju jest.⁶ Radi se o prirodnom fenomenu gdje je noć paradoksalno svijetla i kratka.

Tacit se također malo osvrnuo i na žitelje Kaledonije, pošto je vrhunac Agrikolinih vojnih kampanja bilo zauzimanje Kaledonije. Piše da su Kaledonci uglavnom imali crvenu i zlatnu kosu i ogromne udove, što je Tacita uputilo da su kaledonska plemena germanskog podrijetla ili da je germansko obilježje dominantno.⁷ Dok su primjerice u južnijim dijelovima otoka oni koji su bliže Galiji žitelji imali karakteristična obilježja keltskih Gala. Dok su prema rimskim povjesničarima pravi domorodci obitavali u središtu otoka. Također nije na odmet spomenuti da su Briti pripadali keltskoj grupi naroda. Cezar nam tako govori da usmena predaja njegova vremena smatra da su u unutrašnjosti otoka živjeli samo starosjedoci. Dok je na obalnom području živio znatan broj stanovništva koje je došlo s područja Belgije zbog ratnog plijena ili pak trgovine.⁸

Cezar nam također govori da na otoku ima puno šuma kao i u Galiji, dosta stoke, te da je zlatan novac u optjecaju ili umjesto njega željezne šipke određene težine. Zatim govori da je otok Britanija u obliku trokuta. Također spominje da u regiji zvanoj Koncij u primorskom dijelu gdje živi većina uglednih Brita tog vremena.⁹ Također je naglasio da se žitelji spomenute regije ne razlikuju puno od Gala, a i sam način izgradnje kuća im je identičan.¹⁰ Briti su također koristili lončarsko kolo, što nam ukazuje da su kulturno i civilizacijski bili do određenog stupnja osviješteni. Britski vođe su uvelike ulagali u poljoprivredu kako bi iskazali svoju moć i sposobnost vođenja plemena. U vrijeme Klaudijeve invazije vođe Brita su bili poduzetni, pronicljivi, poduzetni i učinkoviti u vođenju plemena.¹¹

⁵ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 9.

⁶ Clarke Katherine, „An Island Nation: Re-Reading Tacitus' "Agricola", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 99.

⁷ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 10.

⁸ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 103.

⁹ Isto, 104.

¹⁰ Isto, 104.

¹¹ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004.,13.

III. Briti i ratovanje

Kad Tacit piše o Britima unutar „provincije Britanije“, spominje ponajprije njihovu hrabrost i slobodan duh. Paralelno s tim daje primjer njihovih galskih rođaka koji su isto tako bili slobodna duha i ratoborni kao Briti.¹² Međutim, dolaskom rimske vlasti koja je nakon krvavog osvajanja donijela mir i stabilnost Galima, junaštvo u bitci i slobodan duh su zamijenili lijenost i komfor, što je dovelo do toga da postepeno izgube i hrabrost. Ista situacija se događa i Britima u Tacitovo vrijeme. Mnoga ratoborna britska plemena počela su oponašati i prihvaćati rimski način života i sve pogodnosti koje donosi. Ipak, ima i dalje onih koji su bili kao i Gali prije Rimljana. Tacit govori da su Briti i dalje bili spremni podići ustanak i latiti se oružja, kada bi rimski centurioni bili nepravedni i okrutni prema njima.¹³ Ova rečenica nas upućuje na to da Tacit govori o krvavoj pobuni koju je podigla Budika, a o samoj pobuni ćemo reći nešto kasnije.

U ovome dijelu ćemo reći ponešto o keltskoj ratničkoj kulturi, načinu ratovanja i vojnoj opremi. Od iznimne nam je važnosti spomenuti nabrojene stavke jer su one uvelike utjecale na rimsko osvajanje Britanije i samo ratovanje na otoku između britskih plemena i Rimljana. Kelti su rat smatrali gotovo neizostavnim dijelom svog života. Rat je mogao ponuditi mladim ratnicima priliku da se dokažu u svome plemenu i, ono najvažnije, službeno uđu u odrasli muževni život.¹⁴ Odmah ćemo istaknuti sljedeću činjenicu koja je bila prisutna u keltskom, ali i u većini starih društava antike: oni koji su imali fizičke mane koje su utjecale na takav način života poput teške mentalne retardacije ili druge bolesti koja pojedincu oduzima samostalnost nisu mogli jednostavno preživjeti u svojoj zajednici. Takav način se čini okrutnim, ali pleme nije moglo voditi brigu o takvim pojedincima s uvelike ograničenim resursima i oduzimati priliku za razvoj zdravima kako bi deformirane održavali na životu. Pojedinci koji su pak bili inteligentni, a slabije fizičke građe ili tjelesne spremne postojali bi svećenici, bolje rečeno *druidi* u keltskom društvu poput Brita.¹⁵ Druidi su bili uvelike cijenjeni i važni za društvo iz više razloga o kojima ćemo reći nešto kasnije.

¹² Mellor Ronald, „*Tacitus' Annals*“, New York: Oxford University Press, 2010., 48.

¹³ Isto, 48.

¹⁴ Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003., 76.

¹⁵ Isto, 76.

Interesantna je činjenica da u keltskoj ratničkoj kulturi pobjeda na bojnome polju nije bila primarni cilj keltskom ratniku, u našem slučaju britskom.¹⁶ Glavni cilj britskog ratnika je bilo odrublivanje glave protivničkog ratnika i uzimanje iste kao trofej. Odrubljene glave su davane u hramove ili su ostale u posjedu obitelji osobe koja je odrubila tu glavu. Smatralo se da u glavi obitava čovjekova duša i imajući glavu, primjerice moćnog ratnika, njegove sposobnosti bi prešle na osobu koja mu je odrubila glavu.¹⁷ Plemena na području Britanije su na godišnjoj bazi išle u rat i međusobno ratovala. To je mogla biti obična otimačina stoke, pljačka dobara ili puna vojna kampanja s ciljem zauzimanja zemlje drugog plemena.

Sada ćemo ponešto reći o britskim bojnim kolima koje su zadavale glavobolje Rimljanima. Najbolji opis britskih ratnih kočija daje nam Cezar. Naime, on kaže da se njihove ratne kočije pojavljuju iznenada i da vještim manevriranjem mogu voziti posvuda, a ratnici smješteni na kočijama bacaju koplja na obližnje neprijatelje.¹⁸ Cezar je također naglasio da buka koju stvaraju kotači na kolima stvara osjećaj terora i zbunjenosti. Izuzetno zanimljiva činjenica je ta da primjerice Cezar nije ništa spomenuo o kosama/srpovima fiksiranim na kotačima kočija. Generalna je pretpostavka, a i općenito je poimanje da britske ratne kočije imaju fiksirane kose na svojim kotačima. Cezarovu šutnju po spomenutom pitanju potvrđuje i arheologija koja do današnjeg dana nije pronašla niti jedan primjer britskih bojnih kola s fiksiranim kosama/srpovima na kotačima.¹⁹ Također jedna od važnijih značajki britskih bojnih kola je da su ratnici mogli sići s kočija, krenuti u boj i povući se ako bi situacija postala nepovoljna po njih. Takav način ratovanja je Rimljanima uvelike otežao mobilnost na bojnome polju kao i neometano napredovanje prilikom frontalnih napada.

Druidi su neizostavan čimbenik u svim keltskim grupama poput one u Brita. Druidi su uvijek bili u središtu otpora rimskoj vlasti prvo u Galiji zatim u Britaniji. Druidizam je također bila objedinjujuća sila u keltskim društvima Galije i Britanije.²⁰ Naši glavni izvori po pitanju druidizma i o druidima općenito su grčki i rimski izvori. Ti izvori su često pristrani i pretjerani, tako da je teško razlučiti stvarnost od fantazije.

¹⁶ Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003., 76.

¹⁷ Isto, 76.

¹⁸ Isto, 77.

¹⁹ Isto, 77.

²⁰ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 63.

Druidi su formirali zasebnu kastu pojedinaca u keltskom društvu, koji su bili regrutirani od zemljoposjedničkog plemstva, a to su bili ljudi i obitelji rang niže od poglavice. To nas upućuje da su to sve bili ljudi s velikim stupnjem autoriteta u društvu i prije negoli su postali druidi. Također ćemo istaknuti činjenicu da su druidi imali pravo na slobodu kretanja među keltskim plemenima.²¹ Osim što su imali važnu religijsku ulogu u društvu, druidi su također posjedovali ključno znanje o obrađivanju zemlje i izmjeni godišnjih doba. Rimski filozof Gaj Plinije Sekund (lat. *Gaius Plinius Secundus*) nam govori da su druidi imali znanja o kretanju zvijezda i planeta prema čemu su napravili i kalendar. Svo spomenuto znanje im je pomoglo da duboko ukorijene svoj utjecaj u keltskom društvu.²² Druidi su tijekom rimskih vojnih kampanja uvelike ometali rimsko napredovanje svim sredstvima od gerilskih napada do sabotiranja opskrbnih linija, a upravo vojno djelovanje druida ćemo spomenuti nešto kasnije u radu.

Briti su imali duge štitove zmajskoga oblika, a svaki od štitova je imao različite ukrase i način na koji su bili izrađeni i postavljeni.²³ Što nas upućuje na to da je svaki ratnik dekorirao ili je naručio da mu se štit dekorira po želji. Od Cezara također saznajemo da su se Briti kao i svi Kelti pouzdavali u magiju i praznovjerje uoči bitke i za vrijeme bitke. Siromašni ratnici bi svoju kožu bojali u plavu boju, iscrtavajući linije plave boje što bi nalikovalo na cestu. Zato je imućniji ratnički sloj nosio zaštitni ratni oklop u boj. Cezar nam govori da su britski konjanici imali kacige, pojaseve za mačeve te duge lepršave ogrtače pričvršćene za ramena.²⁴

²¹ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 64.

²² Isto, 64.

²³ Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003., 78.

²⁴ Isto, 78.

Prilog 2. Prikaz britskih ratnika. Na slici se upečatljivo vidi razlika između ukrašavanja štitova i društveni status onih s oklopom i onih bez (dostupno na: <https://www.realmofhistory.com/2022/08/14/10-facts-ancient-celts-warriors/>).

IV. Rimska legija

Sljedećih nekoliko poglavlja ćemo posvetiti rimskoj legiji, vojnoj strukturi, pomoćnim vojnicima, načinu novačenja, treningu, plaći, prehrani, medicini i Klaudijevoj vojnoj reformi netom i za vrijeme invazije na Britaniju.

Osnovna vojna organizacija rimske vojske u vrijeme ranog carstva (31. g. pr. Kr.- 193. pos. Kr.) bila je legija (lat. *legio*).²⁵ Najmanja i najosnovnija organizacija unutar carske legije je bila grupa od 8 legionara (lat. *Conturbenia*), a deset takvih odreda je činilo centuriju.²⁶ U teoriji legija se sastojala od šest kohorti (lat. *Cohors*) od 600 ljudi svaka, a svaka kohorta se sastojala od šest centurija (lat. *Centuria*) po sto ljudi. Što nas na papiru i u teoriji dovodi do 6000 legionara. Svaka legija je imala barem jedan odred od 120 konjanika (lat. *ala*) u svrhu izviđanja. Rimljani su predvidjeli mogućnost da se unutar same legije neki od legionara razbole, dezertiraju ili ozlijede prije bitke. U svrhu toga Rimljani su da nadomjeste mogući nedostatak broja legionara organizirali da prva kohorta broji 960 legionara.²⁷ Prije Augustove reforme legije su varirale veličinom počevši od 5200 plus 400 konjanika prema povjesničaru Gaju Svetoniju Trankvilu (lat. *Gaius Suetonius Tranquillus*). Dok primjerice Sekst Pompej Fest (lat. *Sextus Pompeius Festus*) navodi da je u kasnom 2. st. pr. Kr. nakon Marijeve reforme legija brojala 6000 legionara i 300 konjanika.²⁸ Jedan od boljih opisa rimske legije daje nam rimski pisac Publije (ili po nekima Flavije) Vegecije Renat (lat. *Publius "Flavius" Vegetius Renatus*) koji je napisao djelo *Rei Militaris*. Njegov detaljan opis legija kako ju on oslovljava *antiqua legio* sastojala se od devet kohorti s 555 pješaka i 66 konjanika podijeljenih u pet centurija. Dok je primjerice prva kohorta brojala 1105 pješaka i 132 konjanika također podijeljenih u deset centurija.²⁹ Što nam u konačnici daje broj od 6100 pješaka i 730 konjanika u petnaest centurija.

²⁵ Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 337.

²⁶ Roth Jonathan, "The Size and Organization of the Roman Imperial Legion", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 3 (1994), 346.

²⁷ Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 337.

²⁸ Roth Jonathan, "The Size and Organization of the Roman Imperial Legion", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 3 (1994), 347-348.

²⁹ Roth Jonathan, "The Size and Organization of the Roman Imperial Legion", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 3 (1994), 349.

Legijom je zapovijedao legat (lat. *legatus*), koji je obično bio član senatorske aristokracije. Svaka legija je imala po šest tribuna (lat. *tribunus*), a tijekom bitke najvažniji je bio čin centuriona koji je zapovijedao centurijom tijekom bitke. Također je postojao i prefekt logora (lat. *Praefectus castrorum*) koji je bio zadužen za logistiku i organizaciju službenog logora.³⁰

Prema izvorima koje dobivamo od Vegecija svaka legija je bila opremljena određenim brojem ratnih mašina. Kasnije u ovome radu ćemo dati primjer britske utvrde Hod Hill kako bismo ukazali na razorni učinak rimskih ratnih mašina tijekom opsade. Saznajemo da je svaka kohorta bila opremljena jednom balistom i karnobalistom, koja je bila znatno veća od baliste te je služila kao katapult.³¹

IV. 1. Rimski centurion i ljudi unutar logora

U ovome poglavlju osvrnut ćemo se na rimskog centuriona i koji su to ljudi ostali u logoru kada bi rimski legionari ili pomoćna vojska o kojoj ćemo reći nešto kasnije krenuli u boj.

Centurioni su bili ključni ljudi unutar legije koji su pospješivali učinkovitost legije na bojnome polju i za vrijeme neborbenih aktivnosti legije. Zanimljiva je teza ruskog vojnog povjesničara Alexandra Leonidovicha Zhmodikova koji kaže da su tijekom borbe legionari koji su bili pozicionirani na stražnjim redovima ili dalje od direktnog sukoba konstantno obasipali neprijatelje dalekometnim oružjem poput piluma.³² Grčki povjesničar Polibije (grč. *Πολύβιος*) je prvi temeljito opisao važnost centuriona unutar legije.³³ Jedna od glavnih zadaća centuriona je prosljeđivanje naredbi tijekom bitke, vođenje legionara, a najvažnija stvar je možda bila da sukladno sa situacijom na bojnome polju samostalno donose odluke koje se nekada pokazuju ključnima za cijelu

³⁰ Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 338.

³¹ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 450.

³² *Pilum* je naziv za specifičnu vrstu vojnog koplja kojeg su koristili rimski legionari, koje bi se prilikom kontakta s objektom savinulo te činilo veliku štetu osobi ili predmetu; vidi u: Rubio-Campillo Xavier, Matías Valdés Pau, Ble Eduard, "Centurions in the Roman Legion: Computer Simulation and Complex Systems", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 46 (2015), 249.

³³ Rubio-Campillo Xavier i dr., isto, 249.

bitku. Nakon bojnog polja najvažnija stvar za koju su centurioni bili nadležni je strogo održavanje discipline i poslušnost legionara.

Cezar nam je također dao opis centuriona. Cezar kaže da se centurioni ističu junaštvom i vrlinom tijekom bitke te da su dobar primjer legionara i model disciplinirana vojnika. Zato su se uz centuriona počele vezati riječi, *virtus, animus et fortitudo* (hrv. život, hrabrost i psihička hrabrost), što opisuje njihovo junaštvo i herojstvo tijekom borbe. Cezar također navodi da su centurioni definirani svojom sposobnošću da vode legionare.³⁴ Što se tiče same pozicije centuriona unutar manipula jedini izvor je Polibije. On je zapisao da stariji (*senior*) centurion manipula zapovijeda legionarima s desne strane manipula, a mlađi (*junior*) centurion legionarima s lijeva. Nadalje unutar kohorte centurion je bio pozicioniran s krajnje desne strane točnije u prvome redu s desne strane što se smatra naslijeđem helenističkog ratovanja, a to ujedno označava i počasno mjesto u makedonskoj falangi.³⁵ Također je postojala i alternativa spomenutom pozicioniranju, a ta je da se centurione smjestilo u centar formacije. Varijacije takovog pozicioniranja su sljedeće: 1. prednji s desna, 2. nasumični položaj s prednje strane i 3. nasumična lokacija unutar jedne centurije (isto u prvome redu).³⁶ Centurioni su također bili zaduženi da tijekom bitke spriječe nastanak i širenje panike među legionarima.

U ovome odlomku ćemo reći ponešto o osoblju koje je ostalo u logoru dok su legionari i pomoćne trupe bili u boju. Rimsko-židovski povjesničar Josip Flavije (grč. *Ἰωσήπος*) navodi vojne sluge koji su bili vezani uz legiju, ali ne u potpunosti. U svome pregledu o *Legio III Augusta* francuski povjesničar i epigrafist Yann Le Bohec navodi puno izvora koji upućuju na robove i slobodne ljude koji su bili asocirani s legijom. Le Bohec navodi da su robovi bili povezani s *territorium legionis* ili s legatom osobno.³⁷ Spomenuti robovi i slobodni ljudi su vrlo vjerojatno dobili nekakav oblik vojnog treninga koji ih je pripremio da na obranu vojnog logora u slučaju neprijateljskog napada. Robovi i slobodni ljudi/civili su bili vrlo vjerojatno opremljeni samo kopljem, a ne gladijom.³⁸ Također je zanimljiva činjenica da je tijekom republikanskog i augustovsko

³⁴ Rubio-Campillo Xavier i dr., isto, 249.

³⁵ Isto, 251.

³⁶ Isto, 252.

³⁷ Roth Jonathan, "The Size and Organization of the Roman Imperial Legion", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 3 (1994), 355.

³⁸ Isto, 355.

– tiberijskog razdoblja standardni logor rimske vojske bio poligon (lat. *Polygona*), s oblikom koji je slijedio konturu zemljišta, dok se za vrijeme Klaudijevog principata oblik utvrda mijenja u pravokutni, a ponekad i u kvadratni.³⁹

IV. 2. Taktika i logistika rimske vojske

Grčki povjesničar Polibije je proučavajući i analizirajući taktike rimskog pješništva zaključio sljedeće. Glavna snaga rimske legije počiva na fleksibilnim taktikama i manevrima na bojnome polju. Kako je proučavao i grčke taktike ratovanja zaključio je da Grci i Makedonci nemaju taktičkog prostora na bojnome polju u mjeri kakvoj su je Rimljani imali.⁴⁰ Rimljani su tijekom okršaja na otvorenom bojnome polju imali jako puno ljudstva u rezervi što im je dalo mogućnost da kroz tijek bitke te rezerve šalju na ključne lokacije. Za razliku od Rimljana velika većina tadašnjih naroda je tijekom bitke ostavljala malo ljudstva u rezervi, odlučili su skoro sve svoje snage postaviti u glavninu vojske za napad ostavljajući tek manji broj ljudi u rezervi. Proučavajući antičke izvore poput Polibija dolazi se do saznanja da je rimskome legionaru s njegove desne i lijeve strane bilo oko 60 cm kako bi mogao fleksibilno manevrirati svojim oružjem.⁴¹ O rimskome oružju i zaštitnoj opremi ćemo reći nešto poslije. Rimsku formaciju u definiciji možemo gledati s dva aspekta: 1. formacija otvorena reda koja je legionaru omogućavala fleksibilno rukovanje mačem i štitom, 2. formacija zatvorena reda koja je omogućavala zaštitu od naleta strijela ili da se legionari odupru direktnom naletu neprijatelja, primjerice direktnom jurišu konjice. Jedan od boljih primjera formacije zatvorena reda nam daje Tacit. Tijekom građanskog rata između Tita Flavija Vespazijana (lat. *Titus Flavius Vespasianus*) i Aulija Vitelija (lat. *Aulus Vitellius*) 69. godine. Vespazijanovi legionari su usko zatvorili svoju formaciju (lat. *firmiter inter se densis ordinibus*) kako bi odbili i u konačnici pobijedili neorganizirani juriš Vitelijevih legionara.⁴² Rimljani su tijekom svojih bitaka velikom

³⁹ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 440.

⁴⁰ Taylor J. Michael, "Visual evidence for Roman infantry tactics", *Memoirs of the American Academy in Rome*, Vol. 59/60 (2014/2015), 105.

⁴¹ Isto, 106.

⁴² Isto, 109.

većinom imali takozvane "pasivne faze" gdje bi legionari držali svoje položaje naspram neprijateljskih položaja te neprijatelja napadali dalekometnim oružjem, a kao odgovor neprijatelj bi uradio isto. Obje strane su tako bile razdvojene tzv. zonom ubijanja gdje bi obje strane pokušale onu drugu natjerati da napravi prvi korak, po mogućnosti nepromišljeni. Nakon toga bi uslijedila krvava bitka prsa o prsa u kojoj su Rimljani zbog svoje discipline i profesionalnosti dominirali.⁴³ Tijekom juriša od centuriona se očekivalo i zahtijevalo po rimskoj vojnoj disciplini da legionare kojima je on bio nadređeni drži čvrsto u formaciji, a zatim da disciplinom i profesionalnošću legionara pobijede neprijatelje pred sobom. Rimljani su preferirali borbu na sljedeći način. Tijekom inicijalnog dodira čelika o čelik i mesa o meso žrtava je bilo relativno malo. Tek kada bi Rimljani u neprijateljskoj obrani napravili ili uočili rupu ili ostvarili određeni proboj. Došlo bi do kirurškog zahvata od strane Rimljana, a taj je da što brutalnije i krvavije krenu u napad da među neprijateljima stvore masovnu paniku, bijeg i ogromne žrtve, a time bi Rimljani nanijeli katastrofalne gubitke svojim neprijateljima.⁴⁴ Takav obrazac borbe rimske legije je vidljiv tijekom svih kampanja u Britaniji. Bilo bi dobro naglasiti da su rimski generali u idealnim situacijama minimalizirali formaciju svojih legionara kako bi se proširila linija borbe koju je neprijatelj morao pokriti. Ipak takva taktika se pokazala manje učinkovitom kod ekstremno snažnih protivnika. Najbolji primjer takve taktike su bile Cezarove legije u bitci kod Farsala (48. g. pr. Kr.) gdje su legionari poučeni iskustvima iz Galije i kasnijim ratovanjima uspjeli takvom formacijom polučiti znatne rezultate. Štoviše hametice su potukli Pompejeve legionare iako su svi izgledi bili protiv njih.⁴⁵ Jedan od važnijih čimbenika, ali često zanemarivanih tijekom bitke je čimbenik stresa koji se u ovome slučaju podražava strahom i nervozom. Stres se gomilao uoči i za vrijeme borbe. Rimski legionari su mnogo puta bili brojčano nadjačani i morali su se nositi s velikom količinom stresa. Najbolji pokazatelj za ovaj rad je ogromna količina stresa koju su legionari doživjeli je u konačnoj bitci protiv Budike o kojoj ćemo reći nešto kasnije. U ovome slučaju osim što su bili nabrojani, legionari su također bili uvelike demoralizirani prethodnim katastrofama koje su ih zadesile, uz to ne smijemo zaboraviti britske kočije koje su definitivno dolijevale ulje na vatru. Da je tog dana jedan legionar uoči britskog juriša odlučio pobjeći sa svoje

⁴³ Rubio-Campillo Xavier, Matías Valdés Pau, Ble Eduard, "Centurions in the Roman Legion: Computer Simulation and Complex Systems", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 46 (2015), 249-250.

⁴⁴ Isto, 250

⁴⁵ Isto, 251.

pozicije jer je stres prevladao pobjegao bi onaj do njega pa tako sljedeći dok ne bi nastala rupa u obrani i Rimljani bi taj dan doživjeli odlučujući poraz. Također ćemo naglasiti da kako se legionar približavao neprijatelju količina stresa je rasla.⁴⁶

U ovome dijelu ćemo se osvrnuti na logistiku rimske legije kao i pomoćne postrojbe s naglaskom na Britaniju. Ova stavka nam je jako važna jer će nas uvesti u neke od razloga određenih postupaka rimske vojske u Britaniji tijekom ratovanja. Zapis o tome tko je rimsku legiju opskrbljivao potrebnim zalihama nam dolazi iz rimske utvrde Vindolanda u Britaniji u kojoj su bile smještene pomoćne jedinice. Zapis govori da su civili kolima dopremali zalihe legionarima i *beneficarius*.⁴⁷ Ovaj zapis nam ujedno omogućava naslutiti da je dotična narudžba bila djelomice i privatna. Jedan od zanimljivih primjera opskrbe legionara i pomoćnih postrojbi dolazi nam od Cezara. Da prehrani svoje ljude osim što je dobivao zalihe s područja Republike, Cezar je od galskih plemena uzimao taoce. Kako bi njihova plemena opskrbljivala Cezarove legionare, Cezar je isto tako prodavao galske robove i od zarađenog novca kupovao potrebne zalihe za svoju vojsku. Jedan od detaljnijih dokaza koji nam govori da su civili opskrbljivali rimsku vojsku dolazi nam s područja Egipta. Na pronađenom komadu ostrakona (komad keramike) se spominje neki Nikanor i njegova obitelj u prvome stoljeću poslije Krista. Nikanor je posjedovao transportnu kompaniju koja je djelovala između glavnog nilskog emporija zvanog Coptos i važnih luka na Crvenom moru poput Myos Hormos i Berenice.⁴⁸ To područje je imalo razrađeni cestovni sustav popraćen brojnim rimskim utverdama koje je Nikanor opskrbljivao nužnim zalihama.

⁴⁶ Rubio-Campillo Xavier, Matías Valdés Pau, Ble Eduard, "Centurions in the Roman Legion: Computer Simulation and Complex Systems", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 46 (2015), 254.

⁴⁷ Beneficarius je naziv za vojnika/legionara koji obavlja izvanrednu zadaću kao što je vojna policija ili neka druga posebna zadaća; vidi u: Adams E.P. Colin, "Supplying the Roman Army", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol. 109 (1995), 119.

⁴⁸ Adams E.P. Colin, "Supplying the Roman Army", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol. 109 (1995), 120.

IV. 3. Novačenje i trening

Novačenje ljudstva u rimsku legiju uključivalo je pet odlučujućih čimbenika: 1. regruti su morali biti vješto izabrani, 2. kroz trening su morali sami naučiti brinuti za svoju opremu, 3. tijekom treninga i svakodnevne vježbe biti dovedeni do savršene tjelesne i fizičke spreme, 4. morali su naučiti kako reagirati tijekom različitih situacija tijekom bitke i 5. morali su naučiti naredbe i ne ljenčariti na dužnosti.⁴⁹ Gaj Marije (lat. *Gaius Marius*) je u svojoj reformi tražio da budući legionari imaju minimalnu visinu od 152,4 cm, ali ako je nedostajalo ljudstva takva odredba se nije poštivala. Vegecije u svojim zapisima govori da su dječaci sa sela puno bolji materijal za legiju jer kako on kaže odrasli su pod otvorenim nebom i navikli na rad za razliku od njihovih vršnjaka u gradovima.⁵⁰ U vrijeme carstva, pa tako i u Klaudijevo vrijeme sve do petog stoljeća dok se Rimsko carstvo na zapadu nije počelo raspadati, unovačeno ljudstvo je prvo bilo na probnome roku, da se vidi jesu li spremni i sposobni za legionarski život ili ne. Kada bi prošao probni rok tek onda bi započeo pravi trening da postanu legionari. Tijekom većeg dijela rimske vojne povijesti bilo je uobičajeno novopodignutu legiju, pogotovo za vrijeme kampanje poput invazije na Britaniju, svrstati do jedne veteranske legije kako bi se što prije naučili praktičnom dijelu svoga zanata.⁵¹ U teoriji svi građani u Rimskoj Republici, kasnije u Rimskom Carstvu su bili dužni otići u vojnu službu ako ih se pozove. U vrijeme Isusa Krista vojska je već postala profesionalna gdje je legionar služio u legiji između 16-25 godina prije otpusta iz legije.⁵² Služba u legiji je bila ograničena na rimske građane, dok su oni bez građanstva služili u pomoćnim postrojbama koje po vojnome iskustvu i disciplini nisu uopće zaostajale za legionarima. Međutim, stupanje u legiju je legionaru omogućavalo stjecanje rimskog građanskog prava, kao i njegovim potomcima, što je rezultiralo masovnim ulaskom osvojenih naroda u redove legionara. Sve dok car Karakala (pravo ime mu je Lucije Septimije, a kao car je bio Marko Aurelije Antonin Karakala) carskim ukazom 212. godine nije dodijelio rimsko građansko pravo svim stanovnicima carstva.⁵³

⁴⁹ Stout S.E., "Training Soldiers for the Roman Legion", *The Classical Journal*, Vol. 16 (1921), 424.

⁵⁰ Isto, 426.

⁵¹ Isto, 429.

⁵² Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 346.

⁵³ Isto, 346.

Kako bismo pobliže predočili novačenje novih legionara i pomoćnih vojnika s područja Britanije, moramo spomenuti da je krajem 1. st. novačenje novih legionara postalo izrazito regionalno ili provincijsko. Također, legionari koji su bili novačeni u Hispaniji nisu bili miješani s legionarima iz Afrike u istu legiju ili obrnuto. Briti su bili novačeni u legiju i prije 69. koja se u većini literature smatra kao početkom novačenja Brita u legiju.⁵⁴ Tacit nam govori da su Briti već prije 60. godine bili novačeni za legiju i pomoćne jedinice. Ovo saznanje nam potkrepljuju brojni zapisi koji govore da su se britske jedinice počele pojavljivati preko mora uključujući odred ale i barem dvije kohorte.⁵⁵ Tacit nam govori da je Agrikola imao značajan broj britskih jedinica u bitci kod Mons Graupiusa. Pretpostavka je da su te jedinice unovačene u već postojeće, a ne zasebne. Isto tako imamo primjer dviju Flavijevskih *cohortes Brittonum*. Osim navedenog imamo epigrafske dokaze koji govore o Britima u legiji primjerice: *cohors I Britannica mill.c.R.eq.* ili dva Brita koji su se posebnim zaslugama istaknuli u *cohors I Ulpiana Brittonum*.⁵⁶

IV. 4. Plaća, prehrana i medicina

U ovome poglavlju ćemo se osvrnuti na plaću, prehranu i medicinsku skrb u rimskoj vojsci. Zašto nam je taj podatak bitan za ovaj rad? Naime bez plaće vojnici su se znali pobuniti što nije bilo dobro za cara, a upravo jedan primjer imamo u Britaniji o kojemu ćemo reći nešto poslije. Prehrana je bila važna, jer vojnici se moraju boriti siti kako bi izdržali bitku i duge marševe. Medicina je jako bitna jer su Rimljani uspjeli svoje legionare i pomoćne trupe doslovno na licu mjesta zakrpati i poslati u boj. Takva medicina pokazala se uvelike korisnom tijekom vojnih operacija u Britaniji jer su ranjavanja bila česta.

⁵⁴ Dobson B., Mann J.C., "The Roman Army in Britain and Britons in the Roman Army", *Britannia*, Vol. 4 (1973), 198.

⁵⁵ *Alae* (u doslovnom prijevodu krila) je bio naziv ja jedinicu konjanika; vidi u: Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 342.

⁵⁶ Dobson B., Mann J.C., "The Roman Army in Britain and Britons in the Roman Army", *Britannia*, Vol. 4 (1973), 198 – 199.

Rimski legionar primao je svoju godišnju plaću za služenje u vojsci u tri navrata (lat. *Stipendia*), prvog dana u siječnju, svibnju i rujnu. Iako nam antički pisci govore kolika je plaća legionara, o plaći pomoćnih vojnika nemamo skoro nikakvih izvora.⁵⁷ Tako imamo podatak da je plaća običnog legionara nakon Augustove reforme pa sve do Septimija Severa (lat. *Lucius Septimius Severus*) iznosila 1200 sestercija u tri rate od 400 sestercija.⁵⁸ Rimski legionar iz prvog stoljeća bio je dobro opremljen i zbrinut po pitanju raznih potrepština. Sve osnovne potrepštine za svakog legionara su bile unaprijed predviđene od strane financijskih administratora unutar legije. To su ujedno bili i specijalisti za postrojbe i njihova financijska prava su u potpunosti prepuštena vojnicima- računovođama.⁵⁹

Za vrijeme kampanje rimska vojska je tragala za hranom na neprijateljskom teritoriju, zahtijevala hranu od poraženih neprijatelja i dobivala hranu od saveznika. Prema izvorima koje nam pruža rimsko-židovski povjesničar Josip Flavije, rimski legionari su bili opremljeni srpovima kako bi sami mogli žeti usjeve.⁶⁰ Na Trajanovom stupu imamo prikaz scene u kojoj legionari nose svoju opremu na štapu/kolcu, za koji je bila privezana pletena torba, željezni lonac za kuhanje i limena kutija za pribor. Tacit nam daje podatke za Britaniju po pitanju opskrbe hranom. U vrijeme kada je Agrikola bio guverner Britanije (78 – 84.), svaka utvrda je bila opskrbljivana zalihama da potraju do kraja godine. Još jedan važan izvor hrane je bila hrana proizvedena na vojnoj zemlji (lat. *Territorium* ili *prata*). Pod vojnu zemlju je spadala zemlja oko utvrde. Vojnici su samostalno uzgajali i želi žitarice, a ponekad su uposlili i civilno stanovništvo.⁶¹ Više izvora nam spominje tzv. "željezne obroke". Od čega su se sastojali ti obroci govore nam izvori na primjeru cara Hadrijana (lat. *Publius Aelius Traianus Hadrianus*), koji je i sam živio vojničkim načinom života, prosječni obrok se sastojao od slanine, sira i kiselog vina. Tvrdi kruh je također bio konzumiran kao dvopek (lat. *bucellatum*).⁶² Vegecije piše da su rimski legionari i na najmanju sumnju neprijateljske invazije koja bi nametnula opsadu utvrdi, prakticirali sljedeću doktrinu: namirnice su bile smještene u utvrde, svinje su bile ubijene i prerađene u slaninu te sve ostale životinje koje nisu

⁵⁷ Speidel M. Alexander, "Roman Army Pay Scales", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 82 (1992), 87.

⁵⁸ Isto, 88.

⁵⁹ Isto, 96.

⁶⁰ Davies R.W., "The Roman Military Diet", *Britannia*, Vol. 2 (1971), 122.

⁶¹ Isto, 123.

⁶² Isto, 124.

imale vojnu svrhu poput konja bile su poklane i prerađene u konzerviranu hranu. Tijekom carskog razdoblja rimski legionari su za vrijeme mira konzumirali meso na dnevnoj bazi. Primjerice Vegecije je preporučio da tijekom opsade legionari trebaju perad poput kokoši održavati na životu jer nije zahtijevala veliko održavanje, a bilo je koristi jer su nosile jaja.⁶³

Osnovna vojna doktrina u rimskoj legiji koja se široko primjenjivala je ta da svaki legionar mora na bojnome polju brinuti sam za svoje rane dok se ne ukaže pogodnija prilika za pravu liječničku pomoć.⁶⁴ Legionari su također međusobno vodili brigu o ozljedama. Najraniji sistem prve pomoći u legiji su bili zavoji s kojima je svaki legionar bio opremljen. Grčki povjesničar i učitelj retorike Dionizije iz Halikarnasa (grč. *Διονύσιος*) nam govori da legionari koji su bili ranjeni tijekom borbe i nisu više bili u mogućnosti nastaviti borbu bili poslani u zadnji red formacije. Cezar je primjerice zabranio svojim legionarima da se povuku ako su bili ranjeni, vrlo vjerojatno da se formacija u jeku borbe ne poremeti zbog propuštanja ranjenika na prvoj crti.⁶⁵ Također nam je poznato da su civili pratili legionare, ali i pomoćne postrojbe tijekom kampanja i mirnog razdoblja kako bi im pružili medicinsku pomoć. U tu svrhu je u Rimu i u osvojenim područjima bilo izgrađeno puno zgrada koje su pružale zdravstvenu skrb vojnicima. Tako imamo podatak da je konzul Marko Fabije nakon krvavog okršaja s Etrušćanima 437. g. pr. Kr. svoje legionare poslao u posebne zgrade da dobiju liječničku pomoć. Generali i svi ostali visokorangirani ljudi u legiji su sa sobom imali svoje privatne liječnike, koje bi naravno ustupili i na raspolaganje legionarima.⁶⁶ Marko Tulije Ciceron (lat. *Marcus Tullius Cicero*) nam daje Cezara za primjer za kojeg kaže da je imao svoje privatne liječnike kojima je dao naredbu da se brinu za ranjene legionare. Cezar je također mnogim tim liječnicima dao rimsko građansko pravo.⁶⁷ Isto tako rimska vojska je koristila nosila i kola sa životinjskom zapregom kako bi transportirala svoje ranjenike. Nakon Augustove reforme rimske legije i vojske u cijelosti ustanovljeni su trajni logori za liječnike unutar legije. Tako da u zapisima nalazimo sljedeće titule *medicus legionis* i *medicus cohortis*. Također imamo podatak da je nakon osnivanja dviju flota u Messini i Raveni svaka trirema (lat. *Triremis*) imala

⁶³ Davies R.W., "The Roman Military Diet", *Britannia*, Vol. 2 (1971), 130.

⁶⁴ Byrne Eugene Hugh, "Medicine in the Roman Army", *The Classical Journal*, Vol. 5 (1910), 267.

⁶⁵ Isto, 267-268.

⁶⁶ Isto, 268.

⁶⁷ Isto 268-269.

po jednog liječnika.⁶⁸ Rimljani su pred sam kraj Republike, a definitivno za Carstva organizirali vojne bolnice (lat. *valetudinaria*), koje su bile skup šatora rezerviranih za ranjene i bolesne legionare. Te bolnice su također služile za prevenciju širenje zaraznih bolesti među legionarima, gdje bi zaraženi bili izolirani od zdravih. Kirurške vještine i sama sterilizacija predmeta i prostora unutar rimske vojske bila je daleko ispred svoga vremena.⁶⁹ Rimska vojna medicina je bila toliko dobra i sofisticirana da se sve do 18. st. nije sustigla takva praksa i znanje.

V. Cezar i Britanija

U Cezarovo vrijeme među Rimljanima je vladalo pučko vjerovanje o mističnom i tajanstvenom mjestu s druge strane mora/kanala koje se zvalo Britanija. Cezar se oslanjao na svoje špijune i trgovce koji su bili u obalnim dijelovima Britanije. Međutim, od njih nije uspio saznati mnogo. Cezar se prije svega odlučio upustiti u britansku avanturu i moguće pokoravanje cijelog otoka zbog činjenice da su britska plemena koja su kao i Gali spadali u keltsku kulturnu grupu pomagali ustanike diljem Galije protiv rimske vlasti.⁷⁰ Cezar je bio i više nego samouvjeren da je spreman izvršiti invaziju na Britaniju. Legionari su mu stekli borbeno iskustvo, ostvario je značajne pobjede diljem Galije i prije svega među legijama i pomoćnim jedinicama moral je bio veoma visok. Cezar je poslao Gaja Voluzena s jednim ratnim brodom da izvidi situaciju na britanskoj obali.⁷¹ Za to vrijeme Cezar je s legijama krenuo u zemlju Morinjana jer je tamo najbliži prilaz Britaniji. Isto tako je naredio svome brodovlju što je bilo prethodno izgrađeno u ratu protiv Veneta da se okupi u zemlji Morinjana. Trgovci su dojavili Britskim kraljevima da ih Cezar planira napasti. Mnogi od njih su poslali poslanstvo i taoce te su govorili da su prijatelji Rima. Cezar je kao svog izaslanika poslao Komija kojeg je on postavio za kralja pošto je ovaj svladao Atrebećane. Cezar je zapisao da se Voluzen nakon pet dana izviđanja vratio k njemu, te je naglasio da Voluzen nije silazio s broda jer se bojavao barbara.⁷²

⁶⁸ Byrne Eugene Hugh, "Medicine in the Roman Army", *The Classical Journal*, Vol. 5 (1910),

⁶⁹ Isto, 272.

⁷⁰ <https://vojinapovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/cezarova-invazija-britanije-55-pr-kr-1019154>

⁷¹ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 86.

⁷² Isto, 87.

Cezar je nakon nekog vremena prikupio oko 80 lađa, a procijenio je da je to dovoljno za prijevoz dvije legije. Također je spomenuo da je u svome posjedu imao 18 teretnih lađa koje nisu mogle doći u luku Boulogne, u kojoj se Cezar nalazio zbog oluje. Cezar nam govori da se s prvim brodovima oko četvrtog sata iskrcao na obalu Britanije. Tako su rimske snage pod Gajem Julijem Cezarom stupile na tlo otoka 26. kolovoza 55.⁷³ Od Cezara saznajemo da su ga Briti spremno dočekali na uzvisinama do mora. Cezar je odlučio vojnike ponovno ukrcati na brodove i nakon sastanka s legatima i vojnim tribunima odlučio se iskrcati na drugo mjesto. Briti su potom preuzeli inicijativu i napali Cezarove legionare koji su se iskrcavali.⁷⁴ U tom kritičnom trenutku od Cezara saznajemo da je nositelj orla slavne *Legio X* samoinicijativno skočio u more i rekao sljedeće: „Vojnici skočite u borbu, ako ne želite predati orla neprijatelju. Ja ću sa svoje strane zacijelo ispuniti svoju dužnost prema državi i zapovjedniku.“⁷⁵ Poznato nam je ime nositelja orla koji je bio zaslužan za izlazak iz beznadne situacije tog dana. Njegovo ime bilo je Gaj Krasinije, koji će kasnije u građanskom ratu opet prvi krenuti u boj protiv Pompejevih legionara u bitci kod Farsala i junački poginuti.⁷⁶ Nakon što su Rimljani uspjeli napraviti mostobran na plaži i potisnuti neprijatelja, Cezar nije želio progoniti poražene Brite kako ne bi upao u zamku, a nije imao ni konjice koja je bila još u brodovima. Nadalje valja nam spomenuti Komija kojeg je Cezar poslao ranije da Britima prenese njegove zahtjeve. Briti su Komija okovali i utamničili. Međutim, nakon Cezarove pobjede Briti su ga odlučili pustiti kao znak dobe volje. Nakon bitke na plaži sve je išlo dobro dok velika oluja nije zahvatila 18 velikih teretnih lađa koje su spomenute ranije. Oluja je bila toliko snažna da je neke lađe vjetar odnio u smjeru iz kojeg su došli. Dok su druge lađe prema Cezarovim izvještajima bile bačene na donji dio otoka gdje su bile izložene velikoj pogibelji.⁷⁷ Mnoge lađe su bile teško oštećene te su izgubile opremu i bile trajno izbačene iz borbe.

Briti su uvidjeli katastrofu koja je zadesila Cezara te su postepeno s njim prekidali diplomatske odnose. Britski taoci i izaslanici su počeli jedan po jedan pod okriljem noći napuštati Cezarov logor. Ohrabrila ih je dodatno činjenica kada su definitivno saznali da Cezar ostaje i bez hrane. Cezar je poslao *Legio VII* u nabavku

⁷³ <https://www.historytoday.com/archive/julius-caesar%E2%80%99s-first-landing-britain>

⁷⁴ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 89.

⁷⁵ Isto, 89.

⁷⁶ <https://vojinapovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/cezarova-invazija-britanije-55-pr-kr-1019154>

⁷⁷ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 91.

žita pošto se u to vrijeme situacija činila još mirnom i stabilnom. Ohrabrila ga je činjenica da su mnogi Briti u to vrijeme obrađivali zemlju, a primjerice nisu se podigli na oružje ili pobjegli.⁷⁸ Izvidnica je opazila veliki oblak prašine u smjeru *Legio VII*, vrlo brzo se dalo zaključiti da su britske snage krenule u akciju. Cezar je osobnom intervencijom s kohortama stacioniranim u logoru uspio u zadnji trenutak spasiti legiju. Nakon nekoliko dana Briti su ponovno napali rimske položaje, ali su bili krvavo odbijeni. Nakon detaljne analize situacije u kojoj se našao Cezar je odlučio da je najrazumnija odluka hitno povlačenje u Galiju. Navodi da je isplovio negdje poslije ponoći.⁷⁹ Sve lađe su sigurno stigle na svoja odredišta osim dvije teretne lađe koje su zbog morske struje bile odbačene nešto južnije. Cezar je morao posadu s dviju spomenutih lađa hitnom intervencijom spašavati od napada Morinjana, koji su se polakomili za plijenom koji se nalazio na brodovima.⁸⁰ Upravo ovakvi primjeri Cezarovog odnosa prema ljudima koji su bili pod njegovim zapovjedništvom omogućilo mu je osnovicu da se odupre Pompeju i senatu u građanskom ratu. Ljudi su slijedili Cezara jer je bio dobar prema njima i odnosio se prema njima s poštovanjem i dopuštao im je da uzmu svoj dio plijena. Zato nas ne treba začuditi da su legionari ratovali za Cezara i kad je bio žigosan kao izdajnik Republike.

Cezar nam govori da je za vrijeme konzulata Lucija Domicija i Apija Klaudija zapovjedio svojim legionarima da stare lađe koje su oštećene budu popravljene te da se izgradi što je više moguće novih lađa za drugi pokušaj napada na Britaniju.⁸¹ Također je naredio graditeljima da sagrađe nešto niže lađe jer je plima i oseka bila drugačija nego na području Mediterana. Kako bi si osigurao pozadinu Cezar je u Galiji ostavio Labijena s tri legije i 2000 konjanika da čuva luke i vodi brigu o provizijama. Cezar je potom s pet legija i isto onoliko konjanika koliko ih je ostavio Labijenu zaplovio po drugi put u smjeru Britanije 54. g. pr. Kr.⁸²

Od Cezara saznajemo da je njegovo brodovlje negdje oko podneva stupilo na britansku obalu. Odmah po iskrcavanju Rimljani su zarobili nekoliko Brita od kojih su saznali da se protiv njih okupio značajan dio britskih snaga. Međutim, spomenute snage kada su ugledale nešto ranije koliko brodova je bilo na obzoru odlučili su se

⁷⁸ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 92.

⁷⁹ Isto, 94 – 95.

⁸⁰ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 95.

⁸¹ Isto, 96.

⁸² <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofWales/Julius-Caesar-Invasions-of-Celtic-Britain/>

povući.⁸³ Kako bi zaštitio sidrenje lađa na obalu Cezar je ostavio deset kohorti i 300 konjanika. Rimske legije su tijekom treće noćne straže odlučile napasti britske pozicije. Nakon što su Rimljani noćnim maršem prevalili 12 000 koraka opazili su britske snage. Briti su s konjicom i ratnim kolima došli do obale rijeke i s uzvisine otpočeli napad na Rimljane. Brzom akcijom rimsko konjaništvo je potisnulo Brite sve do šume gdje su dan ranije pripremili obrambene pozicije.⁸⁴ Legionari *Legio VII* oformivši formaciju kornjača vrlo brzo i efikasno su savladali britske obrambene pozicije te su ih potisnuli iz šume. Nakon toga Cezar je dao sagraditi logor. Briti su se nakon nekog vremena ohrabрили i odlučili napasti Cezarove pozicije, napad je bio krvavo odbijen. Cezar je zatim s legijama krenuo prema obalama rijeke Tameza (današnja Temza) u zemlju Kasivelaunovu. Spomenuti Kasivelaun je predvodio Brite u otporu protiv Cezara. Rimski legionari su pustošili i palili polja i kuće Brita kako bi prisilili Brite na akciju, a samim time i na otvorenu borbu.⁸⁵ Nakon nekoliko inicijalnih sukoba s Britima Cezar je dobio vijest od svojih špijuna da se u Galiji sprema pobuna protiv rimske vlasti. Čuvši to Cezar je po običaju od Brita zatražio taoce i da svake godine plaćaju danak Rimu. Zatim se opet dogodila repriza prijašnjeg događaja. Mnoge lađe su opet bile uništene u oluji te su morale biti popravljene. Zbog nedostatka lađa koje su ranije potopljene u oluji Cezar je odlučio u dva navrata prevesti vojsku i zarobljene Brite preko kanala. Cezar je u Galiju doplovio u drugom valu tijekom treće noćne straže.⁸⁶

⁸³ Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 101.

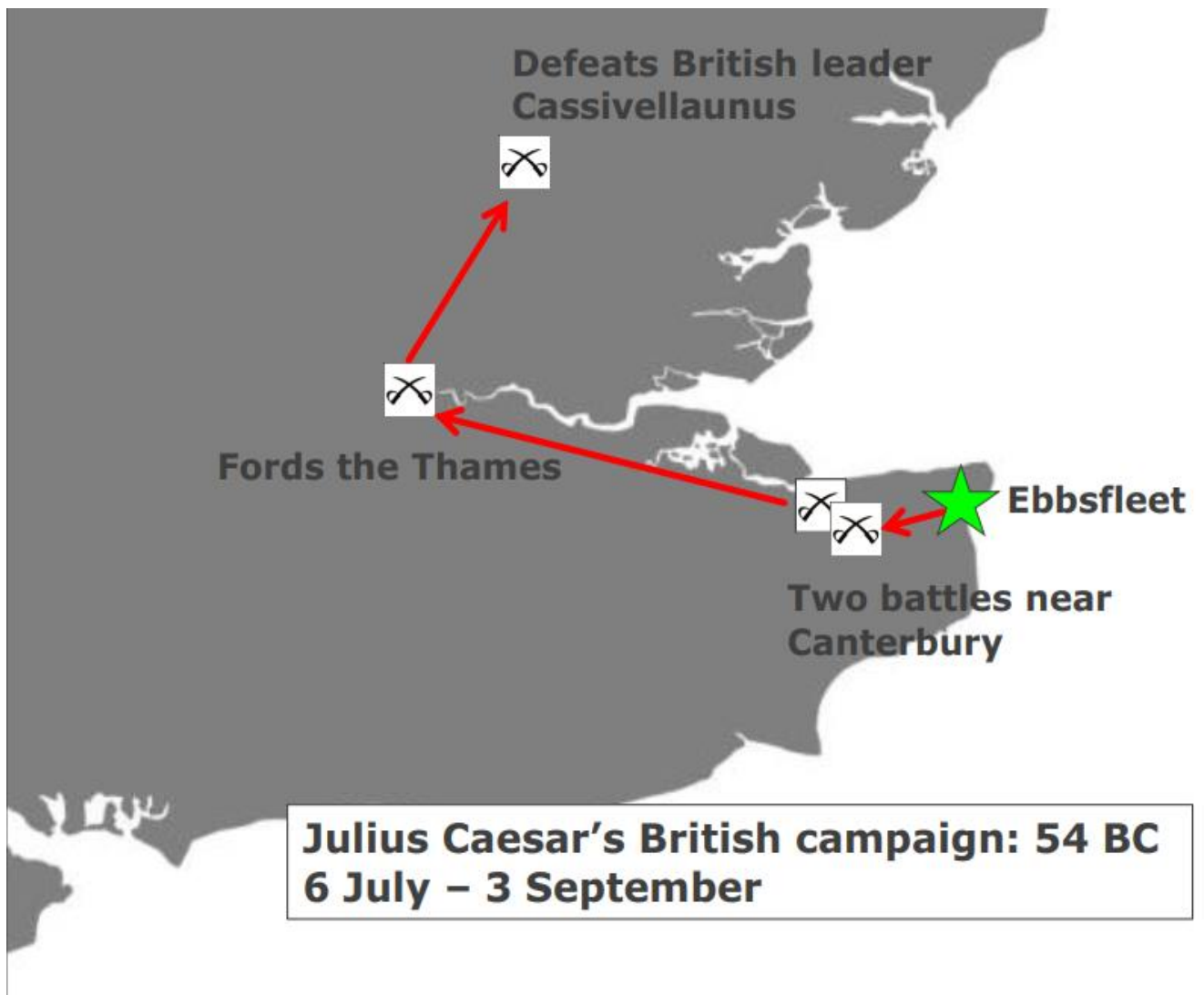
⁸⁴ Isto, 101.

⁸⁵ Isto, 106.

⁸⁶ Isto, 108.

Prilog 3. Geografski prikaz Cezarovog iskrcavanja u Britaniji (dostupno na: https://www.google.com/search?q=caesar%27s+invasion+of+britain&rlz=1C1GCEA_enHR969HR969&hl=hr&sxsrf=ALiCzsY_TKRvsy8E4lwhn5XtgoX6OyKMtw:1661273042134&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEw).

Prilog 4. Prikaz Cezarove kampanje u Britaniji 54. g. pr. Kr. (dostupno na: <https://www.dealpier.uk/caesar.html>).

VI. *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*

Tiberije Klaudije Cezar August Germanik rođen 1. kolovoza 10. g. pr. Kr. u gradu zvanom *Lugdunum* (današnji Lyon) u Galiji, a rimski car od 41. do 54.⁸⁷ Njegov otac Neron Klaudije Druz (lat. *Nero Claudius Drusus*) je bio uspješni rimski general i nećak cara Tiberija (lat. *Tiberius Claudius Nero Caesar*). Klaudije nije bio prema standardima rimske legije podoban za dužnost pa je svoju pažnju i trud usmjerio ka drugim prioritetima poput književnosti. Napisao je nekoliko dijela koja nažalost do danas nisu sačuvana. Klaudije je postao car nakon što je prethodni car Gaj Cezar August Germanik, poznatiji kao Kaligula, bio ubijen od strane svoje pretorijanske garde.⁸⁸ Klaudije se za to vrijeme skrivao iza zastora u carskoj plači. Pretorijanci su ga zatekli skrivenoga i odlučili su ga proglasiti za cara pošto je odgovarao profilu osobe podobne da naslijedi prijestolje, a i pretorijanci su njegovim imenovanjem osigurali svoj povlašteni položaj. Klaudije je bio u rodbinskoj vezi s Livijom i Augustom što mu je davalo dodatnu legitimnost. Biograf Svetonije je zabilježio u svojim djelima da je Klaudije u novcu veoma izdašno nagradio pretorijance pošto su ga ovi postavili na prijestolje.⁸⁹ Svetonije također naglašava da je Klaudije prvi car koji je odlučio novčano nagraditi ljude koji su ga doveli na vlast. Međutim danas imamo konkretna saznanja da to nije bio slučaj. August je puno prije Klaudija osigurao odanost svojih legija i ostalog vojnog osoblja novcem. Također iznenadno ubojstvo Kaligule i istovremeni dolazak Klaudija na vlast bilo je sasvim jasno da od restauracije Republike neće biti ništa.⁹⁰ Klaudije je prekinuo neekspanzivnu politiku carstva koju je August nekoliko godina prije svoje smrti utemeljio. Sve je započelo invazijom na Britaniju 43. da bi se ekspanzivna politika proširila na sjever Afrike, Traciju, Liciju u Maloj Aziji te Judeju koju je formirao kao provinciju. Promovirao je urbanizam, dijelio je masovno rimsko građansko pravo i uvelike ulagao u javne građevine.⁹¹

⁸⁷ <https://www.britannica.com/biography/Claudius-Roman-emperor>

⁸⁸ <https://www.britannica.com/summary/Claudius-Roman-emperor>

⁸⁹ Beard Mary, „S.P.Q.R (Povijest starog Rima)“, Zagreb: Školska knjiga, 2017., 366.

⁹⁰ Isto, 366.

⁹¹ <https://www.britannica.com/summary/Claudius-Roman-emperor>

Car Klaudije je oženio svoju nećakinju Agripinu. Tacit u svojim zapisima jasno govori da je Klaudije kao car bio slabo poštivan, a ženidba za nećakinju Agripinu je dodatno komplicirala stvari. Naime, rimsko društvo je na to gledalo gotovo kao na incest. Tacit nam također kaže da je Klaudije u mnogim stvarima imitirao Augusta.⁹² Iz rimskih zakona po pitanju braka se jasno može iščitati da je brak između Klaudija i Agripine zakonski proturječan, a to proizlazi i iz *mos maiorum*.⁹³ Mnogi izvori onog vremena govore da je Agripina to učinila kako bi Klaudije službeno legalizirao njezinog sina Nerona kao sina i time mu otvorio mogući put na carsko prijestolje. Također saznajemo da je Klaudijev sin Tiberije Klaudije Cezar Britanik bio sposobniji od Nerona i očitiji kandidat za cara, ali je imao dosta nesuglasica s ocem.⁹⁴

Klaudijeva smrt može biti jedna jako dobra podloga za kriminalistički roman. Zašto? Naime svima dragi Klaudije je umro iznenada i bez ikakvih naznaka. U datom trenutku Klaudijeva smrt je najviše odgovarala Agripini jer njezin sin Neron je bio nadomak prijestolja i postao je definitivna prijetnja Klaudijevom biološkom sinu Britaniku.⁹⁵ Svi izvori onog vremena direktno optužuju Agripinu za Klaudijevu smrt. Jedino Josip Flavije i Seneka (lat. *Lucius Annaeus Seneca*) ne zastupaju teoriju ubojstva. Josip Flavije je samo istaknuo teoriju ubojstva, ali ju osobno ne zastupa. Seneka pruža uvid u druge teorije. Jedna od glavnih koju i današnji znanstvenici ističu je ta da je Klaudije umro prirodnom smrću konzumirajući otrovne gljive tijekom objeda.⁹⁶

Zagovornici ubojstva objašnjavaju zašto je Agripina dala ubiti Klaudija. Klaudijev biološki sin Britanik je u vrijeme smrti svog oca bio jako blizu da primi *toga virilis*,⁹⁷ što bi mu omogućilo da samostalno započne svoju političku karijeru i jednom zauvijek iza sebe ostavi Nerona u borbi za prijestolje. Također se spominje teorija da je Klaudije požalio što je stupio u brak s Agripinom, te da je želio da Britanik primi *toga*

⁹² Green C. M. C., "Claudius, Kingship, and Incest", *Société d'Études Latines de Bruxelles*, Vol. 57 (1998), 765.

⁹³ *Mos maiorum* je naziv za nepisani kod iz kojega su Rimljani izvodili svoje društvene norme; vidi u: 22.Green C. M. C., "Claudius, Kingship, and Incest", *Société d'Études Latines de Bruxelles*, Vol. 57 (1998), 766.

⁹⁴ Isto, 767.

⁹⁵ Aveline John, "The Death of Claudius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 53 (2004), 453–454.

⁹⁶ Isto, 453-454.

⁹⁷ *Toga virilis* je naziv za bijelu togu koju su rimski dječaci ugl. članovi patricijata dobivali kada bi navršili 14 ili 15 godina što označava da su spremni ući u politički život; vidi u: Aveline John, "The Death of Claudius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 53 (2004), 454.

virilis ranije negoli je to bio običaj, te da Britanik bude javno proglašen Cezarom i njegovim nasljednikom. Zatim na scenu dolazi Svetonije koji nam daje jako zanimljive činjenice. Naime Klaudije da je htio javno i službeno proglasiti Britanika svojim nasljednikom i dati mu *toga virilis* učinio bi to istog dana kada je i Neron dobio *toga virilis*.⁹⁸ Kao car i osoba koja posjeduje više-manje apsolutne ovlasti nad svime Klaudije je lako mogao isti dan organizirati da obojica dobiju tu počast, ali on to nije tako učinio. Očekivalo se da će ta počast pripasti Britaniku ili možda Neronu, ali niti jedan od njih dvojice nije dobio tu počast. Je li to bio znak da je Klaudije još bio u nedoumici ili ne mi danas ne možemo reći pošto nemamo dokaza. Također postoje izvori koji govore da su Klaudije i njegov sin Britanik bili u pomalo zategnutim odnosima i da su imali međusobnih nesuglasica. Također ne možemo sa sigurnošću upirati prstom u Agripinu i reći da je otrovala Klaudija pošto nemamo konkretnih dokaza. Ali zato sa sigurnošću možemo naglasiti da je Klaudije cijelu drugu polovicu svoje vladavine favorizirao i promovirao Nerona, a ne Britanika.⁹⁹ Tacit i Svetonije spominju da je Agripina osobno bila potpuno zatečena Klaudijevom smrću, glavni dokaz koji upućuje na to je taj da je vijest o carevoj smrti bila skrivana neko vrijeme. Što nas upućuje da se Klaudijeva smrt skrivala sve dok se nije pripremio teren da Neron preuzme prijestolje. Dok bi primjerice pravi urotnici teren po pitanju stupanja na prijestolje i ostale važne detalje pripremili shodno Klaudijevom ubojstvu da ne naiđu na prepreke i opoziciju.¹⁰⁰

Povjesničari botaničari i biolozi su predložili koja otrovna gljiva je mogla usmrtniti Klaudija, a navodno je riječ o *Amanita Phalloides* poznatija kao zelena pupavka.¹⁰¹ Zatim se postavlja pitanje ne bi li svi prisutni za večerom koji su konzumirali gljive trebali umrijeti. Tehnički ne. Dr. Valente je predložila da je prijašnji medicinski problem poput distonije mogao povećati samu amplitudu otrova i njegov učinak do točke gdje nastaje sigurna smrt.¹⁰² Ima i onih koji smatraju da je Klaudije otrovan dok mu je liječnik gurao pero u grlo kako bi mu pomogao. Postoji teza da se pravi otrov nalazio namočen u peru koje se guralo Klaudiju u usta nakon što je pojeo gljive i počeo se

⁹⁸ Aveline John, "The Death of Claudius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 53 (2004), 458.

⁹⁹ Isto, 458-459.

¹⁰⁰ Isto, 471.

¹⁰¹ Isto, 473.

¹⁰² Isto, 473-474.

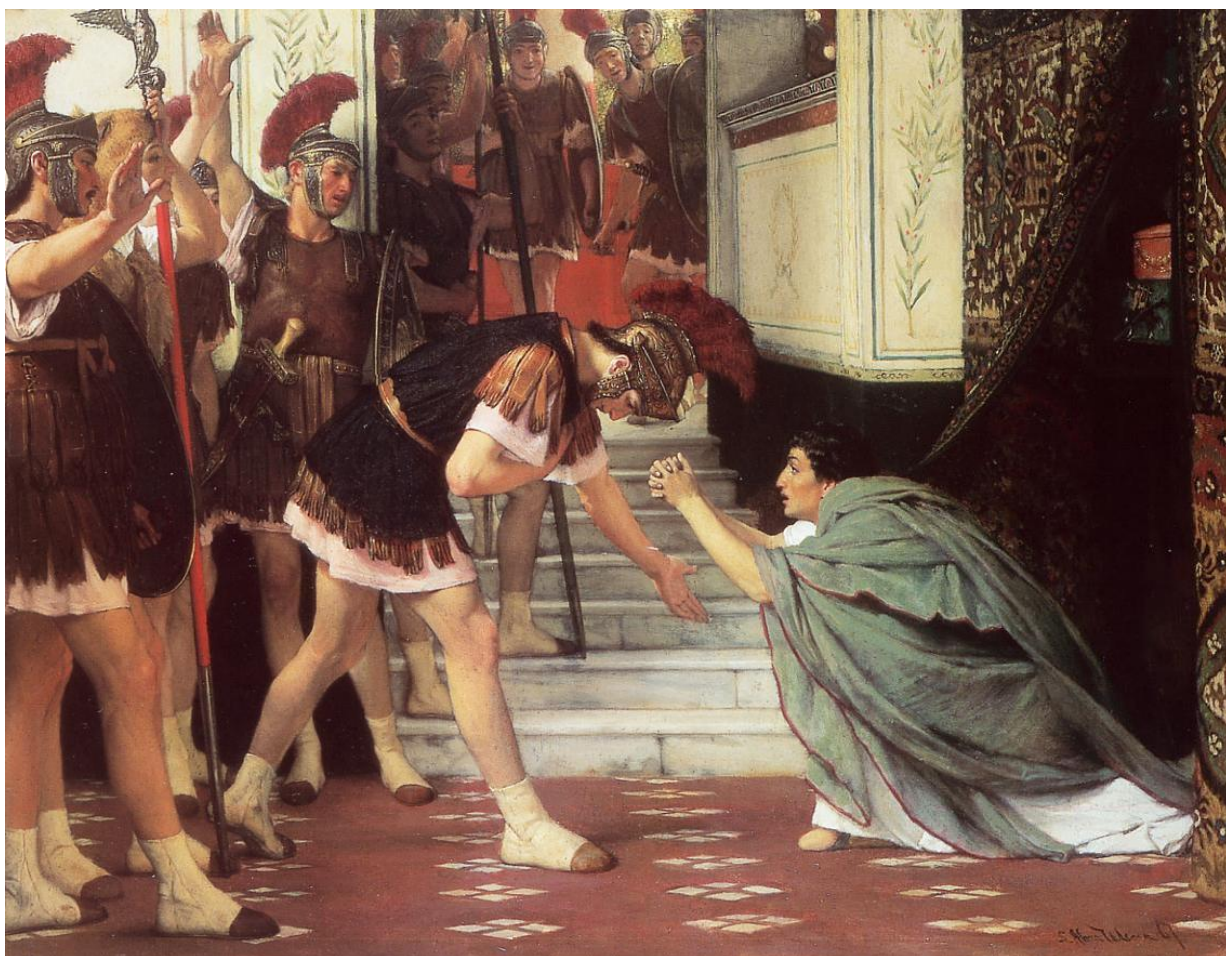
navodno gušiti. Pokraj svih tih teorija mi smo sigurni u jednu stvar: Klaudije je umro, a naslijedio ga je Neron.

Klaudije je službeno umro 13. listopada 54. godine.¹⁰³ Tacit je naglasio da je senat posmrtno Klaudiju dodijelio nebeski titulu zbog njegovih osvajačkih postignuća i bio je sahranjen na isti način kao i August.¹⁰⁴ Klaudijev biološki sin Britanik je umro 55. godine, navodno ga je Neron dao otrovati. Neron je 59. poslao časnika od povjerenja da ubije svoju majku Agripinu. Agripina je navodno zamolila časnika da ju mačem probije kroz utrobu, kao simbol što je rodila Nerona, sina koji je naredio njenu smrt.¹⁰⁵

¹⁰³ <https://www.historytoday.com/archive/months-past/death-emperor-claudius>

¹⁰⁴ Fishwick Duncan, "The Deification of Claudius" *Cambridge University Press*, Vol. 52 (2002), 341.

¹⁰⁵ <https://www.historytoday.com/archive/months-past/death-emperor-claudius>

Prilog 5. Prikaz scene u kojoj su pretorijanci pronašli Klaudija skrivenog iza zavjese, te ga zatim proglasili carem (dostupno na: <https://englishhistory.net/romans/emperor-claudius/>).

VII. Klaudijeva reforma vojske

U ovome poglavlju ćemo se osvrnuti na vojne reforme koje je Klaudije poduzeo prije negoli je pokrenuo invaziju na Britaniju. Također ćemo u detalje objasniti pripreme za invaziju prije negoli počnemo objašnjavati vojne operacije koje su se odvijale na prostoru Britanije.

Teza je da je Klaudije započeo reformu rimske vojske već 41. odmah po dolasku na vlast. Reforme su se odnosile na organizaciju, strategiju i tehnologiju. Reforme koje je Klaudije poduzeo zadržale su se cijelo stoljeće u rimskoj vojsci.¹⁰⁶ Vojska koju je Klaudije naslijedio od prethodnog cara Kaligule u svojoj srži je bila vojska koju je uspostavio August pedeset godina ranije, još je imala dosta obilježja koja potječu iz doba Republike. Jedna od zamijećenih novina koju je Klaudije uveo je način promoviranja činova u legiji ili zapovjednog kadra. Promocija od *praefectus cohortis* prema *praefectus alae* i zatim prema *tribunus militum*. Tijekom ove reforme Klaudije je rezervirao dva mjesta u legiji isključivo za senatore, a te pozicije su: viši legionarski tribun (lat. *tribunus*) i zapovjednik legije.¹⁰⁷

Unutar svake legije je bio od velike važnosti nosilac orla (lat. *aquilifer*), a za vrijeme Klaudijeve reforme potvrdila se naglašenost osobe koja je nosila orla. Nositelj orla je svojim primjerom i požrtvovnošću mogao podići moral legionarima u jeku krvave bitke i biti simbol iza kojeg se bore. O važnosti nositelja orla nam i sam Cezar daje podatke gdje kaže da je zbog junaštva nositelja orla rimska osvajačka vojska uspjela probiti obranu Brita na plaži.¹⁰⁸ Nadalje svaki legionar je bio opremljen štitom zvanim *scutum*. Tradicionalni ovalni rimski štit koji je ujedno i prepoznatljivi simbol rimskih legionara kada se govori o rimskoj vojnoj opremi, bio je u uporabi od 4. st. pr. Kr. do Augustovog doba. Negdje početkom, ali najvjerojatnije sredinom prvog stoljeća ovalni štit koji je bio već ikona rimskih legionara je poprimio novi oblik. Novi oblik štita je sada poprimio okruglo duguljasti izgled. Kutovi starog štita su bili izbačeni kako bi oblik djelomično poprimio okruglu formu, takav novi oblik je legionarima bio puno lakši za

¹⁰⁶ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 424.

¹⁰⁷ Isto, 429.

¹⁰⁸ Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 342.

rukovanje prilikom borbe i manevriranja. Takav novi oblik štita možemo pripisati Klaudiju i njegov vojnoj reformi.¹⁰⁹ U svrhu ovog rada spomenuti ćemo da je i tradicionalni rimski mač *gladius* koji se razvio od *gladius Hispaniensis* kojeg su koristile legije Republike zamijenjen novim tipom mača¹¹⁰. Prvi primjeri carskih mačeva koji se mogu klasificirati kao carski su oni tipa *Mainz*. Takva vrsta mačeva se mogla pronaći duž rijeke Rajne. Zatim imamo mačeve pompejanskog tipa (jer su pronađeni u Pompejima i Herkulanejima). Ovaj tip mača je imao paralelnu oštricu i kraći vrh.¹¹¹ Na području Britanije takva vrsta (*gladius*) je prvo pronađena na području Newsteada na sjeveru Britanije. Također imamo arheološke dokaze da se spomenuti *gladius* koristio i prije Budikine pobune 61. Što ukazuje na to da je Klaudije pokrenuo ovu inovaciju *gladiusa*.

Do kraja Republike i par godina nakon toga standardni oklop legionara je bila *lorica hamata*, veržinjača (eng. *Mail* ili *Chain mail*) galskog (keltskog) podrijetla.¹¹² Takva vrsta zaštitnog oklopa se koristila definitivno od 2. st. pr. Kr. Klaudijeva reforma je iznjedrila novu vrstu oklopa zvanu *lorica segmentata* (pravo ime oklopa do danas nam je nepoznato).¹¹³ Oklop je štitio torzo i bokove osobe iznad struka. Prvotni prototip oklopa je bio od debele životinjske kože da bi se kasnije koža većim dijelom zamijenila lakšom i praktičnijom verzijom željeznog oklopa, a u mnogim slučajevima široko je bio primjenjivan čak i čelik. *Lorica segmentata* se proizvodila u posebnim kovačnicama namijenjenima baš za izradu takve vrste oklopa.¹¹⁴ Također novi oklop je bio puno praktičniji i lakši od svog prethodnika što mu je davalo mobilnost kojom se rimska legija koristila. Također valja naglasiti da je unatoč tome *lorica hamata* bila i dalje korištena sve do 3. stoljeća.¹¹⁵

¹⁰⁹ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 449 – 450.

¹¹⁰ Sanz Quesada Fernando, "Not so different individual fighting techniques and small unit tactics of Roman and Iberian armies within the framework of warfare in the Hellenistic Age", *Presses Universitaires du Midi*, No.70 (2006), 252.

¹¹¹ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 444.

¹¹² Sim David, "Roman Chain-Mail: Experiments to Reproduce the Techniques of Manufacture", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 28. (1997.), 359.

¹¹³ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 447 – 449.

¹¹⁴ <https://www.britannica.com/technology/cuirass>

¹¹⁵ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, no. 4 (2004), 447 – 449.

Kako je već početkom Carstva potreba za konjicom rasla unutar legije, osnovane su službene konjaničke jedinice unutar legije. Cezar je također tijekom galskih ratova uvelike koristio konjicu, a u rimskim kampanjama u Britaniji ćemo vidjeti da je konjica igrala jako važnu ulogu. Od Klaudijevog vremena su službeno postojale konjaničke jedinice (lat. *ala quingenaria*) unutar legije koje više nisu bile puke izvidničke jedinice.¹¹⁶ One su se sastojale od oko 500 konjanika koji su bili opremljeni veržinjačama ili ljuskastim oklopima, štitom, kopljem i dugim mačem.¹¹⁷ Ali moramo naglasiti jednu novinu u rimskoj vojsci koja se definitivno ustalila od Klaudijevog vremena. Glavna razlika između rimske vojske ako ju gledamo u cijelosti do i za vrijeme Augusta i one nakon Augusta je snažnije oslanjanje na pomoćne vojnike (lat. *auxiliarius*) i ranije spomenute *alae*. Razvoj, trajna uloga te zapovjedna struktura može se pripisati Klaudiju tijekom njegove reforme rimske vojske.¹¹⁸

¹¹⁶ Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 342.

¹¹⁷ Isto, 342.

¹¹⁸ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 432.

Prilog 6. Prikaz rimskog legionara nakon Klaudijevih reformi i u vrijeme rimske invazije na Britaniju (dostupno na: <https://www.quora.com/How-good-was-the-Roman-legionary-armor-Lorica-Segmentata>).

VIII. Pripreme za osvajanje Britanije

Kasije Dion nam u svom dijelu *Povijest Rima* ukratko spominje da je tijekom konzulata Lucija Skribonija Libe (lat. *Lucius Scribonius Libo*) 34. godine Oktavijan ozbiljno razmišljao o prelasku kanala i osvajanju Britanije.¹¹⁹ Razlog je počivao u tome što je Oktavijan želio svima dokazati da je puno veći osvajač od Cezara, jer on bi osvojio Britaniju koju Cezar u dva navrata nije uspio. Rimski pjesnik i satiričar Kvint Horacije Flak (lat. *Quintus Horatius Flaccus*) je izjavio da bi August bio smatran "Bogom na zemlji ako bi osvojio Britaniju".¹²⁰ Međutim, bio je zaokupljen velikim kampanjama na istoku i svima slabo poznatoj kampanji na arapskom poluotoku. Arapsku kampanju (26. godine) je isplanirao i predvodio tadašnji guverner Egipta Gaj Aelije Gal (lat. *Gaius Aelius Gallus*).¹²¹ Ukratko, kampanja je doživjela potpuni fijasko. August je isto tako doživio katastrofalan poraz i u Germaniji od strane Arminija i saveza germanskih plemena. Sve te činjenice i događaji su Augusta lišili ljudi i resursa te invazija na Britaniju nikad nije bila realizirana.¹²²

Iako je Tacitov odnos prema Klaudiju najbolje rečeno suzdržan, on hvali Klaudijevu odluku ponovne uspostave ekspanzionističke politike Carstva. Činom invazije na Britaniju 43., dvije godine nakon dolaska na vlast, Klaudije je prekinuo politiku neširenja granica carstva, koja je počela negdje sredinom Augustove vladavine pa sve do Klaudija koji prekida tu politiku.¹²³ Prije negoli krenemo dalje spomenut ćemo što je Strabon rekao za Britaniju početkom 1. stoljeća. Strabon je objašnjavao isplativost osvajanja otoka Britanije te kakve bi koristi Carstvo imalo od takvog osvajanja. Nakon što je sagledao, objasnio i istaknuo glavne karakteristike Brita (visoki, krivonogi i čudni), te sva otočna i prirodna dobra, došao je do zaključka da bi troškovi garnizona bili daleko veći od prikupljenog poreza.¹²⁴ Međutim Klaudije nije mario za to, njemu je trebala slava, poštovanje i prije svega projekcija vojne moći,

¹¹⁹ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)“, London: Harvard University Press, 1955., 419.

¹²⁰ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 17.

¹²¹ <https://historyofyesterday.com/the-lesser-known-roman-invasion-of-arabia-which-ended-in-a-colossal-disaster-870cc66bdf73>

¹²² Cary Earnest, Foster B. Herbert, „Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)“, London: Harvard University Press, 1955., 419.

¹²³ Mellor Ronald, „*Tacitus' Annals*“, New York: Oxford University Press, 2010., 178.

¹²⁴ Beard Mary, „*S.P.Q.R (Povijest starog Rima)*“, Zagreb: Školska knjiga, 2017., 443.

a bio bi i prvi koji bi doveo rimsku vlast na taj tajanstveni otok kojeg veliki Gaj Julije Cezar osobno nije mogao pokoriti.

Prva dalekosežna odluka koju je Klaudije poduzeo da se pripremi za osvajanje Britanije bilo je povlačenje svih ekspedicijskih i kažnjeničkih legija s područja Germanije na zapadnu obalu Rajne.¹²⁵ Osim što je oslobodio dodatno ljudstvo za Britaniju, Klaudije je germanskim plemenima pokazao da je spreman za diplomaciju i dogovor. Jedna od zanimljivih misterija u rimskoj vojnoj povijesti je osnivanje novih legija. Naime, nakon Augustove smrti nije bila osnovana niti jedna nova legija sve do Kaligule ili Klaudija.¹²⁶ Dvije nove legije koje su bile podignute su *Legio XV Primigenia* i *XXII Primigenia*.¹²⁷ Do danas traje žustra rasprava tko je podigao dvije spomenute legije neki smatraju da je to bio Kaligula, što se može vidjeti u nekim literaturama pošto o Klaudiju nema ni spomena, dok drugi misle da je to bio Klaudije kako bi pojačao invazivne snage na Britaniju. Nakon svih pregledanih podataka i činjenica osobno mislim da je Klaudije podigao dvije legije jer Kaligula nije imao potrebe podizati nove legije na granici s Germanijom pošto je imao iskusne veteranske legije, a i spomenute legije su Klaudijevi vojni zapovjednici zamijenili s veteranskim legijama na Rajni koje će sudjelovati u invaziji jer je granica na Germaniji bila stabilna. Što dodatno po meni potvrđuje da je Klaudije podigao te dvije legije kako bi čuvale novu provinciju. Klaudije je dvije novoosnovane legije taktički i veoma praktički zamijenio s dvije veteranske legije na Rajni. Tako da imamo sljedeću situaciju: *Legio XV Primigenia* je bila smještena kod Weisenau blizu Mainza (*Mogonticum*) prije zamjene pozicije s *Legio XX* na donjoj Rajni, a *Legio XXII Primigenia* je ostala na poziciji kod Mainza gdje je zamijenila *Legio XIV Gemina*.¹²⁸ Ovime smo vidjeli da su nove legije zamijenile veteranske legije kako bi veteranske legije mogle sudjelovati u osvajanju Britanije. Prije Klaudija rimska flota je djelovala isključivo na području Mediterana s bazama u: Mizenu, Raveni i Aleksandriji. Klaudije je za potrebe invazije osnovao novu flotu zvanu *classis Britannica*.¹²⁹

¹²⁵ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero* (Oxford World's Classics)“, New York: 2008., 225.

¹²⁶ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 430.

¹²⁷ Black E.W., "Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain", *Britannia*, Vol. 31 (2000), 3.

¹²⁸ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 430 – 431.

¹²⁹ Isto, 435.

Također saznajemo da je duž granice Rajne i Dunava bilo povučeno 20 000 ljudi od ukupnih 40 000 kako bi sudjelovali u britanskoj kampanji. Vojno zapovjedništvo je smatralo kako trenutno nema ozbiljne prijetnje na granicama. Također znamo da je u svrhu invazije unovačen i dodatni broj kohorti (*cohortes*). Poput osam *cohortes Batavorum* i nepoznatog broja *cohortes Tungrorum* unovačenih za invaziju. Svo spomenuto unovačeno ljudstvo je bilo povučeno s graničnih područja s Germanijom kako bi se rimska vlast dodatno osigurala da lokalne pobune neće biti barem narednih nekoliko godina.¹³⁰ Također za vrijeme Klaudija najvjerojatnije u jeku invazije na Britaniji duž lijeve obale Rajne legionari su počeli graditi trajne legijske utvrde od kamena.

Prije negoli krenemo dalje spomenut ćemo naglu promjenu politike netom prije rimske invazije na području Britanije. Još od Cezarovog vremena rimska politika prema Britaniji je bila jasna. U svrhu što bolje romanizacije Galije trebalo je pod svaku cijenu pažljivo balansirati između pro-rimskih i anti-rimskih političkih frakcija.¹³¹ Također imamo i one neutralne, plemena koja nisu bila za Rim ni protiv Rima. Najbolji nam je primjer pleme Katuvelana (*Catuvellani*), koji su unatoč ranijeg sporazuma s Cezarom napali i zauzeli teritorij plemena Trinovanta (*Triunuvantes*), ali Rim nije izvršio nikakav diplomatski pritisak i oboje su nastavili trgovati i imati dobre odnose.¹³² Nadalje imamo zanimljivu enigmu po pitanju rimske invaziju na Britaniju. Protjerani princ imena Berikos, ili Verika u nekim izvorima, je prema povjesničaru Kasiju Dionu zaslužan za Klaudijevu odluku da se pokrene invazija.¹³³ Međutim, ako gledamo ostale izvore upitno je da li je Berikos uopće i došao pred cara Klaudija osobno sa zamolbom da mu Klaudije pomogne vratiti kraljevstvo. Nadalje znamo da je u Rimu bilo jako puno protjeranih britskih prinčeva koji su imali slične molbe koje su još ranije uputili i caru Kaliguli, na što je ovaj sa svojim vojnim zapovjedništvom rekao da će razmotriti. Odmah da naglasimo vojni vrh, pogotovo car Kaligula, nije niti planirao napasti Britaniju jer je tada u Britaniji vladao ravnopravan omjer onih za i protiv Rima tako da nije bilo potrebe za intervencijom.

¹³⁰ Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 439.

¹³¹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 16.

¹³² Isto, 16.

¹³³ Black E.W., "Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain", *Britannia*, Vol. 31 (2000), 3-4.

Radikalna promjena je došla netom prije Klaudijevog dolaska na vlast. Ravnopravni omjer snaga i *status quo* su narušili novi vođe koji su došli na vlast, kada su naslijedili svoje očeve ili sl. Imamo primjer britskog vođe Adminija (*Adminius*) koji je najvjerojatnije vladao u Kentu kao vazal svog oca, a očevom smrću on je bio smijenjen i na vlast u Kent je došla osoba koja je po svemu sudeći bila neprijateljski nastrojena prema Rimu.¹³⁴ Takav nagli obrazac promjene mišljenja se mogao vidjeti diljem južnog dijela Britanije, dijela koji je Rimljanima bio važan za stabilnost sjevernog dijela Galije. Također znamo da su 43. godine, nakon smrti britskog vođe Kunobelina (*Cunobelinus*) koji je bio prijateljski raspoložen prema Rimu, na vlast došla njegova dva sina, *Togodumnus* i *Caratacus*, koji su bili uvelike neprijateljskog raspoloženja prema Rimu, a obojica će igrati ključnu ulogu u otporu Klaudijevoj invaziji.¹³⁵

¹³⁴ Black E.W., "Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain", *Britannia*, Vol. 31 (2000), 4.

¹³⁵ Isto, 4.

IX. Osvajanje Britanije u vrijeme cara Klaudija

IX. 1. Aulus Plautius

Kasije Dion je zapisao da je u vrijeme kada je jedan vitez bio optužen za urotu protiv Klaudija rimski general i političar Aulo Plautije (*Aulus Plautius*) u Klaudijevo ime bio zadužen za uspostavu rimske vlasti u Britaniji.¹³⁶ Kasije Dion je također naglasio kako smo i ranije spomenuli da se kampanja vodila u ime protjeranog Berika. Međutim, kako smo i ranije to rekli povjesničari to ne mogu u potpunosti potvrditi jer imamo i druge izvore koji govore suprotno. Kasije Dion nam govori da je Plautije imao velikih problema s vojskom prilikom prelaska kanala. Naime vojnici su bili veoma praznovjerni i nisu željeli prijeći granice znanog svijeta. Klaudije je bio prisiljen poslati Tiberija Klaudija Narcisa (lat. *Tiberius Claudius Narcissus*) da svojim govorom uvjeri vojnike da prijeđu kanal. Narcisov govor je navodno razbjesnio prisutne legionare i pomoćne vojnike, koji su zatim u isti glas uzviknuli „Io Saturnalia“ da bi nakon toga krenuli slušati svaku naredbu koju im je Plautije dao.¹³⁷ Iz Kasijevih zapisa saznajemo da je zbog prethodno navedenih problema Plautije isplovio kasno za Britaniju. Također važna činjenica koji trebamo spomenuti je da je otok Wight zbog svoje strateške važnosti na putu za Britaniju bio prethodno zauzet od strane rimskih snaga kako bi invazija tekla što sigurnije i bez ometanja.¹³⁸

Aulo Plautije je tako 43. tijekom kasnog ljeta otplovio u smjeru Britanije kako bi ju u ime cara Klaudija stavio pod rimsku vlast.¹³⁹ Snage koje su krenule u smjeru Britanije zasigurno su stvorile veličanstvenu scenu svakome tko bi ih pogledao. Sastav osvajačkih snaga je bio sljedeći: *Legio II Augusta*, *Legio IX Hispania*, *Legio XIV Gemina Martia Victrix* i *Legio XX Valeria Victrix*; uz nabrojane četiri legije u invaziji su sudjelovale i brojne pomoćne trupe, što nas dovodi do broja od 45 000 vojnika koji su krenuli putem Britanije.¹⁴⁰ U invaziji je po svemu sudeći sudjelovao i odjeljak

¹³⁶ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)“, *London: Harvard University Press*, 1955., 415.

¹³⁷ Isto, 415.

¹³⁸ Black E.W., „Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain“, *Britannia*, Vol. 31 (2000), 5.

¹³⁹ Hind J.G.F., „The Invasion of Britain in A. D. 43 - An Alternative Strategy for Aulus Plautius“, *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 20. (1989), 1.

¹⁴⁰ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 20.

vexillationes, koji je bio poslan kao dodatna ispomoć u osvajanju Britanije.¹⁴¹ Nadalje počelo se postavljati važno istraživačko pitanje, nisu li možda bile prisutne dvije invazivne snage/grupe? Prisutnost dviju snaga koje su nakon izvornog mjesta okupljanja za Britaniju bile podijeljene na dva dijela kako bi se izbjegao scenarij kojeg je doživio Cezar. Prisutnost dviju invazivnih snaga bi objasnilo činjenicu zašto su bila prisutna dva vrhovna zapovjednika Plautije i Sentije. Ova pretpostavka bi nam također objasnila činjenicu zašto se za mjesta iskrcavanja smatraju, točnije pretpostavljaju Kent i Sussex.¹⁴² Od povjesničara Eutropija (lat. *Etropius*) saznajemo da je spomenuti Sentije (*Sentius Saturninus*) bio visoko rangirani rimski senator koji je uživao Klaudijevo povjerenje. Arheološka istraživanja su potvrdila njegovu prisutnost tijekom invazije. Nepobitan dokaz njegova sudjelovanja je voštana ploča pronađena u Pompejima. Na ploči piše da je bio nagrađen *ornamenta triumphalia* od strane Klaudija za svoje zasluge u Britaniji.¹⁴³ Povjesničar je također rekao sljedeće za Klaudijevo invaziju na Britaniju: „*Britannis intulit bellum, quam nullus Romanorum post C. Caesarem attigerat, eaque devicta per Cn. Sentium et A. Plautium, inlustres ac nobiles viros, triumphum celebre*“ (Klaudije je poveo rat protiv Brita, (zemlje) u koju nijedan Rimljanin nije kročio od dana Gaja Cezara, a kad su je pobijedili Gnej Sentije i Aulo Plautije, istaknuti članovi plemićkih obitelji, održao je veličanstveni trijumf).¹⁴⁴

Za razliku od Cezara koji je već na plažama naišao na žestok otpor, Klaudijeva osvajačka vojska nije naišla na otpor prilikom iskrcavanja.¹⁴⁵ Razlog tome leži u činjenici što je rimska politika nastojala osigurati da Briti koji su odani Rimu budu na potencijalnim lokacijama za iskrcavanje vojske ako dođe do rata između Brita i Rimljana. Kako su se vojnici lagano iskrcavali s ratnom opremom na kopno, logika je nalagala da se mjesto utvrdi. Novija istraživanja upućuju na to da je u mjestu Richborough u Kentu postojala utvrda s ekstenzivnom bazom opskrbe za vojnike koji su bili iskrcani u Britaniji.¹⁴⁶ Jedna od luka koja je također služila za dopremanje zaliha i potrebne tehnike u Britaniju bila je luka Chichester koja je bila pod kontrolom pro-

¹⁴¹ *Vexillatio* je naziv za odred rimske legije formiran kao privremena vojna snaga koja je u vrijeme Principata od dijelova legije ili pomoćnih postrojbi, ime bi dobivala po zastavi koju su nosili legijski odredi, također su nosili simbol matične legije; vidi u: <https://military-history.fandom.com/wiki/Vexillatio>

¹⁴² Black E.W., „Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain“, *Britannia*, Vol. 31 (2000), 4.

¹⁴³ Isto, 1.

¹⁴⁴ Isto, 1.

¹⁴⁵ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)“, London: Harvard University Press, 1955., 417.

¹⁴⁶ Shotton David, „Roman Britain“, London i New York: Routledge, 2004., 20.

rimskog orijentiranog britskog vođe imena *Cogidubnu*. Ovaj podatak nam potvrđuje raniju pretpostavku koja je tvrdila da je Rim nastojao osigurati da u lukama na jugu, barem u nekima, budu ljudi koji bi u slučaju invazije bili odani Rimu.

Od uspostavljenog centra invazije u Kentu rimsko napredovanje je krenulo u tri pravca: napredovanje prema sjeveru, duž pravca gdje će kasnije nastati čuvena rimska cesta *Ermine Street* koja će pratiti upravo smjer kojim je rimska vojska napredovala, nadalje kretalo se prema Lincolnu sjeverozapadno prateći liniju *Watling Street* prema Wroxeteru te zadnji smjer napredovanja je bio prema jugozapadu duž linije *Stane Street* prema Exeteru zatim prema teritoriju plemena Dobunni i Durotriges.¹⁴⁷ Radi što većeg pokrivanja terena legije i pomoćne jedinice su bile formirane u više manjih grupa (lat. *Vexillationes*). Značajan otpor rimskom napredovanju je bio pružen tek nakon što su se udaljili od obale, ali Briti su u globalu odbijali ući u veće otvorene bitke. Pogotovo ne u bitke koje bi odlučivale sudbinu cijelog plemena.¹⁴⁸ Britski ratnici su pronalazili utočišta u močvarama, šumama i planinskim dijelovima Walesa. Protiv Rimljana su voljeli koristiti taktiku gerilskog ratovanja i brzih malih okršaja nakon kojih bi se hitro povukli. Britski ratnici su također uz pomoć druida i njihovih pristaša remetili Rimljanima linije opskrbe i komunikacije. Plautije je u tim manjim okršajima gubio ljude u znatnoj mjeri. Međutim, nemilosrdni i snalažljivi general kakav je bio, uspio je sebe i svoje ljude prilagoditi na tu vrstu ratovanja, što je u konačnici Britima u znatnoj mjeri sužavalo manevarski prostor .

Poznato nam je da je tijekom kampanje na jugu i jugozapadu vođa otpora protiv Rima, *Caratacus*, kojemu ćemo kasnije posvetiti cijelo poglavlje, doživio poraz od *Legio II Augusta* pod zapovjedništvom budućeg cara Tita Flavija Vespazijana (lat. *Titus Flavius Vespasianus*).¹⁴⁹ Vespazijan je prema Svetoniju zauzeo i otok Wight koji je bio važno duhovno i simboličko svetište za druide, isto tako je pobijedio dva plemena za koja ne znamo kako se zovu. Pretpostavlja se da su to plemena Durotriges i Dubunni.¹⁵⁰ Uz Vespazijana je navodno bio još jedan član njegove obitelji, Svetonije kaže da je to bio Vespazijanov stariji sin Tit koji je služio u legiji kao vojni tribun, a to potvrđuje i Kasije Dion. Za Tita kaže da je Vespazijanu u više navrata spasio život tako

¹⁴⁷ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 21.

¹⁴⁸ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 417.

¹⁴⁹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 22.

¹⁵⁰ Isto, 22.

što ga je tijekom borbi u krvi izbavio iz okruženja Brita.¹⁵¹ Vespazijan je tijekom te kampanje također zauzeo nešto više od 20 naselja, a za dva definitivno znamo, to su Hod Hill i Maiden Castle. Antički izvori govore da su borbe za utvrđenja na uzvisinama bile veoma krvave što nam potvrđuje i arheologija.¹⁵²

Velika plemena neprijateljski nastrojena prema Rimu bili su *Bodounnoi* (vrlo vjerojatno se mislilo na pleme Dobunni) i sjeverni Atrebates sa svojim velikim opidumom (*oppidum*) kod Silchestera.¹⁵³ Od antičkih izvora saznajemo da su plemena *Catuvellauni* i *Trinovantes* sjeverno od Temze bili politički i vojno značajni što se tiče južnog dijela otoka. Upravo su ta dva spomenuta plemena bila cilj rimske grupe koja se uputila sjeverno. Arheolozi i povjesničari nas upućuju da je utvrda u naselju Richborough prva Klaudijevska utvrda koja je izgrađena na području Britanije. Utvrda je služila kao baza za daljnje rimsko napredovanje rimskih trupa, protok opskrbe i primanja pojačanja u slučaju da dođe do potrebe. Isto tako povjesničari i arheolozi smatraju da je mjesto logorovanja bilo locirano nešto više u unutrašnjosti kao što je to Cezar 54. g. pr. Kr. učinio tijekom svoje kampanje.¹⁵⁴ Kasije Dion je zapisao da je Plautije osobno napao kroz Kent i sudjelovao osobno u prvoj bitci za riječni prolaz kod rijeke Medway protiv Brita, dok povjesničar Arthur Mayger Hindi daje teoriju da je ta bitka ustvari interpretacija Dionovog teksta. Hindi je dao prijedlog u prema kojemu je Plautije napredovao južno od Temze s južne strane obale oko područja Chicheстера.¹⁵⁵ Briti su ubrzo shvatili brutalnu realnost da njihovi gerilski udari i diverzije imaju sve manje učinka pošto su se Rimljani polagano prilagođavali. Britima koji su se opirali moći Rima moglo ponestati zaliha, dok su ih rimske snage imale na pretek, što s područja Carstva što od zaliha koje su im pružili saveznici. Uzevši sve u obzir Briti su pomalo bili primorani stupati u otvorene ili poluotvorene bitke s treniranim legijama. Ranije smo spomenuli teški poraz kojeg je pretrpio Karatak, ali je uspio

¹⁵¹ Hindi J.G.F., "The Invasion of Britain in A. D. 43 - An Alternative Strategy for Aulus Plautius", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 20. (1989), 3.

¹⁵² Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: *Routledge*, 2004., 22.

¹⁵³ *Oppidum* je naziv za veća urbana ili poluurbana naselja na području zapadne i srednje Europe, a naziv se veže uglavnom za Klete; vidi u: Sievers S., "Das oppidum, eine keltische Stadt", *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, No. 2 (2011), 12-15.

¹⁵⁴ Black E.W., "Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain", *Britannia*, Vol. 31 (2000), 4.

¹⁵⁵ Isto, 6.

Rimljanima pobjeći. Nešto kasnije i njegov brat *Togodumnus* (isto je pobjegao Rimljanima) je pretrpio krvavi poraz od strane Plautija.¹⁵⁶

Nakon što su dvojica braće poražena od strane Plautijevih snaga, odlučili su se na neko vrijeme prikriti dok ne okupe nove snage. Kasije Dion nam prenosi da je nakon spomenutih događanja rimsko napredovanje stalo na rijeci (nije poznato na kojoj) gdje se na suprotnoj strani utaborio značajan broj britskih snaga. Dion kaže da su barbari smatrali da Rimljani ne mogu prijeći rijeku pošto nema mosta, što im je dalo za pravo da se opuste i vojnu disciplinu bace u vjetar. Međutim Plautije je poslao odred germanskih pomoćnih vojnika da u tajnosti preplivaju rijeku i prijeđu na drugu stranu. Spomenuti ćemo činjenicu da je taj odred vojnika dolazio s područja gdje su ratnici znali i imali umijeće prijeći rijeku s punim oklopom. Germanske jedinice nisu napale britske jedinice nego su ubili, ranili ili osakatili što je više konja i ostale tegleće marve moguće.¹⁵⁷ Cilj ove operacije je bilo spriječiti brzi bijeg Brita, a ranije smo spomenuli koliko i Briti sami mogu biti mobilni. U trenutku kada je nastala panika Plautije je zapovjedio Vespazijanu i njegovom bratu Titu Flaviju Sabinu (lat. *Titus Flavius Sabinus*), koji je tada bio današnjom vojnom terminologijom njegov poručnik, dobio naredbu da sa svojim vojnicima prijeđe rijeku,¹⁵⁸ i nanijeli su Britima strahovite gubitke. Preživjeli Briti su se povukli na sigurno. Sljedeći dan dolaskom novih ratnika preživjeli Briti su bili preuzeli inicijativu i napali Rimljane koji su prethodni dan napali njih. Borba je bila krvava i činilo sa da nijedna strana nema dovoljno snage da nadvlada drugu. Dolaskom Gneja Hosidija Geta (lat. *Gnaeus Hosidius Geta*) ratna sreća je prevagnula na stranu Rimljana. Geta je zbog svog pravovremenog dolaska i veličanstvene pobjede nad Britima pošto ih je taj dan mnogo palo u nemilost rimske oštrice bio nagrađen *ornamenta triumphalia* iako nije bio konzul.¹⁵⁹ Kasije Dion zatim piše da su preživjeli Briti pobjegli prema Temzi na mjesto gdje se rijeka prazni u ocean i tako tvori jezero. Briti su prešli Temzu veoma lako pošto su imali prednost domaćeg terena tako što su znali pogodnu lokaciju za prelazak.¹⁶⁰ Rimske snage su ih slijedile u stopu i

¹⁵⁶ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 417.

¹⁵⁷ Isto, 417 - 419.

¹⁵⁸ Isto, 419.

¹⁵⁹ Burn A. R., „The Battle of the Medway“, *Wiley*, Vol. 38. (1953), 111.

¹⁶⁰ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 419.

pokušale svim sredstvima sustići. Briti su prvi uspjeli prijeći rijeku i utvrditi se na suprotnoj strani.

U trenutku kada su Briti prvi prešli rijeku Temzu i uspjeli se pregrupirati te vrlo vjerojatno primiti određena pojačanja od ratnika s okolnih područja, otpočela je bitka za rijeku Medway.¹⁶¹ Plautije je opet naredio germanskim jedinicama da prijeđu rijeku. Pretpostavlja se da su jedinice koje su prve preplivale rijeku bile s područja sjeverne Galije, Porajnja i Batavije. Pomoćne jedinice su brzo preplivale rijeku pa su uz pomoć svojih kopalja i ostalog dalekometnog oružja poput prački uspjeli odbiti prvotni napad britskih ratnih kola i konjanika.¹⁶² Kako su rimske snage uspjele osigurati mostobran, Briti su bili prisiljeni sjahati konja i krenuti u novi juriš. Vespazijan je dobio naredbu da sa svojom legijom pođe nizvodno i prijeđe rijeku kako bi iznenadio Brite, a Kasije Dion izvještava da su Briti bili sigurni da Rimljani neće uspjet prijeći rijeku, a ako je i prijeđu potrebno im je vrijeme i oprema, a za to vrijeme će biti uočeni. Smatra se da su rimske snage koristeći se kožnom podstavom za šatore napravili improvizirane splavove i na prepad prešli rijeku, što je uvelike iznenadilo Brite.¹⁶³ Iako je Vespazijanov prelazak bio spektakularan i zadao je krvave gubitke Britima tako što ih je napao sa suprotne strane dok su se ovi borili protiv jedinica koje su ranije preplivale rijeku, Briti nisu posustajali i bitka se odložila za sljedeći dan,¹⁶⁴ kad su Rimljani krenuli u sveopći napad na položaje Brita. Oni su trpjeli katastrofalne gubitke, ali nisu se ni tada predali Rimljanima. Zatvorili su svoju formaciju u obliku klina i odbijali su napade rimskih snaga. Briti su uspijevali odolijevati Rimljanima sve dok Hosidije Geta nije bio stjeran u njihovo okruženje. Do prevrata je došlo dolaskom legionara nedaleko od Gete, koji su najvjerojatnije vidjeli carskog orla, a time i Getu i položaj u kojemu se nalazio. Legionari s obje strane su krenuli u krvavi protunapad da bi u konačnici napravili pomutnju u redovima Brita i krenuli s pokoljem svih zatečenih.¹⁶⁵ Britske snage su bile u potpunosti potučene na kraju dana i vojnici su osigurali pobjedu. Kasije Dion nam daje informaciju da je nedugo nakon bitke i sam *Togodumnus* skončao.¹⁶⁶

¹⁶¹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 19.

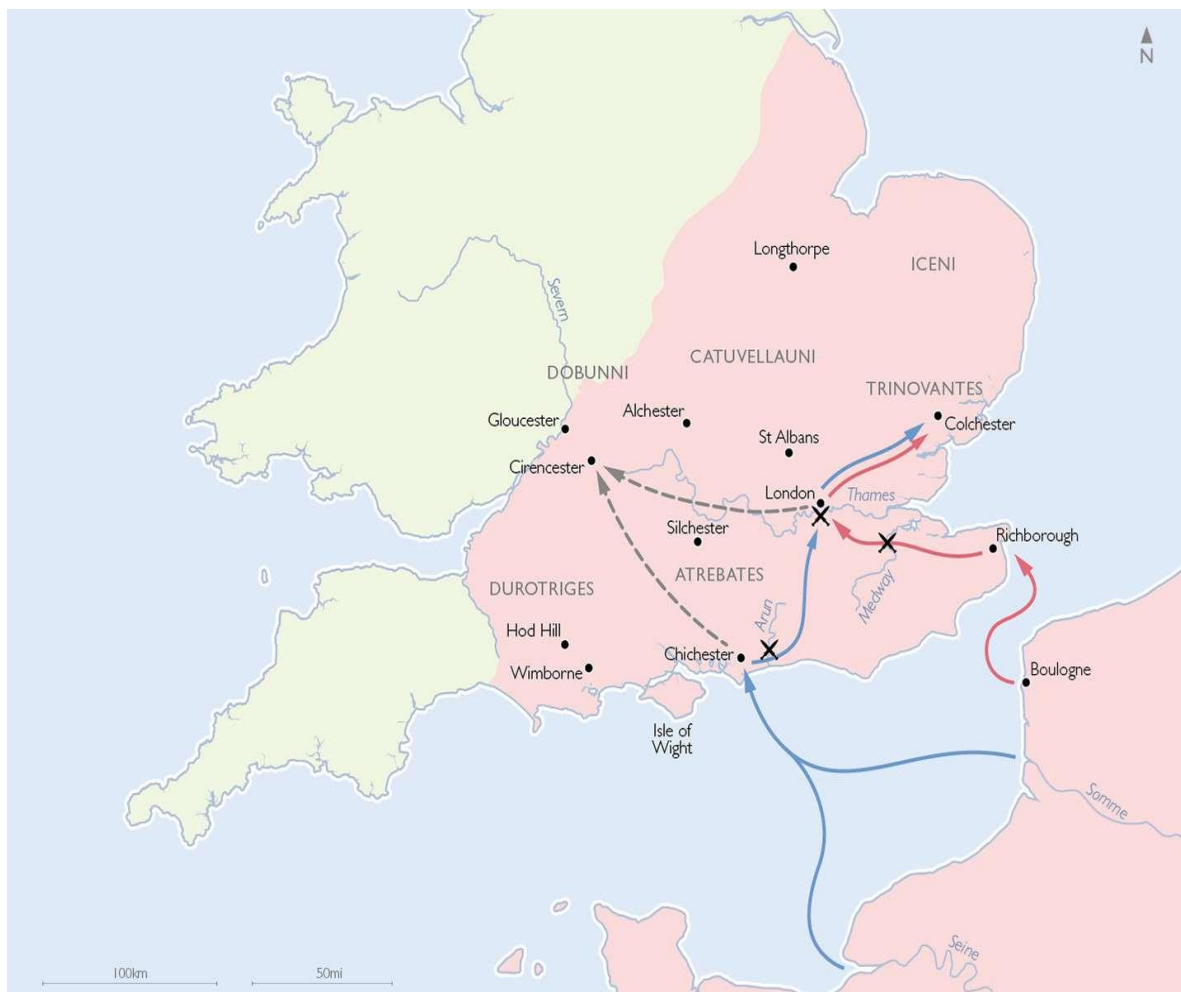
¹⁶² Burn A. R., „The Battle of the Medway“, *Wiley*, Vol. 38. (1953), 111-112.

¹⁶³ Isto, 112-113.

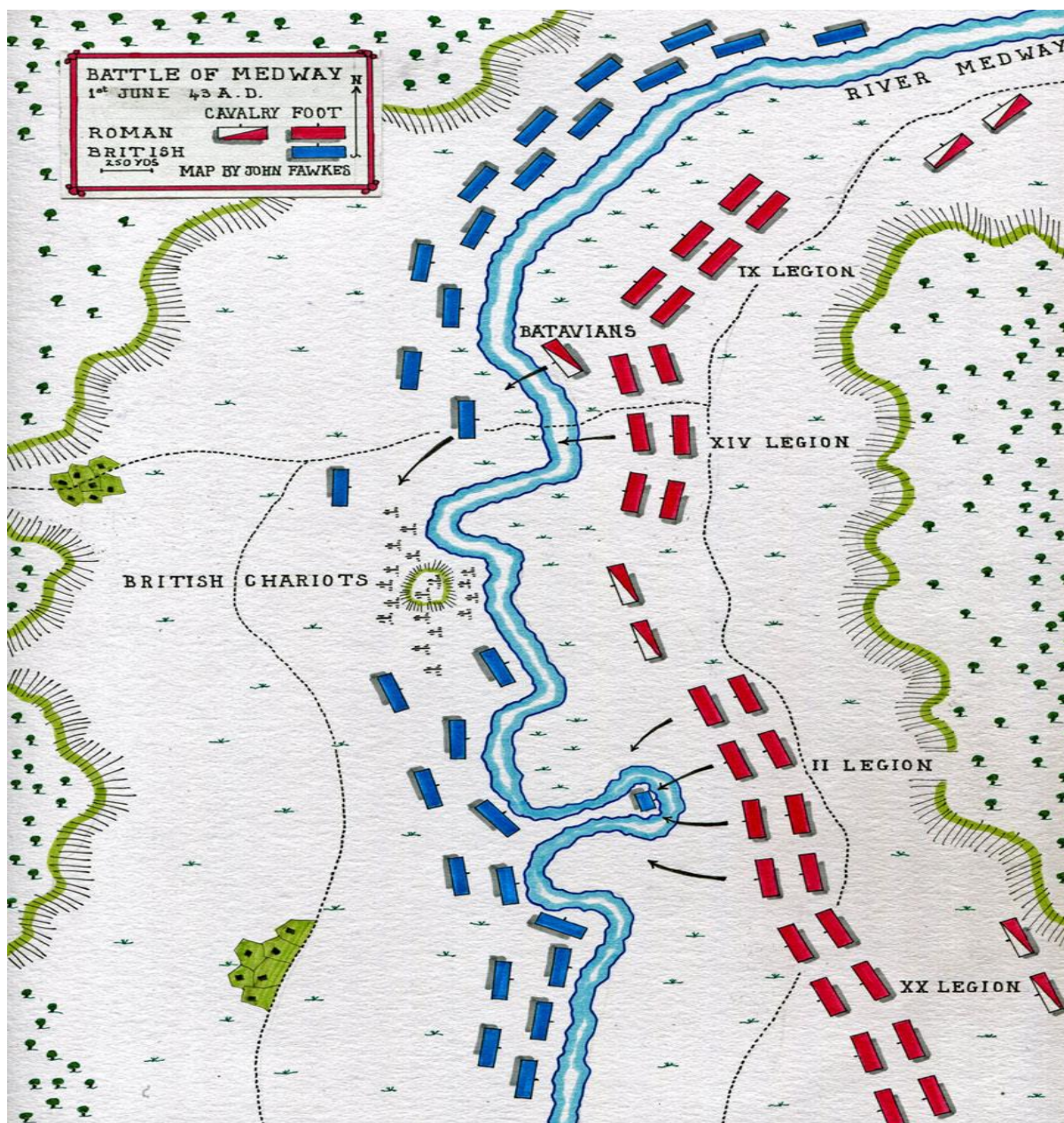
¹⁶⁴ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 419.

¹⁶⁵ Burn A. R., „The Battle of the Medway“, *Wiley*, Vol. 38. (1953), 114.

¹⁶⁶ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 419.

Prilog 7. Prikaz doseg rimskih osvajanja u Britaniji za vrijeme cara Klaudija (dostupno na: <https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/richborough-roman-fort-and-amphitheatre/history/invasion/>).

Prilog 8. Strateški prikaz bitke kod rijeke Medwaya (dostupno na: <https://www.britishbattles.com/wars-of-roman-britain/battle-of-medway/>).

IX. 2. Klaudijev dolazak u Britaniju i posljedice dolaska

Rimski uspjeh u prvoj fazi invazije počivao je u vojnome i političkom smislu. Vojni cilj je bilo podčinjavanje britskih plemena smještenih južno od rijeke Temze za početak, a politički cilj je bio podčinjene narode romanizirati i inkorporirati u Rimsko carstvo kao odane građane koji bi plaćali porez i služili vjerno Rimskom Carstvu. U bitci kod Medwaya bio je zadan smrtonosni udarac anti-rimskoj koaliciji. Iako se poražena Britska plemena nisu planirala predati, a Klaudije je tek osvojio južni dio otoka, ne cijelu Britaniju, tako da su poražene vođe s područja južne Britanije još imale opcija.¹⁶⁷

Nakon bitke za Medway Plautije je počeo osiguravati područje južno od Temze od bilo kakvih gerilskih odreda koji su bili prisutni na osvojenom području. On je morao brzo dovesti situaciju pod kontrolu na osvojenom području i zvesti red, jer car Klaudije je bio na putu za Britaniju. Car je došao s pojačanjem iz Boulogne k Britaniji. Prvo je krenuo iz Rima za Ostiju, a iz Ostije se brodom zaputio prema Marseilleu u južnoj Galiji.¹⁶⁸ Na tom je putu zamalo doživio brodolom. Klaudije je sa sobom u Britaniju doveo i ratne slonove kako bi dodatno zaplašio kraljeve Brita s kojima se trebao sastati. Arthur Mayger Hind je predložio da je Richborough bio namijenjen Klaudijevom dolasku, pojačanju i pratnji koja je došla s njim.¹⁶⁹

Klaudijev boravak od 16 dana u Britaniji se smatra jednim od najvećih trijumfalnih slavlja u povijesti ranog Carstva. Poznato nam je da je Klaudije sa sobom doveo veliku pratnju senatora, Pretorijansku gardu i vrlo vjerojatno dio *Legio VIII*.¹⁷⁰ Klaudijev dolazak je nadgledalo jedanaest plemenskih prvaka (ili kraljeva kako ih neki izvori oslovljavaju) Brita koji su u nevjerici promatrali ratne slonove i pridošla pojačanja. Naime četiri legije su bile dostatne da se u vojnome smislu pregazi područje južne Britanije. Kasije Dion kaže da je nakon sastanka s britskim kraljevima bila neka bitka nakon što je car prešao Temzu.¹⁷¹ Vrlo vjerojatno se radilo o nekom manjem

¹⁶⁷ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 19.

¹⁶⁸ Black E.W., „Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain“, *Britannia*, Vol. 31 (2000), 5.

¹⁶⁹ Isto, 5.

¹⁷⁰ Hind J.G.F., „The Invasion of Britain in A. D. 43 - An Alternative Strategy for Aulus Plautius“, *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 20. (1989), 68.

¹⁷¹ Isto, 68.

skoro beznačajnom okršaju kako bi se podigao Klaudijev ugled kao vojnog zapovjednika. Paralelno s Kasijevom izjavom imamo Svetonija koji kaže da Klaudije nije prisustvovao niti jednoj bitci dok je bio u Britaniji.¹⁷² S podacima s kojima raspolažemo nemoguće je zaključiti je li u pravu Kasije ili Svetonije. Možda je Klaudije samo promatrao bitku sa sigurne udaljenosti, a ne sudjelovao u njoj. Što nas dovodi na pitanje što je po Kasiju, a što po Svetoniju sudjelovanje u bitci. Možda je jednome bilo dovoljno to što je Klaudije bio gledatelj iz daljine da bi zapisao da je sudjelovao u bitci. Ili je možda jedan od njih dvojice iz rimskih arhiva koji su nažalost u turbulentnim vremenima nestali prepisao krivu informaciju ili zaključio krivi odgovor. Klaudije je vrlo vjerojatno posjetio Colchester, glavni grad braće Togodumna i Karataka. Zatim je najvjerojatnije svjedočio njegovom uništenju kao dokaz da protiv moći Rima ne može biti pobjede, samo smrt.¹⁷³ Zatim se postavlja važno pitanje gdje je Klaudije održao svoj znameniti *Durbar*.¹⁷⁴ Na *Durbaru* kojeg je održao Klaudije je došlo jedanaest kraljeva/prvaka Brita, koji su mogli na svoje oči vidjeti moć Rima. Jedan dio povjesničara zagovara tezu da se *Durbar* održao u ruševinama Colchestera ili u neposrednoj blizini uništenog naselja kako bi se vizualno iskazala moć Rima. Drugi povjesničari smatraju da je mjesto sastanka bilo pak negdje drugdje.¹⁷⁵ Neovisno o mjestu sastanka britski kraljevi su se podčinili Klaudiju i zavjetovali na odanost Rimu. Zapisi o Klaudijevom prvom trijumfu u Rimu su izgubljeni, ali zato imamo podatke o drugom trijumfu koji je bio 51. godine, a o kojemu ćemo reći nešto više kasnije. Možemo si predočiti da je u prvome trijumfu kolona zarobljenih Brita, muškaraca, žena i djece, paradiralo ulicama Rima da se svetinji pokaže carevo postignuće. Također je u povorci bio pokazan i plijen kojega su vojnici priskrbili za Carstvo.

Tijekom Klaudijevog posjeta Aulo Plautije je bio imenovan prvim guvernerom novoosnovane provincije Britanije.¹⁷⁶ Kako je granica bojišta odmicala od obale sve više prema unutrašnjosti, novi teritorij s novim ljudima i novim resursima je bio dodan Carstvu, a to je značilo da je došlo vrijeme i za dolazak rimske administracije. Klaudijev

¹⁷² Hind J.G.F., "The Invasion of Britain in A. D. 43 - An Alternative Strategy for Aulus Plautius", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 20. (1989), 68.

¹⁷³ Isto, 68.

¹⁷⁴ *Durbar* je naziv za dvor plemića ili kraljeva/prvaka, u Klaudijevom slučaju dvor kraljeva zbog jedanaest kraljeva Brita; vidi u: Hind J.G.F., "A. Plautius' Campaign in Britain: An Alternative Reading of the Narrative in Cassius Dio", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 38. (2007), 104.

¹⁷⁵ Isto, 69.

¹⁷⁶ Barrett Anthony A., "The Military Situation in Britain in A.D. 47", *The Johns Hopkins University Press*, Vol. 100 (1979), 538.

dolazak i nepobitne posljedice tog dolaska su uvođenje rimske administracije i uprave na novom području kojeg Carstvo prije nije kontroliralo. Fleksibilna rimska administracija i uprava po čemu su Rimljani bili poznati dopustila je lokalnim vođama da upravljaju određenim dijelovima teritorija novonastale provincije u ime Rima, točnije u ime cara.¹⁷⁷ Tako je npr. Kogidubno (*Cogidubnus*), koji je možda primio naobrazbu u Rimu, dobio dekret da u ime Rima upravlja velikim dijelom teritorija koje je nekada bilo u posjedu plemena Atrebata. Novi centar iz kojega je Kogidubno upravljao datim područjem nalazio se u Chichesteru. Nasuprot tome, na području Istočne Anglije plemenskom vođi Prasutagu je bilo povjereno da i dalje nastavi voditi svoje pleme zvano Iceni, ali je morao prihvatiti nominalnu vlast Rima i ustupke poput nesmetanog prolaska rimskih snaga kroz njegov teritorij.¹⁷⁸ Kako bi zadržao osvojeno područje Plautije je stvorio mrežu utvrda diljem osvojenog teritorija kako bi imao što veću kontrolu nad pokorenim stanovništvom. U tu svrhu neke jedinice su bile odvojene, a prema nekim procjenama svaka legija je morala dati barem dvije kohorte garnizonske i ostale stražarske dužnosti radi pokrivanja što većeg područja.¹⁷⁹ Plautijova obrambena linija utvrda je pratila takozvani *Fosse Way*, cestu koja je pratila liniju sjeverozapadno od Extera do Lincolna.¹⁸⁰ Rimljani su sklopili savez s kraljicom Kartimanduom koja je predvodila svoje pleme Briganti. Oni su u to vrijeme nadzirali dobar dio današnje sjeverne Engleske, a prema antičkim povjesničarima bili su najbrojniji. Savez s kraljicom Kartimanduom omogućilo je Rimljanima da pažnju usmjere prema Walesu, a i sjeverna linija obrane im je bila sigurnija pošto su bili u savezu s Brigantima.¹⁸¹

Nakon izgradnje utvrda Plautije je svoje legije stacionirao na sljedećim pozicijama: *Legio II Augusta* je bila u Silchesteru gdje je mogla brzo intervenirati putem mora u smjeru jugozapada ako bi situacija to zahtijevala, *Legio XX* se smjestila u Camulodunumu, *Legio IX* je zauzela prednji položaj kod Longthorpe blizu

¹⁷⁷ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 22.

¹⁷⁸ Isto, 22.

¹⁷⁹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 20.

¹⁸⁰ Barrett Anthony A., „The Military Situation in Britain in A.D. 47“, *The Johns Hopkins University Press*, Vol. 100 (1979), 538.

¹⁸¹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 22.

Peterborougha na rijeci Nene, a *Legio XIV* je bila stacionirana u Leicesteru, gdje je imala izravnu komunikaciju s glavnim stožerom u Camulodunumu.¹⁸²

IX. 3. Publius Ostorius Scapula

U ovome poglavlju fokusirat ćemo se na Publija Ostorija Skapulu (lat. *Publius Ostorius Scapula*) i njegove podvige u Britaniji za vrijeme cara Klaudija. Njegov sukob s Karatakom opisat ćemo u zasebnom poglavlju.

Skapula je 47. zamijenio Aula Plautija kao guverner Britanije (u nekim izvorima ga se oslovljava i legatom), a na toj poziciji je ostao sve do svoje smrti 51.¹⁸³ Naše znanje o drugom guverneru je jako siromašno. Glavni izvor informacija po pitanju Skapule uglavnom dolazi od Tacita u njegovom dijelu *Annales*. Saznajemo da je bio veoma cijenjen u Rimu te da je bio smatran veoma sposobnim zapovjednikom. Skapula se najvjerojatnije proslavio tijekom prve faze invazije na Britaniju kao jedan od zapovjednika (*comites*), što je privuklo Klaudijevu pozornost. Također se pretpostavlja da je Skapula u jednom trenutku bio i zapovjednik legije.¹⁸⁴ Dolaskom 47. na dužnost guvernera Skapula je provinciju zatekao u ozbiljnim problemima. Neprijateljski raspoložena ratoborna plemena su krenula u osvajanje teritorija plemena *Socii* koje je po svemu sudeći bilo u savezu s Rimom. Skapula je uspio nekako brzim djelovanjem usred nadolazeće zime odbiti protivnička plemena i donekle zavesti red.¹⁸⁵ Kako su ratoborna britska plemena računala da se Skapula neće uspjeti snaći na novoj poziciji i zavesti red, a dolaskom zime uslijedio je domino efekt gdje su Briti započeli sveopći napad na rimske pozicije. Nakon što je razriješio prvotnu situaciju koja ga je zatekla pojavio se novi problem. Neka plemena su se počela otvoreno buniti računajući na zimske uvjete borbe. Međutim, Skapula je angažirao kontingente pomoćne vojske i krenuo u akciju. Vjerojatno nakon sitnih čak i nebitnih

¹⁸² Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 20.

¹⁸³ Hanson Ellis Ann, „Publius Ostorius Scapula: Augustan Prefect of Egypt“, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 47 (1982), 245.

¹⁸⁴ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 15.

¹⁸⁵ Barrett Anthony A., „The Military Situation in Britain in A.D. 47“, *The Johns Hopkins University Press*, Vol. 100 (1979), 539.

okršaja uspio je razoružati sve Brite od rijeke Trisantona do rijeke Sabrina.¹⁸⁶ Sada ćemo spomenuti kako je Skapua sproveo razoružavanje dijela Brita. Skapula nije na lijep način zamolio Brite da mu predaju oružje jer je znao da od uljudnosti neće biti koristi. Praksa koju su sprovodile njegove legije bila je sljedeća. Poslao bi grupu legionara koji bi u koloni išli od kuće do kuće, sela do sela te od farme do farme tražeći oružje u obliku premetačine.¹⁸⁷ Ako bi našli bilo kakav trag skrivenog oružja, a oružje se moglo na miran način predati odmah po dolasku legionara, cijela obitelj ili zajednica bi bili išibani ili prebijeni.

Pleme Iceni koje je sklopilo savez s Rimljanima u prvoj fazi invazije se prvo pobunilo, a da stvari budu zanimljivije kako nisu ratovali do tada protiv Rimljana imali su netaknuto ljudstvo. U pobuni su im se pridružila susjedna plemena poput Corieltauvoja.¹⁸⁸ Briti su za mjesto obračuna odabrali teren koji je bio uvelike nepovoljan za rimsku konjicu. Briti su uspjeli procijeniti da će Skapula pokušati što brže ugušiti pobunu te je odabir konjice bio logičan izbor. K tome Skapula je u gušenje pobune krenuo samo s pomoćnim jedinicama, pod pretpostavkom da su legije imale drugog posla poput stražarskih i ophodnih dužnosti te traženja oružja.¹⁸⁹ Briti su svoje pozicije utvrdili zemljanim nasipom koji je vrlo vjerojatno imao i naoštrena kolja nabijena u zemlju ili slične obrambene mjere. Jedini ulaz u utvrđenje je bio uski ulaz koji je zbog svoje širine činio idealnu prepreku za frontalni juriš Skapuline konjice. Osim što je Skapula pomoćne kohorte rasporedio za napad, naredio je i svojim konjanicima da sjašu i pridruže se boju.¹⁹⁰ Rimske snage su u direktnom jurišu polagano gazili obrane Brita. Kako su očajni Briti bacali koplja i kamenje na nadolazeće Rimljane, pomoćne snage su uz formaciju kornjače razbili obrane Brita i prodrli u utvrđenje. Skapula je vjerojatno netom prije sveopćeg napada zapovjedio jednom djelu konjanika da blokiraju Britima rutu za bijeg. Kako su Rimljani prodrli u utvrdi uslijedio je opći pokolj svih zatečenih branitelja, a kako su rute za bijeg bile blokirane posao je bio obavljen u cijelosti.¹⁹¹ Čuvši za masakr svojih sunarodnjaka,

¹⁸⁶ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 249.

¹⁸⁷ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 21.

¹⁸⁸ Isto, 21.

¹⁸⁹ Isto, 22.

¹⁹⁰ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 249.

¹⁹¹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 22.

ostatak pobunjenih Brita je na miran način predao oružje. Skapula je tako postigao svoj cilj - utjerati strah u kosti svim Britima koji misle prkositi rimskoj vlasti. Jedna od zanimljivijih činjenica u ovoj bitci je ta da je Skapulini sin Marko Ostorije (lat. *Marcus Ostorius*) osvojio nagradu časti (medalju časti) tako što je spasio rimskog građanina.¹⁹²

Nakon što je ugušio i uspješno razoružao pleme Icena i njihove saveznike, Skapula je svoju pozornost skrenuo ka plemenu *Decagni* pošto su već neko vrijeme pravili probleme. Njihova zemlja je bila opljačkana i obilati plijen je bio odnesen. Tacit navodi da je u tom trenutku rimska vojska s druge strane mora mogla vidjeti otok Hiberniju (antički naziv za današnju Irsku).¹⁹³ On nam zatim govori da je pleme *Silures* (područje jugozapadnog Walesa) s kojima je Skapula imao velikih problema počelo napadati rimske pozicije. Bio je primoran utemeljiti legionarski logor, te koloniju koju je naselio veteranima i njihovim obiteljima u svrhu lakšeg kontroliranja područja.¹⁹⁴

Skapula je zatim svoju pozornost detaljnije posvetio području južnog Walesa. Za oko mu je zapeo Bristolski kanal/zaljev preko kojeg bi imao direktan pristup Atlantskom oceanu, a najvažnije je bilo da je rimska mornarica je mogla patrolirati cijelom obalom Walesa.¹⁹⁵ U svrhu dobivanja potpune kontrole nad Bristolskim kanalom, Skapula je bio primoran zauzeti današnji Cornwall. Takva odluka je duboko uznemirila pleme *Dumnonii* koji su do tog trenutka imali prijateljske odnose s Rimom. Nije nam poznato jesu li dobrovoljno prihvatili rimsku vlast ili je bilo otpora, barem do određenog stupnja.¹⁹⁶ Skapula je ispunio zadani cilj.

¹⁹² Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 249.

¹⁹³ Isto, 250.

¹⁹⁴ Isto, 250.

¹⁹⁵ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 59.

¹⁹⁶ Isto, 59.

IX. 4. Caratacus i Scapula

Britski princ Caratacus je bio Kunobelinov sin koji je vladao dvama plemenima: Trinovantima i Katuvelaunima. Oba spomenuta plemena su migrirala iz Galije početkom 1. st. pr. Kr. Teritorij spomenutih plemena se protezao od poluotoka Colne prema regiji Chilterns, na jugu povezujući rijeku Temzu sve do granice Icena.¹⁹⁷ Osim Karataka, Kunobelin je imao još jednog sina, Togodumna (*Togodumnus*).¹⁹⁸ Njihov otac je bio mudar državnik, uspio je održati osjetljivu ravnotežu između pro-rimskih i anti-rimskih skupina u svome kraljevstvu. Najstariji brat Togodumno je naslijedio prijestolje i pridružio se svome bratu Karataku u anti-rimskoj grupi. Dok je za to vrijeme treći brat Adminije (*Adminius*) dobio sjeveroistočni vrh Kenta koji je uključivao jedinu luku zatvorenu kopnom duž jugoistočne obale. Kunobelinovom smrću (oko 40.) i dolaskom njegovih sinova na vlast prevladalo je otvoreno anti-rimsko raspoloženje. U takvom okruženju Adminije je bio prisiljen pobjeći u Rim, gdje je od cara Kaligule tražio da mu pomogne obnoviti *status quo ante*.¹⁹⁹ Ne možemo znati što je bilo između Adminija i Kaligule zbog poznatog carevog psihičkog stanja. Znamo samo da je invazija uzeta u obzir, ali su planovi napušteni jer Kaligula i vojni zapovjednici nisu pokazivali interes.

Za to vrijeme Karatak je počeo napadati zemlje južno od Temze. Iste godine na carski dvor je došao još jedan protjerani britski princ, ranije spomenuti Verika iz plemena Atrebata. Upravo njegov dolazak je Klaudiju omogućio da konačno krene na Britaniju i odvрати pažnju od Rima pošto je bio u svađi sa senatom. Upravo je u tom trenutku politička situacija među britskim plemenima doživjela značajan zaokret. Više nije vladala politička ravnoteža između struja koje su bile za i protiv Rima. Nekontrolirano je počela prevladavati proturimska politička struja.²⁰⁰ Dok je Klaudije s vojnim zapovjedništvom vršio konačne pripreme za invaziju, Karatak je kroz direktno osvajanje i saveze kontrolirao zemlje južno od Temze do istočne obale Kenta. Zatim na zapadu imamo pleme *Durotriges* koje je iz nepoznatih razloga iznenada postalo

¹⁹⁷ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 14.

¹⁹⁸ Hind J.G.F., „A. Plautius' Campaign in Britain: An Alternative Reading of the Narrative in Cassius Dio“, *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 38. (2007), 94.

¹⁹⁹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 14.

²⁰⁰ Isto, 14.

neprijateljski raspoloženo prema Rimu. Razlog vjerojatno leži u munjevitom usponu anti-rimske struje dok je pro-rimska bila u strmom padu.

Zatim opet dolazimo do Skapule koji se suočio s novim problemima. Protivnička plemena su napadala plemena odana Rimu i uznemiravala linije komunikacije, opskrbu i otežavala daljnju pacifikaciju. Iza tih događanja je stajao Karatak. Poučen ranijim iskustvima da bitka na otvorenom bojnopolju nije baš najpametnija, gerilske borbe nakon rimske prilagodbe isto ne daju preveliki uspjeh. Zato se odlučio na novu taktiku koja je i dalje bila gerilska, ali je bila prebačena u srž osvojenog teritorija gdje se više nije znalo tko je prijatelj, a tko neprijatelj Rima.²⁰¹ Upravo u ovo vrijeme Tacit koristi izraz *turbidae* što može značiti i više od puke uznemirenosti unutar provincije. Nama je spomenuti izraz važan jer nas navodi da neki rimski saveznici unutar provincije i nisu baš saveznici, točnije da nije sve kako se čini.²⁰² Glavna teza je da su Briti pod Karatakom podizali pobune unutar već osvojenog područja te time činili značajnu štetu iza leđa rimskih legija, neku vrstu sabotaže. Smatra se da je Karatak napao sjeverni ogranak plemena *Dobunni* jer su bili u savezu s Rimom, dok su južni bili protiv Rima. Kako bi spriječio sveopći kaos i paniku, Skapula je poslao konjanike i ostale trupe koje su bile mobilne kako bi situaciju barem donekle doveli pod kontrolu. Vojnicima je dao zapovijed da u klasičnom rimskom stilu pokolju, poubijaju i razapnu svakog pobunjenika bili oni muškarci, žena ili djeca.²⁰³

Nakon obnove reda u provinciji, Skapula je sazvao sve zapovjednike legija i ostalo visokorangirano osoblje u Kamulodunum. Na taj sastanak se odlučio kako bi saslušao savjete i prijedloge svojih kolega. Jer osobno se našao pred zidom. Nije mogao prekinuti operaciju traženja i uništenja Karataka i njegovih pristalica jer bi tako ostavio priliku Britima da se okupe oko njega i započnu sveopći rat, ali opet nije mogao povući znatnije snage iz provincije u potrazi za Karatakom jer bi tako osvojeno područje ostavio u opasnosti od moguće pobune nekog lokalnog plemena, a pobunom jednog na oružje bi se digli i drugi te bi to moglo rezultirati gubitkom provincije.²⁰⁴ Također je znao da nedjelovanje ne bi bilo od pomoći. Tacit je ovu situaciju opisao veoma prigodnim izrazom *infida pax* (lažni oružani mir). Sve do vremena

²⁰¹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 20.

²⁰² Isto, 20.

²⁰³ Isto, 20.

²⁰⁴ Isto, 20.

viktorijanskog znanstvenika H. Bradleya povjesničari nisu mogli objasniti Tacitov tekst o tome kako je Skapula riješio problem, a rečenica kaže sljedeće: *detrahere arma suspectis cunctaqua cis Trisantonam et Sabrinam fluvios cohibere parat* (pripremio se razoružati sva sumnjiva plemena s naše strane rijeka Trent i Severn).²⁰⁵ Upravo spomenuto razoružavanje smo spomenuli ranije, i kako ih je i na koji način Skapula razoružao. Na taj način Skapula je riješio problem moguće pobune u slučaju njegove odsutnosti i većeg dijela legija dok lovi Karataka.

Skapula je uspio saznati da se Karatak nalazio na području Walesa gdje su mu lokalna plemena pružila potporu u njegovoj borbi protiv rimskih osvajača.²⁰⁶ Kako bi demoralizirao potencijalne Karatakove saveznike na području sjevernog Walesa, Skapula je slao pomorske patrole da zastraše lokalna plemena. Rimski mornarica je također vršila patrolu rijeke Dee stvarajući tako dodatni pritisak na Karataka. Skapula je zatim od Rima zatražio dozvolu da pokrene veliku vojnu operaciju na području Walesa s ciljem da jednom za svagda uništi Karataka i njegove pristaše.²⁰⁷ U isto vrijeme je radi što bolje romanizacije osnovana nova rimska kolonija *Camulodunum*, u koju se naselila velika skupina veterana. *Legio XX* je bila premještena da blokira donji tok rijeke Severn i postane glavna snaga za budući napad na Wales da se uništi Karatak.²⁰⁸ Rimske legije su dobile zeleno svjetlo za kampanju na području Walesa kako bi uništili Karataka. U ovoj kampanji Rimljani su upotrijebili vojnu strategiju u kojoj su rimska mornarica i kopnene snage usko surađivale. Strategija koju će kasnije primijeniti i Agrikola. Takva taktika će se pokazati iznimno uspješnom na području Walesa i Kaledonije (današnja Škotska).²⁰⁹ Nakon niza manjih krvavih zasjeda na teško prohodnom terenu Walesa rimske legije su se uspjele prilagoditi ovakvom načinu ratovanja. Kako su rimske legije napredovale, Karatak je postajao sve očajniji i nizom manjih okršaja je pokušao zaustaviti Skapulino napredovanje.²¹⁰

Potisnut s područja južnog Walesa, Karatak se povukao na za njega strateški puno pogodnije područje sjevernog Walesa, koje je svojom topografijom bilo znatno

²⁰⁵ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 21.

²⁰⁶ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 23.

²⁰⁷ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 24.

²⁰⁸ Isto, 24.

²⁰⁹ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 23.

²¹⁰ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 28.

brdovitije od južnog dijela.²¹¹ Od Tacita saznajemo da je Karatak za mjesto sukoba odabrao teritorij pod kontrolom plemena Ordovika (lat. *Transfer bellum in Ordovicas*). Isto tako saznajemo da je Karatak zbog ranijih krvavih gubitaka bio u lošijem položaju po pitanju vojne snage naspram Skapule, te da je upravo iz tog razloga odabrao mjesto sukoba na teritoriju plemena Ordovika koje je bilo neprijateljski nastrojeno prema Rimljanima, kako bi mu se pridružilo još ratnika.²¹² On je također primao pomoć od druida koji su imali svoje svetište u blizini, na otoku Anglesey. Druidi su sa svojim pristašama na sve moguće načine usporavali Skapulino napredovanje prema Karataku kako bi se ovaj mogao što bolje pripremiti. Druidi su rušili drveća na poljske puteve kako bi usporili napredovanje, vjerojatno je bilo i sitnih okršaja gdje bi poginuo jako neznatan broj ljudi jer je cilj bio prikupljanje vremena. Suočivši se ranije s moćnim i discipliniranim rimskim legijama Karatak je morao pažljivo odabrati mjesto bitke. Iz antičkih zapisa saznajemo da se to mjesto zvalo *Caer Coradoc*, a da budemo još precizniji mjesto bitke je bilo jedno od obližnjih brda koje je bilo utvrđeno i osigurano postavljenim raznim zamkama od strane Brita kako bi pobijedili Rimljane.²¹³

Pošto je Tacit pružio detaljne topografske podatke (što je inače za njega neobično), današnji povjesničari i geografi su došli do zaključka da se radi o planini Llanymynech na granici Walesa i područja Shropshirea.²¹⁴ Jedna od neobičnijih stvari vezanih za ovu bitku je ta da nemamo podatke o gubitcima zaraćenih strana. Otprilike znamo broj vojnika s kojima je Skapula raspolagao. Pod svojim zapovjedništvom je imao *Legio XIV Gemina* te *Legio XX Valeria*, što prema procjenama povjesničara daje broj od 10 000 do 12 000 legionara, ako pretpostavimo da su jedinice došle na mjesto bitke bez gubitaka. Ako uračunamo i kontingente pomoćne vojske koje je Skapula vješto koristio i ranije, dolazimo do brojke od 20 000 do 25 000 ljudi pod Skapulom.²¹⁵ Nemamo podatke vezane za broj ljudi s kojima je raspolagao Karatak, ali lako je zaključiti da je nakon brojnih valova pojačanja i dobivenim odugovlačenjem Skapulिनog napretka uspio u najmanju ruku okupiti isti broj ratnika koliko i Skapula, ako ne i više. Kada je Skapula uvidio utvrđenje i obranu koju je Karatak podigao jedna

²¹¹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 23.

²¹² Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 28.

²¹³ Isto, 29.

²¹⁴ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 23.

²¹⁵ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 30.

stvar mu je bila očita: svi njegovi neprijatelji se nalaze na toj poziciji, svi su okupljeni na jednom mjestu.

Kada je Skapula obišao teren, shvatio je da je izravni frontalni napad najbolja opcija. Jer ako bi se bitka slučajno odužila postojala je realna opasnost da će mu se nešto dogoditi iza leđa. Primjerice druidi nisu bili uništeni, a imali su brojne pristaše. Skapula je svoje ljude posložio u formaciju za napad, a sebe je pozicionirao na čelo vojske.²¹⁶ Ubrzo je prešao rijeku koja ga je dijelila od prve linije obrane. Rimske snage su bez većih poteškoća napredovale uz brdo, dok su za to vrijeme bile obasipane neprijateljskim projektilima. Kako bi prebrodili tu prijetnju legionari su oblikovali *testudo* (rimski naziv za formaciju kornjače). Rimljani su uspjeli rasklimati kamenje i stijene koji su služili kao improvizirani zid te tako probiti prvu crtu obrane, te su čistom brutalnošću potisnuli Brite na vrh brda.²¹⁷ Rimske pomoćne jedinice su za to vrijeme kopljima i kamenjem odaslanih iz prački ubijale Brite koji su pokušali pobjeći, stvarajući dodatni pritisak i stanje panike među Britima. Britska disciplina je ubrzo popustila i njihove formacije su se počele raspadati da bi u jeku toga uslijedio potpuni masakr od strane Rimljana. Tacit je zatim zaključio da se u tom trenutku desila *clara ea victoria fruit* (briljantna pobjeda). Karatakova žena, kćer i braća bili su zarobljeni, ali on je uspio pobjeći Rimljanima s nekolicinom svojih ratnika. Klaudije je za ovu pobjedu i sve prijašnje zasluge nagradio Skapulu počašću *insignia triumphalia*. Karatak je nakon poraza potražio utočište kod Kartimandue, kraljice Briganta. Iako je pronašao saveznike poput njezina muža Venutija (*Venutius*) i njemu sličnih koji preziru Rimljane, kraljica je bila vjerna saveznica Rima. Tako da je Karatak skoro odmah nakon svog dolaska bio utamničen i predan Rimljanima.²¹⁸

²¹⁶ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 31.

²¹⁷ Isto, 31.

²¹⁸ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 23-24.

Prilog 9. Zračna fotografija brda za kojeg se smatra da je Caer Coradoc, mjesta posljednje bitke između Karataka i Skapule

(dostupno na: https://www.englishmonarchs.co.uk/celts_16.html).

IX. 5. Trijumf

Klaudije je osvajanje južnog dijela Britanije 44. godine ovjekovječio trijumfalnom paradom i velikom povorkom. Taj događaj je bio važan jer u Rimu nije bilo trijumfalne povorke punih 30 godina, još od doba Augusta.²¹⁹ Zapisi o prvome Klaudijevom trijumfu su izgubljeni. Zato imamo podatke s njegovog drugog trijumfa 51. s Karatakom kao centralnom osobom trijumfa da se iskaže moć Rima i Klaudija kao cara. Tacit je tom prigodom pobjedu nazvao *clara victoria* (sjajna pobjeda).²²⁰

Tijekom drugog trijumfa održana je velika parada na zapadnoj strani pretorijanske utvrde (*castra praetoria*). Neobično je da su pretorijanci bili uključeni u paradu i marširali s legionarima u punoj opremi. Takva scena nije viđena od Augustovog pogreba.²²¹ Pred rimskom svjetinom su prošli britski zarobljenici na čelu s Karatakom, uz kojeg je bila i njegova zarobljena obitelj. Prema Tacitu Karatak je tijekom cijele parade držao glavu visoko podignutu u znak prkosa. Kada je došao pred cara Klaudija i senatore, Karatak je održao govor, ali to je uvelike je upitno jer mnogi smatraju da je Tacit govor ubacio u svoje djelo kako bi zaintrigirao čitatelje, tako da to moramo uzeti s dozom opreza.²²² Karatak i njegova cijela obitelj su bili pomilovani za čin otpora protiv Rimskog Carstva i njegova cara Klaudija. Neki kažu da su car, senatori i rimska svetinja bili impresionirani Karatakovim otporom protiv rimske vlasti da su odlučili dati pomilovanje britskom junaku, dok drugi kažu da je to Klaudije učinio u Cezarovom stilu, da sebe pokaže superiornijim i vladarom koji daje i oduzima život, ali je ujedno i milosrdan. Karatak i njegova obitelj su živjeli u Rimu u progonstvu, nisu se smjeli pod nikakvim okolnostima vratiti u Britaniju. Karatak je umro u Rimu možda godinu nakon trijumfa.²²³ Na kraju ovog poglavlja dati ćemo Karatakov govor kojeg je održao pred carem Klaudijem i rimskim senatom, kako ga donosi Tacit:

Da je moja umjerenost u blagostanju bila jednaka mom plemenitom porijeklu i bogatstvu, trebao sam ući u ovaj grad kao vaš prijatelj, a ne kao vaš zarobljenik; i ne biste me prezirali primiti, pod mirovnim ugovorom, kralja koji potječe od slavni

²¹⁹ Beard Mary, „S.P.Q.R (Povijest starog Rima)“, Zagreb: Školska knjiga, 2017., 443.

²²⁰ Mellor Ronald, „Tacitus' Annals“, New York: Oxford University Press, 2010., 179.

²²¹ Webster Graham, „Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)“, Routledge, 1993., 37.

²²² Isto, 37.

²²³ <https://www.britannica.com/biography/Caratacus>

predaka i vlada mnogim narodima. *„Moja sadašnja sudbina je vama slavna koliko i meni ponižavajuća. Imao sam ljude i konje, oružje i bogatstvo. Kakvo čudo ako sam se nevoljko od njih rastao? Ako vi Rimljani odlučite gospodariti svijetom, znači li to da svijet treba prihvatiti ropstvo? Da sam odmah bio predan kao zarobljenik, ni moj pad ni tvoj trijumf ne bi postali poznati. Moju kaznu pratio bi zaborav, a ako mi spasiš život, bit ću vječni spomen tvoje milosti.*²²⁴

IX. 6. Hod Hill

Ovim poglavljem ćemo zaokružiti eru kampanja u Britaniji u vrijeme cara Klaudija. Kako ne bi davali primjere brojnih utvrda koje su Rimljani morali zauzeti u borbi protiv Brita pokazat ćemo primjer utvrde Hod Hill, zato jer je arheološki jako detaljno istražena, a i pronađeno je dosta materijalnih ostataka. Hod Hill smo spomenuli i ranije gdje smo rekli da je po svemu sudeći zauzeta od strane Vespazijana.²²⁵

Lokaciju Hod Hill je prvi započeo iskopati Sir Ian Richmond od 1951 do 1958., koji je svoj posao obavio detaljnom i s velikom preciznošću. Iskapanjima se došlo do saznanja da je došlo do iznenadnog i veoma naglog prekida u pojačavanju obrane. To može samo značiti da su Rimljani nametnuli iznenadnu opsadu. To se vidi primjerice kod sjeveroistočnog kuta utvrde, točnije jarka, koji je naglo i veoma brzo završen.²²⁶ Daljnjim iskapanjima je pronađeno 15 kopalja koja su pripadala rimskoj balisti. Iskapanjima se zaključilo da su udari spomenutih balističkih kopalja bili koncentrirani prema poglavičinoj kolibi. Kasnija iskapanja su potvrdila Richmondovu teoriju u kojoj je zagovarao da su koplja bila ispaljena iz opsadnog tornja nadomak bedemima. Smatra se da je takva nasilna akcija od strane Rimljana rezultirala brzom predajom branitelja. Razlog takvoj pretpostavci leži u činjenici da tijekom arheoloških iskapanja u blizini nije pronađeno ratno groblje.²²⁷

²²⁴ <https://englishlanguageandhistory.com/?id=tacitus-speech-caratacus> Tacit, Ann, 12, 37.

²²⁵ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 22.

²²⁶ Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003., 109-110.

²²⁷ Isto, 110.

Prilog 10. Hod Hill, prikaz iz zraka (dostupno na: <https://www.historyhit.com/locations/hod-hill/>).

X. Situacija pod guvernerom Didijem Galom

Porazom Karataka stvari donekle jesu krenule na bolje, ali u pozadini je situacija ključala. Područje Anglesey i Wales je i dalje bilo nepokoreno i neprijateljski nastrojeno prema Rimljanima. Najveći neprijatelji Rima su ipak bili druidi, koji su potpaljivali plemenski i britski nacionalizam protiv rimskih osvajača. Oko Angleseya su se nalazila brojna druidska svetišta i sveta mjesta, što je ljestvicu otpora prema Rimu podiglo na najvišu razinu.²²⁸

Imenovanje sljedećeg guvernera Britanije nakon iznenadne smrti Skapule moralo je biti odlučeno brzo, jer su nepokorena britska plemena već spremala planove za napad na rimske pozicije. Izbor je pao na iskusnog senatora imena Aulus Didija Gala (*Aulus Didius Gallus*) koji je 33. dobio titulu *consul suffectus*. On je navodno puno ranije tražio da bude guverner Britanije,²²⁹ a to potvrđuje Kvintilijan (lat. *Marcus Fabius Quintilianus*) koji je u svojem djelu *Institutio Oratorica* naveo da je Didije Gal osobno lobirao da postane guvernerom Britanije, želeći steći još veću slavu, ugled i prestiž, a bio je u vrijeme svojeg imenovanja u šezdesetim godinama života. Što znači da bi mu, pokraj svih svojih ranijih iznimnih postignuća, upravljanje Britanijom donijelo jednu veliku točku na "i" kao zaključak svih postignuća tijekom života. Jer Britanija sve do vremena nakon Agrikole bila traženo mjesto za guvernera: radilo se o novoj provinciji i svi koji su željeli slavu i osobnu promociju mogli su to uvelike steći u Britaniji. Također su postojale glasine da je Didije Gal bio veoma lakom za novcima i da je bio možda i zadužen. Tacit je pobio te tvrdnje govoreći da su zlokobne glasine, koje su politički trebale naštetiti Galu. Iznenadnom smrću Skapule, Gal je imenovan guvernerom.²³⁰

Gal je u Britaniju stigao krajem 52. godine. Situacija na zapadnoj granici provincije u trenutku njegova dolaska je predstavljala ozbiljnu opasnost za stabilnost cijele provincije Britanije.²³¹ Smrću Skapule i vakuumom od tri mjeseca bez guvernera, što za ono vrijeme nije bilo jako puno, provincija je bila na rubu potpunog kaosa. Gal je relativno brzo stigao u Britaniju, ali u međuvremenu katastrofa se desila kada je

²²⁸ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 24

²²⁹ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 87.

²³⁰ Isto, 87.

²³¹ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 62.

legija pod vodstvom Gaja Manlija Valensa (lat. *Gaius Manlius Valens*) doživjela poraz. Nemamo pisane niti bilo koje druge materijalne dokaze da bi znali kojom legijom je zapovijedao Manlije u trenutku poraza od strane Brita. Nagađa se da su to *Legio XIV* ili *Legio XX*.²³² Druidi su bili prvi koji su proširili vijest da je rimska legija pobijeđena u boju, dodavajući što više ulja na vatru mogućim pobunama i nestabilnostima. Isto tako nemamo nikakvih podataka kako je Gal potukao pobunjene Brite i stabilizirao situaciju na zapadnoj granici te tako doveo situaciju pod kontrolu. Jedino je Tacit spomenuo sljedeće *Donec adcursu Didii pelleretur* (upoznao je i odbio Brite).²³³

Zatim se pojavio problem u kraljevstvu Briganta. Kraljica Katrimandua je zbog svog bliskog prijateljstva s Rimom i bezgranične suradnje s Carstvom, što je dokazala kada je dala Karataka utamničiti i predati Rimljanima, akumulirala je ogromno bogatstvo od saveza s Rimom, a kako je njen muž Venutije otvoreno zagovarao neprijateljstvo prema Rimu. Katrimandua se odlučila od njega rastati. Da stvari dodatno budu zakomplicirane odlučila se isti tren udati za zgodnog i naočitog Venutijeva štitonošu Velokata (*Velloctatus*).²³⁴ Nakon tog čina Venutije je postao simbolom otpora prema Rimu i podigao je pobunu u zemlji Briganta. Didije Gal je poslao nekoliko kohorti pod zapovjedništvom Cezija Nazike (*Caesius Nasica*), s naredbom da kraljici Kartimandui pomogne ugušiti pobunu. Od Tacita saznajemo da su Rimljani protiv Venutija organizirali mnogobrojne vojne kampanje, a da je prva počela intervencijom Nazike da spasi kraljicu Kartimanduu i njezine saveznike.²³⁵

Nakon što je Nazika spasio kraljicu Kartimanduu i potisnuo Venutija na sjever, Gal je posvetio svoju pažnju sjevernoj granici duž linije Humber – Trent. Morao je reorganizirati postojeću sjevernu granicu, a uspio je dovršiti planiranu mrežu utvrda koju je još započeo njegov prethodnik Skapula. Na taj način je uspio spriječiti katastrofalne upade nepokorenih Britskih plemena, pogotovo plemena s područja Walesa.²³⁶ Iako Gal možda nije značajnije teritorijalno proširio provinciju, uspio ju je stabilizirati do znatne mjere. Također se pretpostavlja da je Gal vrlo vjerojatno za svog

²³² Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 88.

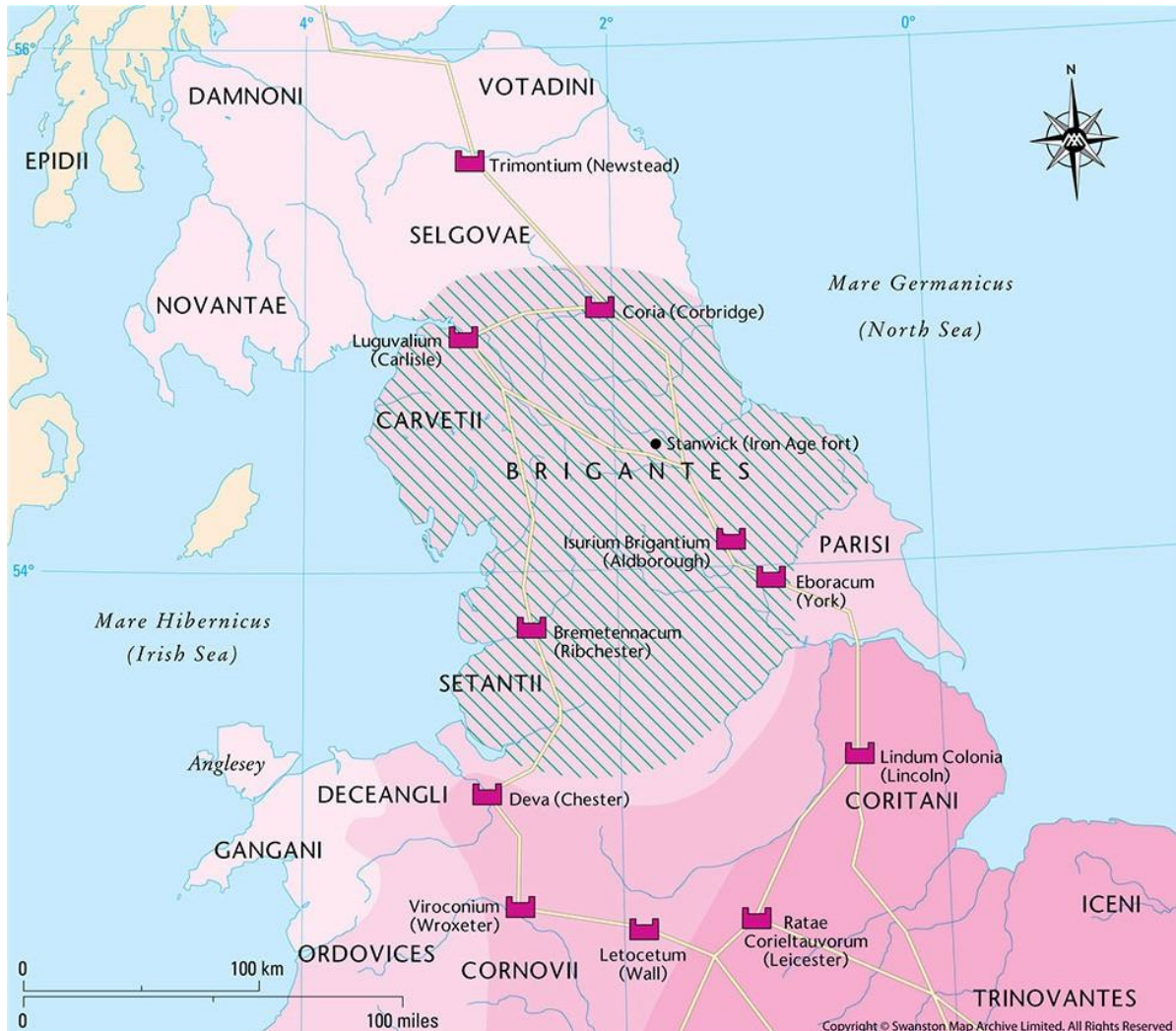
²³³ Isto, 89.

²³⁴ Isto, 89.

²³⁵ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 254.

²³⁶ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 94-95.

upravljanja Britanijom u jednom trenutku potukao pleme *Silures* te ih je mrežom utvrda na njihovom teritoriju dodatno onesposobio.²³⁷

Prilog 11. Karta prikazuje teritorij za koji se pretpostavlja da je bio pod kontrolom Kartimandue, kraljice Briganta, u vrijeme najveće moći plemena (dostupno na: <https://www.english-heritage.org.uk/learn/histories/women-in-history/cartimandua/>).

²³⁷ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 62.

XI. Quintus Veranius

U ovome poglavlju ćemo govoriti o Kvintu Veraniju, čovjeku koji je na čelu Britanije bio svega jednu godinu. Veranije je tijekom svojeg upravljanja provincijom Licijom i Pamfilijom (*Lycia et Pamphilia*) stekao znanje o planinskom ratovanju i vođenju bitkama na teškim strmim terenima. Pokraj mnogih titula najznačajnija mu je ona 49., kad je bio *consul ordinarius*.²³⁸

Veranije je došao na dužnost guvernera Britanije zimi 57-58., a umro je obnašajući svoju funkciju tijekom kasnog ljeta ili jeseni 58.²³⁹ Tijekom upravljanja provincijom kombinirao je stečeno vojno i diplomatsko umijeće u svrhu boljeg upravljanja provincijom Britanijom. Pretpostavlja se da je uspio izvršiti jednu sezonu vojne kampanje. Indikacije o tome leže u činjenici da je njegov nasljednik Gaj Svetonije Paulin (lat. *Gaius Suetonius Paulinus*) započeo operacije protiv plemena *Ordovices* bez spominjanja plemena *Silures* koje je zadavalo glavobolje Skapuli, a Gal ih je potukao, ali ne u potpunosti. Dakle Veranije je definitivno dokrajčio pleme *Silures*.²⁴⁰ Napredovanje pod Veranijem protiv Silura ne bi bilo moguće bez utvrđene zone koju je stvorio Skapula, a pojačana je i u potpunosti dovršena za vrijeme Gala. Ta utvrđena zona će poslužiti kao odskočna daska za daljnja napredovanja u osvajanju Britanije. Iste godine je osnovana legionarska opskrbna utvrda u Usku od strane *Legio XX*.²⁴¹

²³⁸ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 104.

²³⁹ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 86.

²⁴⁰ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 105.

²⁴¹ Isto, 105.

XII. *Gaius Suetonius Paulinus* i Budikina pobuna

Paulin je za svoga upravljanja Britanijom odlučio napasti otok Mona na području sjeverozapadnog Walesa. Osim što je otok bio dom druidima, na otoku se nalazila brojna populacija izbjeglica koji su bili neprijateljski raspoloženi prema Rimu.²⁴² Paulin je naredio legionarima i pomoćnim trupama da preplivaju do otoka. Na obali ih je dočekaio žestok otpor. Osim britskih ratnika dočekali su ih druidi i žene koje su prema Tacitu nosile pogrebnu odjeću. Žene su dizale ruke u nebesa i zazivale strašne kletve napadačima. Rimljani su vrlo brzo savladali otpor. Zatim je bila izdana naredba da se sva druidska svetišta na otoku unište, druidu poubijaju, a ostali preživjeli bace u okove i potom u roblje.²⁴³ Rimljani su bili veoma otvoreni za druge religije i kulture što se može vidjeti na svim područjima. Međutim, tijekom cijele rimske povijesti bile su izdane dvije zapovjedi da se uništi jedna grupa ljudi/religija. Naređeno je bilo da se uništi druidizam kao religija i druide općenito na području Carstva zbog konstantnog izazivanja pobuna i nemira. Druga naredba za potpuno uništenje religije ili grupe ljudi se odnosilo na kršćanstvo zbog nepriznavanja kulta cara i cara kao boga, što se smatralo neprijateljskim prema državi. Druidizam je bio u potpunosti uništen, dok je kršćanstvo na kraju zavladao Carstvom.²⁴⁴

Tacit spominje da je vođa/kralj plemena *Iceni*, *Prasutag* (*Prasutagus*) bio iznimno bogat. Kao kralj Icena, on je, da bi osigurao budućnost svoje žene Budike i njihove dvije kćeri, u svojoj oporuci kao nasljednike naveo kćeri i cara (koji god to bio u trenutku njegove smrti). Ovakva oporuka je ujedno bio i čin pokornosti prema Rimu, u nadi da će njegove kćeri naslijediti očeve titule.²⁴⁵

Kada je *Prasutag* umro, njegova obitelj je očekivala da će Rim poštovati njegovu oporuku. Podaci Budikinoj pobuni i događajima o kojima ćemo govoriti uskoro potječu od Tacita i Kasija Diona.²⁴⁶ Tacit o pobuni piše sažeto u svome djelu *Agricola* i u malo široj, ali isto tako sažetoj varijanti, u djelu *Annales*. Dok primjerice Kasije Dio

²⁴² Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 318.

²⁴³ Isto, 319.

²⁴⁴ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 80-81.

²⁴⁵ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 319.

²⁴⁶ Adler Eric, “ Boudica's Speeches in Tacitus and Dio“, *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 175.

pruža diskusije o pobuni,²⁴⁷ Tacit i Kasije Dion navode različite okidače vezane za pobunu, ali ako čitamo pažljivo vidjeti ćemo da se obojica slažu oko određenih stvari. Kasije prenosi vijest da je nakon smrti Prasutaga u oporuci navedeno da su nasljednici njegovih titula i bogatstva njegove dvije kćeri i car Neron. Oporuku je sastavio na taj način kako bi zaštitio svoje kćeri ne samo od Rimljana, nego i od svojih sunarodnjaka. Kćeri su prema Kasiju, ako čitamo među redovima, izgubile titule odlukom Rima, ali su zadržale ogromno materijalno bogatstvo. Dok primjerice Tacit u svojem dijelu *Annales* navodi sasvim drugu stranu priče. Po njemu su rimski centurioni nakon smrti Prasutaga pljačkali njegove zemlje, a robovi su opustošili njegovo domaćinstvo. Ženu Budiku, sada udovicu, su bičevali/išibali, a kćeri silovali. Od Tacita također saznajemo da su Rimljani zaplijenili imanja od plemenskih prvaka (*praecipui*, poglavičini ljudi, ljudi odani poglavici).²⁴⁸

Iz antičkih izvora saznajemo da je do iznenadne pobune, na čijem je čelu bila Budika, došlo zbog korumpiranog rimskog prokuratora Kata Decimana (*Catus Decimanus*). Također ne smijemo pokraj Decimana zaboraviti što se Budiki dogodilo, a za što je on bio izravno odgovoran.²⁴⁹ Tijekom svih tih događaja guverner Svetonije Paulin je bio usred kampanje na području Walesa. Kasije Dion spominje prokuratora Decimana koji je po svemu sudeći na silu oduzeo novce koje je car Klaudije tijekom prve faze osvajanja Britanije dao istaknutim kraljevima Brita, među kojima je bio i Prasutag. Iznos je bio značajan, radilo se o 40 milijuna sestercija, a Budika je prije kobnog događaja navodno osobno molila Rimljane da novac koji je dobio njezin muž ne bude vraćen unatoč tome što će njoj i njenoj obitelji i dalje ostati značajna novčana sredstva koja je Prasutag akumulirao tijekom svog života.²⁵⁰

Sada ćemo spomenuti jednu jako zanimljivu činjenicu koju jednostavno ne smijemo preskočiti dok pričamo o Budikinoj pobuni. Tacit pruža zanimljive pravne iskaze. Naime u većini ugovora između Rima i klijentskih kraljeva ili ostalih saveznika, ponajviše ako su barbari, a pogotovo ako su na teritoriju koji je u okviru ili čak nominalno u sastavu Republike kasnije Carstva, nakon smrti kralja/vođe/poglavice

²⁴⁷ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 175-176.

²⁴⁸ Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008., 319.

²⁴⁹ Gambash Gil, "To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt", *Britannia*, Vol. 43 (2012), 2.

²⁵⁰ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 175.

postoje legalne osnove da sva imovina, a pod imovinu se prvenstveno misli titule i zemlja, budu zaplijenjeni. Jer ugovor o klijentizmu je bio potpisan isključivo između kralja/vođe/poglavice i Rima, kasnije cara koji je predstavljao Rim, a ne između kraljeve obitelji i Rima.²⁵¹ Iz svega bi se dalo zaključiti se točno dogodilo Budiki. Ona je znala da će ona i kćeri ostati bez titula na što su bili pravovremeno obaviješteni puno prije smrti Prasutaga, ali glavni problem je bio gubitak titula, a ne novca. Znamo da su na području Britanije žene poput Kartimandue neosporno vladale svojim plemenima što je bila rijetkost za ono vrijeme gledano na razini cijelog svijeta, ali u Britaniji je bilo moguće. Budika ne bi izgubila skoro ništa od novca, izgubila bi jedino pravo na zemlju koja je bila u sklopu titule vođe Icena. Ako pogledamo ostale primjere kroz povijest Rima, mnogi su izgubili poput Budike svoje titule na takav način, ali su zadržali značajna novčana sredstva, s kojima su pokrenuli poslove u kojima su mnogi bili uspješni i ostali visoko pozicionirani na društvenoj ljestvici. Kada je Budika odbila da se ona i njene kćeri na miran način odreknu titula, prokurator Deciman je poslao spomenute centurione i po svemu sudeći tek onda je nastala situacija o kojoj pričaju Kasije i Tacit počevši od silovanja i pljačkanja.

Razlog zašto se Budikina pobuna proširila poput nekontroliranog šumskog požara leži u sljedećih nekoliko činjenica. Rimski kolonisti su mahom uzimali obradivu zemlju koja je bila prethodno u vlasništvu Brita poput plemena Trinovantena, što je među Britima naravno izazvalo veliki bijes. Ne smijemo zaboraviti ni masovno iskorištavanje Brita od strane rimskih i ostalih trgovaca. Tu je također presudan i monetarni sustav pod kojeg spada pozajmljivanje i transakcija novca. Britsko društvo se nije moglo jednostavno tako brzo i naglo prilagoditi u takvom sustavu te su ih mnogi iskorištavali.²⁵²

Budikina pobuna je od strane antičkih pisaca poput Svetonija opisivana kao katastrofa (lat. *Clades*). Tacit također kaže da je to ozbiljna katastrofa (lat. *gravis clades*).²⁵³ Budikina pobuna je bila kratka, ali veoma krvava. Započela je 60. ili 61. i završila je iste godine. Tacit tako nabroja uništene gradove *Camulodunum*, *Londinium* i *Verulamium* (Colchester, London i St. Albans), pri čemu je ubijeno oko 70 000

²⁵¹ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 176.

²⁵² Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 89. ,

²⁵³ Gambash Gil, "To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt", *Britannia*, Vol. 43 (2012), 1.

Rimljana i njihovih saveznika.²⁵⁴ Magnituda pokolja i uništenja od strane Budike i njezinih barbarskih pobunjenika je mnogo pogubnija zbog činjenice da je na osvojenom području već dugi niz godina vladao neprekinuti mir između rimskog i britskog stanovništva, tako da naizgled nije bilo razloga za brigu. Tacit sljedećim riječima najbolje opisuje zatišje pred buru: *Quasi media pace incauti* (iznenadni, takoreći usred mira).²⁵⁵

Kako su se Budikine snage približavale Kamulodunu, među žiteljima je nastala opća panika. Tacit nam prenosi da je grad u to vrijeme praktički bio nebranjen. Povjesničarima je mnogo vremena bilo teško vjerovati takvoj izjavi sve dok arheolozi nisu pronašli dokaze koji potvrđuju Tacitovu izjavu. Arheološka iskopavanja su otkrila da je legijska utvrda u vrijeme pobune bila van funkcije, štoviše bila je većim djelom rastavljena,²⁵⁶ pa kolonisti nisu imali adekvatnu obranu. Kada su veterani u Kamulodunu shvatili da je izbila pobuna i da su pobunjenici na putu prema njima, počeli su tražiti pomoć. Međutim, najbliže mjesto se nešto većim vojnim garnizonom se nalazilo u Londiniju i brojalo je svega 200 vojnika, koji su obavljali tek čuvarske dužnosti. Iz antičkih izvora saznajemo da je panika koja je zavládala od oćaja potpomognuta glasinama britskih sabotera, bila tolika da žitelji nisu učinili konkretne odluke i akcije, primjerice nisu evakuirali žene i djecu na sigurno, a to upućuje na zaključak da su Briti u veoma kratkom vremenu uspjeli detaljno isplanirati napad na grad.²⁵⁷ Briti su veoma brzo pregazili grad. Tek šaćica preživjelih se zabarikadirala unutar zidina nedovršenog hrama i pružala žestok otpor naredna dva dana u nadi da će pomoć doći, ali pomoć nije došla. Kasije Dion detaljno govori o krvoloćnosti i brutalnosti Brita. Osim što su ubijali svakoga na koga su naišli, bili to muškarci, žena ili djeca. Briti su plemenite rimske žene skinuli do gola, odrezali im grudi, potom zašili usta da bi ih na kraju nabili na kolac.²⁵⁸

Ćuvši vijesti o pobuni i neminovnom uništenju Kamuloduna, Paulin je u poslao jedinu dostupnu legiju, *Legio IX*. Međutim, ogroman problem je bio taj što su svi legionari i pomoćne jedinice spomenute legije bili raštrkani diljem obrambene mreže.

²⁵⁴ Gambash Gil, "To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt", *Britannia*, Vol. 43 (2012), 2.

²⁵⁵ Isto, 2.

²⁵⁶ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 89-90.

²⁵⁷ Isto, 90.

²⁵⁸ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 190.

Zapovjednik legije Petilije Cereal (*Petilius Cerealis*), koji je nakon nekoliko godina postao je guverner Britanije slovio je za naglog i brzopletog zapovjednika.²⁵⁹ Upravo zbog svoje brzopleitosti i neshvaćanja ozbiljnosti situacije Cereal je okupio u najboljem slučaju 2000 legionara i pomoćnog konjaništva. On je zatim prisilnim maršem krenuo u smjeru Colchestera, ali nije uspio spasiti veterane i civile koji su pružali otpor Britima unutar zidina hrama. Cereala je zadesila potpuna katastrofa prilikom prisilnog marša. Briti su predvidjeli njegove poteze, te su shodno s time pripremili zasjedu. Zasjeda je bila krvava po Rimljane, mnogi legionari su bili ugušeni u vlastitoj krvi koliko ih je zasjeda zatekla. Cerealis se jedva uspio spasiti konjaničkim jurišom kojeg je osobno predvodio. Kako je jedva uspio pobjeći iz obruča odlučio je napustiti mjesto bitke te se uputiti u svoju bazu kod Nene.²⁶⁰ Ni Briti nisu imali previše razloga za slavlje. Iako su na kraju dana bili pobjednici gubitci su im bili iznimno veliki.

Nakon tih događanja moral i euforija Brita je naglo porasla. Guverner Paulin je iskoristio sve svoje namjesničke ovlasti za organizaciju otpora. Dobio je nešto vremena zahvaljujući tome što su Briti pljačkali opustošene kolonije i obližnje farme, tako da je trebalo nešto vremena da se zavede disciplina među redovima Brita. Tako dobiveno vrijeme Paulin je iskoristio da se sa svim ekspedicijskim snagama vrati sa svoje kampanje na području Angleseya i reorganizira vojsku.²⁶¹ On je s manjim odredom stigao u *Londinium* (London) kako bi osobno izvidio situaciju. Da su Briti tada bili organiziraniji, a ne pljačkali Paulin bi doživio istu sudbinu koja je snašla Cereala. U gradu je zatekao je potpuno beznadnu i očajnu situaciju. Da stvari budu još gore, rimski prokurator, čije nam ime nije poznato, je pobjegao brodom u Galiju.²⁶² Građani su očajnički molili Paulina za pomoć. Bio je svjestan da je zbog slabe obrane beznadno ostati braniti grad, što potvrđuju i arheološki izvori. Naredio je da se dio stanovništva skloni u Silchester gdje je bila moguća barem kakva-takva obrana, a ostali dio stanovništva je bio upućen da nađe sklonište kod Kogidubna na teritoriju njegovog kraljevstva pošto je fanatično bio odan Rimu, a kasnije je primio brojne počasti od Rima jer je pomogao rimskim građanima u neprilici. U blizini se također nalazila i luka

²⁵⁹ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 90.

²⁶⁰ Gambash Gil, „To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt“, *Britannia*, Vol. 43 (2012), 2.

²⁶¹ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 93.

²⁶² Webster Graham, Isto, 94.

Bosham koja je mogla barem u valovima evakuirati stanovništvo na područje Galije. U konačnici nisu mogli svi biti spašeni, Paulin je odlučio žrtvovati *Londinium* kako bi spasio ostatak provincije, a svi koji su odlučili ostati u gradu bili su ubijeni. Tacit je opisao masakr i uništenje grada riječima *Cades, patibula, ignes, cruces* (mač, vješala, vatra i križ).²⁶³ Kasije Dion je detaljnije opisao situaciju. Kaže da su Briti ženama rezali grudi i gurali im u usta, također su nabijali ljude na kolce kako bi pokazali svoju moć.

Paulin je uspio okupiti cijelu *Legio XIV*, snažan odred od *Legio X* i *Legio II Augusta*. Nakon pljačke i paleža Londinija, Budikini pobunjenici su napali i opustošili grad *Verulamium*, koji nije bio naseljen rimskim kolonistima već Britima iz plemena *Catuvellauni*, koji su bili prijatelji Rima. Mnogi su uspjeli pobjeći i naći sklonište na mjestima koja je šttila vojska.²⁶⁴ Paulin si nije mogao priuštiti luksuz da čeka pojačanja iz Galije ili s područja Rajne jer su Briti bili u punom zamahu. Isto tako bio je udaljen od svojih baza opskrbe stacioniranih u Walesu, što bi značilo da mu prijete glad ako brzo nešto ne poduzme. Odlučio se za zadnje veliko kockanje svoga života, za otvorenu bitku protiv Budike. Paulin je marširao niz Watling Street prema jugu, kako bi odabrao mjesto koje je bi mu bilo najpogodnije za bitku. Kako je bio brojčano inferioran naspram Budike trebala mu je svaka prednost. Osigurao je teren gdje je u dolini otvorena tipa, ali uskoj za veći broj ljudi, tako da mu šuma štiti leđa. Nažalost iz antičkih izvora ne saznajemo gdje se točno odigrala bitka, povjesničari i arheolozi pretpostavljaju da je to bilo regiji Midlands, ili možda negdje oko područja Manchestera.²⁶⁵

Svetonije kaže da je u bitci sudjelovalo 10 000 legionara, dok su Budikine snage brojale 230 000 ljudi (brojčano stanje Brita sigurno je preuveličao).²⁶⁶ Brite su u bitku pratile njihove obitelji i cijele zajednice, o kojima ćemo reći uskoro. Tako da je možda broj Brita stvarno bio ogroman, ali to nisu bili ratnici već cijele zajednice koje su došle svjedočiti spektaklu. Tacit je zapisao govor koji je održala Budika. Govor trebamo uzeti s velikom dozom opreza jer Tacit nije mogao zabilježiti njezin govor, ubacio ga je u svoje djelo kako bi zadivio čitalačku publiku.

²⁶³ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 94.

²⁶⁴ Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003., 106.

²⁶⁵ Gambash Gil, „To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt“, *Britannia*, Vol. 43 (2012), 3.

²⁶⁶ Gambash Gil, „To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt“, *Britannia*, Vol. 43 (2012), 3.

*Boudicca curru filias prae se vehens, ut quamquentionem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur, sed tunc non ut tantis maioribus ortam regnum et opes, verum ut unam evulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eo proventus Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem impollutam relinquunt. Adessetamen deos iustae vindictae; cecidisse legionem, quae proelium ausa sit; ceteros castris occultari aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot milium, nedum impetus et manus perluros. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. Id mulier destinatum: viverent viri et servirent.*²⁶⁷

(Tac. Ann. 14.35.1–2)

(Boudika, vozeći se u kočiji sa svojim kćerima ispred sebe, dok je prilazila svakom plemenu, govorila je da je za Britance uobičajeno da ratuju pod vodstvom žena; ali tada, rekla je, nije osvećivala svoje kraljevstvo i svoju moć kao žene rođene od plemenitih predaka, već svoju izgubljenu slobodu, svoje tijelo istrošeno bičevima i oskvrnjenu čednost svojih kćeri kao jedne od ljudi. Grabežljivost Rimljana toliko je uznapredovala, rekla je, da čak ni tijela, starost ili djevojaštvo ne ostavljaju neokaljanom. Ipak, bogovi pravedne osvete su prisutni: pala je legija koja se usudila u bitku; drugi su se skrivali u logoru ili napeto tražili izlaz. Rekla je da Rimljani ne bi mogli čak ni izdržati buku i galamu tolikih tisuća, a još manje njihov bijes i nasilje: ako uzmu u obzir obilje vojske i motive rata, znali bi da njihov bojni red mora pobijediti ili propasti. To je bila odlučnost žene: muškarci mogu živjeti i biti robovi.)

Kasije Dion je za razliku od Tacita u svome govoru drugačije okarakterizirao Budiku. Dok Tacit govori o plemenitoj rimskoj matroni kojoj je nanesena nepravda, Kasije Dion ju opisuje i karakterizira kao obličje barbarstva, sa svim popratnim karakteristikama.²⁶⁸ Štoviše, u svome uvodnome govoru Dion portretira Budiku skoro kao Amazonku. Priča da je dok je držala govor svojim ratnicima u transu/zanosu

²⁶⁷ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 179.

²⁶⁸ Isto, 189.

skakala po bojnome polju pred plemenskim ratnicima vikala te podizala svoju haljinu kako bi ratnicima pokazala svoje međunožje da ih ohrabri prije bitke.²⁶⁹

Za vrijeme dok su legionari zbili svoje redove i čekali naredbe zapovjednika, Briti su zbog ranijih uspjeha ušli u nekontrolirani zanos te popustili disciplinu i vojnu formaciju. Briti su na bojno polje doveli svoje obitelji i cijele porodice da svjedoče skorom pokolju Rimljana.²⁷⁰ Prema procjenama, Paulin je imao između 7 000 i 8 000 legionara, te između 4 000 i 5 000 pomoćnih vojnika uključujući i konjaništvo na krilima. To znači da je imao od 11 000 do 13 000 ljudi pod svojim zapovjedništvom, dok su Briti brojili oko 100 000 ljudi sa ženom i djecom koji su došli na bojno polje.²⁷¹ Legionari su držali svoje pozicije dok su ih Briti obasipali projektilima kako bi ih isprovocirali na nesmotren juriš. Kako im plan nije uspio, Briti su krenuli u sveopći juriš diljem bojnog polja. Legionari su zatim bacili svoja koplja (lat. *piles*) desetkujući prve redove Brita. Među Britima je nastala velika pomutnja i zbunjenost, što su Rimljani veoma dobro iskoristili. Legionari su isukali mačeve, zbili štitove i oblikovali formaciju u obliku klina te krenuli napredovati. Takva strategija je Britima zadala krvave gubitke i napravila rupe diljem njihove formacije.²⁷² U nastaloj pomutnji Briti su se međusobno zbili do te mjere da nisu mogli koristiti svoje duge mačeve. Legionari su laganim napredovanjem mljeli Britske ratnike i ostavljali tragove krvi i tijela palih ratnika. U tom trenutku je i rimska konjica krenula u potpuni juriš napadajući bokove britske formacije, te je uskoro uslijedila masovna panika i bježanje. Zbog ranije postavljenih kola u kružnu formaciju kako bi prisutni što bolje vidjeli spektakl, povlačenje je bilo uvelike otežano.²⁷³ Rimljani su svoj pokolj proširili na britski logor gdje su zbog ranije nanesenih gubitaka od bijesa nemilice ubijali žene, djecu čak i tegleću stoku. Do sumraka bitka i sudbina provincije su bili odlučeni. Tacit izvještava da su Briti sveukupno imali 80 000 mrtvih, a Rimljani oko 400 poginulih u bitci. Od Tacita saznajemo da se Budika otrovala i umrla od posljedica uzimanja otrova, a Kasije Dion je zapisao da se odmah nakon bitke razbolila i umrla.²⁷⁴

²⁶⁹ Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 189.

²⁷⁰ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 99.

²⁷¹ Isto, 99.

²⁷² Isto, 100.

²⁷³ Isto, 100.

²⁷⁴ Isto, 100.

Nakon bitke odmazda guvernera Paulina je bila jako krvava. On je doslovno imao svoj osvetnički put gdje je diljem provincije tražio i doslovno klao svakog Brita za kojeg se pretpostavljalo da je bio dio pobune. Njegov osvetnički put je bio toliko krvav da su se senat i car morali osobno umiješati i smijeniti ga s dužnosti guvernera Britanije.²⁷⁵ Budikinom pobunom je bilo uvelike narušeno povjerenje koje se dugo gradilo između pridošlog rimskog stanovništva i Brita. Daljnje kampanje i proširenja provincije su bila privremeno zaustavljena kako bi se traume zacijelile. Također velika većina korumpiranog administrativnog aparata je zamijenjena novim, puno poštenijim i pravičnijim ljudima kako bi se situacija što prije stabilizirala. Radi nastavka romanizacije osnovano je naselje kod Grandforda kraj Cambridgea u srcu pokrajine Fens. Legije koje su bile prisutne u Britaniji nakon pobune su: *Legio IX Hispana* s bazom u Lincolnu, *Legio XX Valeria* u Wroxeteru i *Legio II Augusta* u Gloucesteru.²⁷⁶

²⁷⁵ Gambash Gil, "To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt", *Britannia*, Vol. 43 (2012), 3.

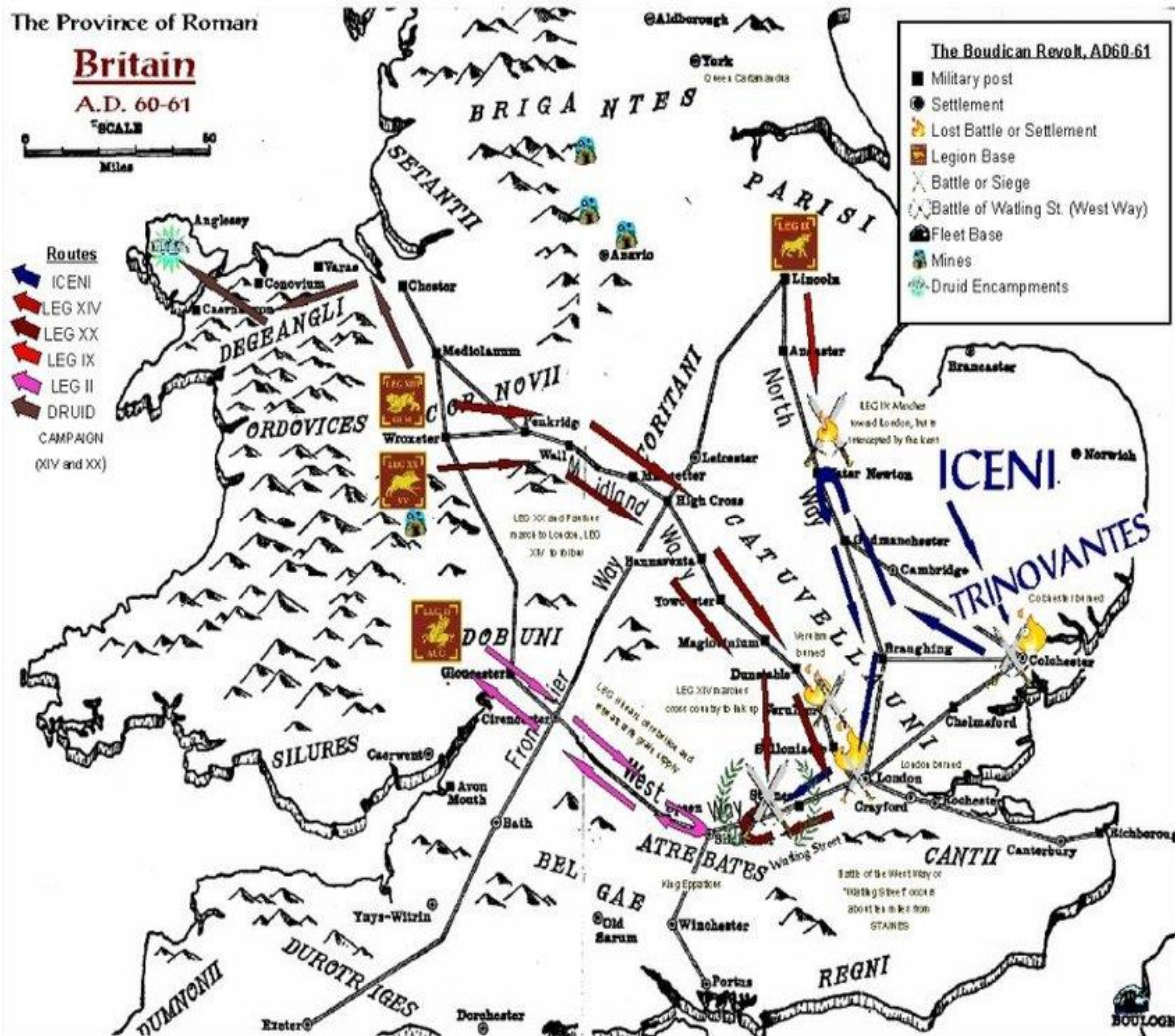
²⁷⁶ Isto, 12-13.

Prilog 12. Prikaz uništenja druidskih svetišta i masakr druida na otoku Mona od strane Paulina (dostupno na: <https://pixels.com/featured/the-massacre-of-the-druids-print-collector.html>).

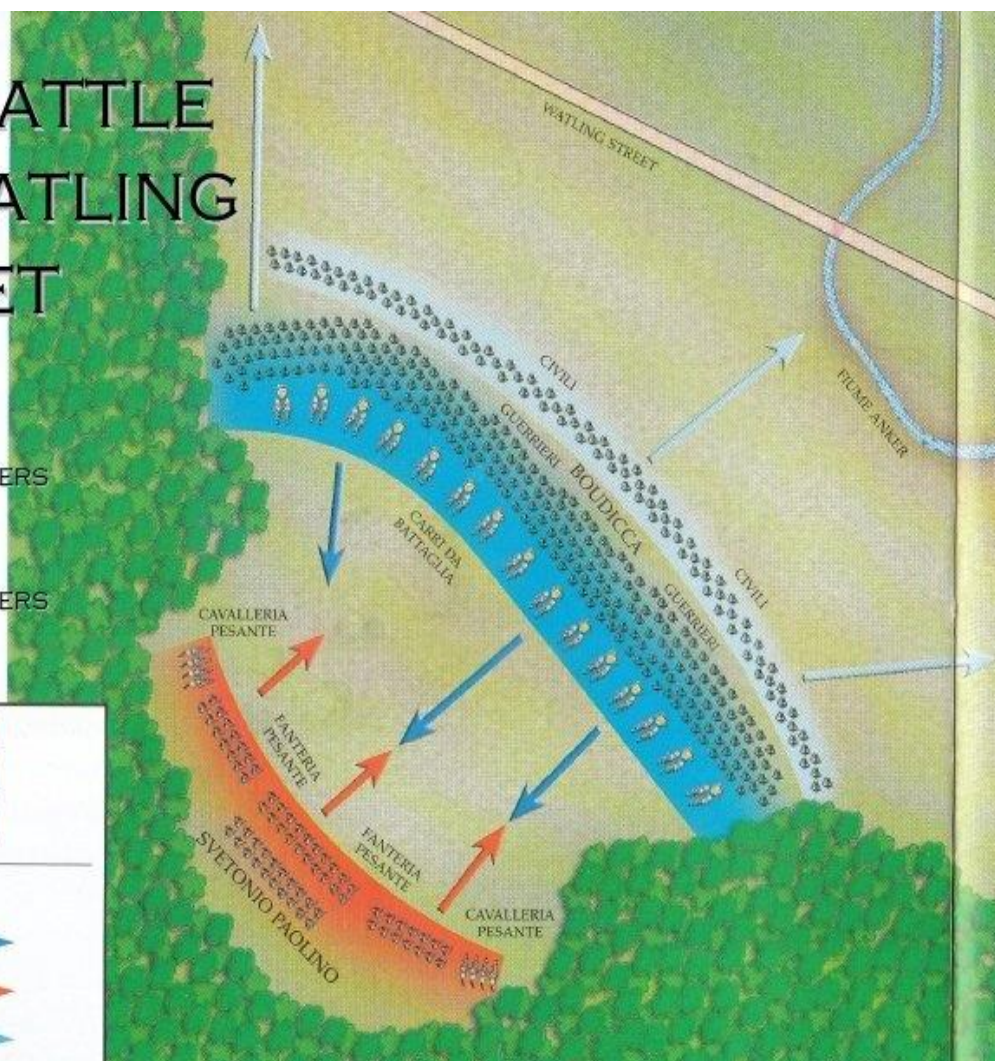
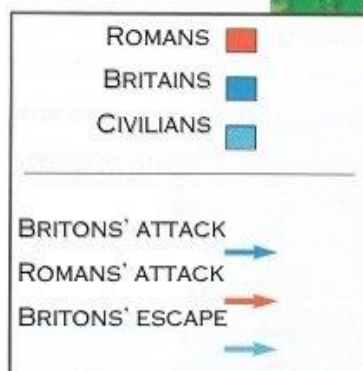
Prilog 13. Prikaz uništenja Camuloduna od strane Brita pod Budikom (dostupno na: <https://londonist.com/london/features/boudica-london-londinium-feminist>).

Prilog 14. Prikaz kretanja rimskih legija i Budikinih snaga (dostupno na: <https://boudiccaunchained.weebly.com/timeline.html>).

THE BATTLE OF WATLING STREET

- ROMANS:
15,000 SOLDIERS
- BRITONS:
50,000 SOLDIERS

Prilog 15. Strateški prikaz konačne bitke između Budike i Paulina (dostupno na: <https://weaponsandwarfare.com/2018/07/20/32504/>).

XIII. Britanija nakon Budikine pobune

Nakon sloma Budikine pobune nije bilo značajnijih osvajanja, štoviše nije bilo nikakvog pomaka jer je žiteljima Britanije trebalo vremena da zaliječe rane. Paulina je kao guverner Britanije naslijedio Publije Petronije Turpilijan (lat. *Publius Petronius Turpilianus*) 62.²⁷⁷ Tacit za njega kaže da je vodio mlohavu politiku jer nije proširio provinciju.

Početakom 60-ih godina, vjerojatno u jeku ili nakon Budikine pobune, situacija među Brigantima je opet postala komplicirana. Tacit govori da su Briganti među britskim plemenima bili najmnogobrojniji. Unutar područja Briganta bilo je nekoliko manjih pokorenih plemena: *Setantii i Carvetii* na zapadu, *Tectoverdi*, *Coionototae* i *Gabrantovices* na sjeveroistoku. Osim spomenutih, znamo da su na području Yorkshirea bili *Parisi*.²⁷⁸ Kako bi utvrdili sjevernu granicu i povećali kontrolu nad Brigantima, Rimljani su ranih 70-ih godina izgradili legionarsku utvrdu kod Yorka, dok je za vrijeme Hadrijana samo ograničena administracija bila dana Brigantima s centrom u Aldboroughu. U vrijeme cara Vespazijana na području Britanije je ponovno došlo do zamaha u osvajanju te značajnog napretka u izgradnji infrastrukture.²⁷⁹ U svrhu podizanja morala u Richboroughu je bio podignut veliki *quadrifons* (slavoluk) visine 27,43 metra simbolizirajući nadolazeće doba. Primarni Vespazijanov plan je obuhvaćao potpuno osvajanje Britanije i Hibernije (današnja Irska).

Dolaskom guvernera Marka Vetija Bolana (lat. *Marcus Vettius Bolanus*) 69. godine u Britaniju stvari su se počele stabilizirati, ali je zatim opet izbila pobuna Briganta.²⁸⁰ Rat je ponovno pokrenuo bivši muž kraljice Kartimandue. U početnoj fazi rata kraljica je uspjela zarobiti Venutijevog brata i rodbinu. Međutim to nije bilo dovoljno, pa je Bolan bio prisiljen poslati pomoćne jedinice da opet spase Kartimanduu, a nije mogao poslati legije jer su one bile iscrpljene u ljudstvu zbog borbe za carsko prijestolje. Bolan je uspio spasiti kraljicu. Antički povjesničari govore da su

²⁷⁷ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 48.

²⁷⁸ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 25.

²⁷⁹ Isto, 28.

²⁸⁰ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 2010., 11.

se najteže borbe protiv pobunjenih Briganta odvijale na području Yorkshirea, Lancashirea te na sjeveru.²⁸¹

Pomak u osvajanju započeo je 71. godine dolaskom novog guvernera Kvinta Petilija Ceriala (lat. *Quintus Petilius Cerialis*). On je odlučio pokoriti pleme *Cornovii* s ciljem zauzimanja velikih nalazišta soli. Također je krenuo i u osvajanje većeg, ako ne i cijelog teritorija pod kontrolom Briganta.²⁸² Cerial je osobno vodio istočno krilo napredovanja protiv Briganta sa svojom starom *Legio IX Hispania*, dok je tada mladi legat Agrikola s *Legio XX Valeria Victrix* nadgledao zapadno osvajanje. Obje vojske su se susrele na lokaciji Stainmore Pass, da bi zatim zajedno krenuli prema Carliseu (lat. *Luguvalium*).²⁸³

Ceriala je 74. godine naslijedio visokorangirani senator Sekst Julije Frontin (*Sextus Julius Frontinus*).²⁸⁴ On je zaslužan za osvajanje južnog i središnjeg dijela Walesa. To osvajanje Rimu je priskrbilo bogata nalazišta zlata, srebra, olova i bakra. Frontin je tijekom svoje kampanje u Walesu kombinirao pomorske i kopnene snage kako bi lakše osvojio područje.²⁸⁵

²⁸¹ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world*“, Osprey Publishing, 2010., 11.

²⁸² Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 29.

²⁸³ Isto, 29.

²⁸⁴ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world*“, Osprey Publishing, 2010., 13.

²⁸⁵ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 29.

XIV. Agrikola

XIV. 1. O Agrikoli i njegovom upravljanju provincijom Britanijom

Gnej Julije Agrikola (lat. *Gnaeus Julius Agricola*) je bio rimski guverner provincije Britanije od 77. do 85. godine. Njegov mandat je bio neobičan jer rijetko tko je bio toliko dugo guverner neke provincije.²⁸⁶ Tacit je u uvodnome dijelu svoje knjige *Agricola* istaknuo da je djelo napisao iz poštovanja i zahvale svome puncu. Agrikola je bio rođen u koloniji *Forum Julii* (današnji Frejus). Oba djeda su mu bili Cezarovi prokuratori. Njegov otac istog imena pripadao je senatorskom redu. Majka mu je bila *Julia Procilla*. U mladosti Agrikola je pohađao školu u Masaliji (*Massalia*, današnji Marsej).²⁸⁷ Imao je kćer Juliju koja se udala za povjesničara Tacita. Zahvaljujući ovoj vezi dobili smo jedno od najenigmatičnijih djela antike.²⁸⁸

Mnogi povjesničari napominju da se Tacitovo djelo *Agricola* treba čitati s dozom opreza. Opće je poznata činjenica da je u vrijeme pisanja tog djela prezirao cara Domicijana (lat. *Titus Flavius Domitianus*). Tacit kao i mnogi onog vremena nisu odobravali carevu vanjsku i unutarnju politiku, a naročito nesmotreno trošenje državnog novca. Stoga se smatra da je Tacit pokušao Agrikolu prikazati u što boljem svjetlu kako bi Domicijana pokazao što nesposobnijeg. Arheološka istraživanja i drugi materijalni i pisani izvori uglavnom potvrđuju mnoge Tacitove optužbe.²⁸⁹ Primjerice, Tacit za prethodnog guvernera Britanije (Bolan, 69-71.) govori da nije najbolje upravljao provincijom i da je bio preblag. Međutim, od grčko-rimskog povjesničara Publija Papinija Statija (grč. Πόπλιος Παπίνιος Στάτιος) saznajemo da je Bolan kao Guverner Armenije bio plemenit, pošten i veoma energičan zapovjednik.²⁹⁰ Od Tacita saznajemo da je Agrikola svoju prvu vojničku lekciju naučio pod zapovjedništvom Paulina, bio je izabran za člana njegovog osobnog vojnog. Dok je bio tribun, svoje slobodno vrijeme iskoristio je da što bolje upozna provinciju i ljude koji su u njoj živjeli.

²⁸⁶ Beard Mary, „S.P.Q.R (Povijest starog Rima)“, Zagreb: Školska knjiga, 2017., 453.

²⁸⁷ Tacitus, „Agricola and Germany“, Oxford University Press, 1999., 5.

²⁸⁸ Clarke Katherine, “An Island Nation: Re-Reading Tacitus' "Agricola", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 94.

²⁸⁹ Woodhead A. G., “Tacitus and Agricola“, *Phoenix*, Vol. 2 (1948), 45.

²⁹⁰ Isto, 46.

Guverner Britanije, Cerial, je postavio Agrikolu da zapovijeda dijelom vojske kako bi provjerio njegovu sposobnost vođenja. Tacit nas upućuje da je to bila ustaljena praksa u rimskoj vojsci. Agrikola je sve svoje zadatke jako dobro obavljao da je čak privukao pozornost cara Vespazijana koji ga je zbog njegove sposobnosti promaknuo u redove rimskog patricijata. Tacit je naznačio da u trenutku kada je Agrikola postao guverner Britanije ujedno je dobio i titulu *pontifex*.²⁹¹ Kasije Dion je također zapisao da je Agrikola prvi Rimljanin koji je znanom svijetu potvrdio da je Britanija definitivno otok te da je sa svih strana okružena vodom.²⁹²

Tacit u svome djelu *Agrikola* i svojim pismima hvali Agrikolu što je uveo u provinciju Britaniju obrazovni program s ciljem bolje i brže romanizacije provincije.²⁹³ Tacit nam govori da je Agrikola zaveo Brite koji su još pomišljali na rat izgradnjom rimskih kupelji, promoviranjem nošenja toga među elitom, upotrebom latinskog jezika i sličnih stvari. Agrikola je tako krenuo s naobrazbom sinova britskih poglavica kako bi ih romanizirao i ukorijenio mišljenje da je Rim taj kojemu duguju odanost i kojemu trebaju služiti.²⁹⁴ Agrikola je također unutar provincije uvodio zakone i sprovodio postojeće, nagrađivao je odane podanike carstva i kažnjavao neposlušne. Ponovno je uveo strogu vojnu disciplinu u vojne redove. Također je nastojao da bude što korektniji prema svim stanovnicima otoka.²⁹⁵

²⁹¹ Woodhead A. G., "Tacitus and Agricola", *Phoenix*, Vol. 2 (1948), 8.

²⁹² Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 2010., 36.

²⁹³ Beard Mary, „*S.P.Q.R (Povijest starog Rima)*“, Zagreb: Školska knjiga, 2017., 453-454.

²⁹⁴ Mellor Ronald, „*Tacitus' Annals*“, New York: Oxford University Press, 2010., 48.

²⁹⁵ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 16.

XIV. 2. Agrikoline kampanje na području Britanije

Agrikolina prva vojna kampanja bila je 77. godine, odmah po dolasku. Netom prije toga ratoborno velško pleme *Ordovices* je uništilo skoro cijelu alu (lat. *ala* – konjanička postrojba). Ljeto je tada bilo već pri kraju a time i sezona pogodna za ratovanje. Unatoč tome, Agrikola se odlučio za brzu akciju kako bi iznenadio neprijatelja. Tako je usprkos vremenskim prilikama okupio odred legionara i značajne pomoćne jedinice.²⁹⁶ Iznenadnom akcijom iznenadio je neprijatelja, koji je bio prisiljen pobjeći. Kako pleme *Ordovices* nije napuštalo sigurnost brda koju je pružala topografija Walesa, Agrikola je preuzeo inicijativu pa je s okupljenim ljudstvom krenuo u napad. Nadalje, Tacit kaže da je Agrikola sa svojim ljudima brzo svladao otpor. Agrikola je zatim odlučio - kako kaže Tacit - "poklati" svakog Brita kojeg bi tog dana zatekli, kako ne bi nikada više digli pobunu protiv Rima. Još jedna zanimljiva činjenica po pitanju spomenutog događaja: Tacit je vrlo vjerojatno osobno bio prisutan tog dana te je svjedočio pokolju.²⁹⁷

Nakon što je riješio problem s plemenom *Ordovices*, Agrikola je pažnju usmjerio prema duhovnom otoku druida, Anglesey na sjeverozapadnoj obali Walesa. Otok mu je bio primamljiv jer su se na njemu okupljali svi neprijatelji Rima. Agrikola nije imao vremena da gradi brodove za prelazak mora, već je legionarima naredio da sa samo nužnom opremom otplivaju do otoka. Izgleda da je poslao i Batavijski pomoćni odred da sa svojim konjima preplivaju do otoka (Batavijcima to nije bila nepoznanica pošto su bili naučeni na takve taktike u ratovanju). Agrikola je na spomenuti način veoma lako zauzeo otok te tim činom završio svoju prvu kampanju.²⁹⁸ Također tijekom prve kampanje su bile dovršene i mnoge ceste poput one koja je spajala Corbridge i Carlise.

Tijekom druge kampanje, 78. godine, Agrikola je prvo pozornost usmjerio ka malim plemenskim zajednicama diljem provincije koje su zbog svoje izoliranosti bile spremnije podići pobunu.²⁹⁹ Stoga je odlučio prvo podupirati pojedince, a zatim cijelu zajednicu u izgradnji hramova, trgovina i gradskih kuća kako bi se s vremenom

²⁹⁶ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 15.

²⁹⁷ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 29.

²⁹⁸ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 2010., 38.

²⁹⁹ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 17.

romanizirali i izgubili strast za podizanjem pobune.³⁰⁰ Kao novi guverner Britanije organizirao je i svoj *officium* kako bi što bolje bio u tijeku događaja koji su se odvijali diljem provincije. Arheološkim iskapanjima vojnog logora Vindolanda je bila pronađena znatna količina drvenih pločica s natpisima, koje govore o vojnoj administraciji za vrijeme Agrikole.³⁰¹

Agrikola se te godine odlučio na potpuno pokoravanje i pacifikaciju Briganta i apsorpiranje njihova teritorija u sklop Rimskog Carstva. Tacit nam govori da je tijekom marša Agrikola osobno podizao moral vojnicima i odabirao mjesto za logor. Isto tako osobno je izviđao ušća rijeka i šume kako bi imao što bolji pregled terena.³⁰² Agrikola je uspio u potpunosti pokoriti Brigante i manja plemena koja su bila pod njima, a u isti je mah osigurao razne sporazume (vjerojatno sporazumi o klijentelizmu) s plemenima koja su živjela na području današnjeg južnog škotskog gorja/visočja. Agrikola je također na tom području izgradio niz utvrda i osmatračnica kako bi bolje kontrolirao teren i pripremio odskočnu dasku za daljnje napredovanje.³⁰³

Agrikolina treća kampanja se odigrala 79. godine. Današnji povjesničari kritiziraju Tacita zbog nedostatka geografskih i topografskih podataka, a pouzdano znamo skoro sva ta mjesta posjetio. Razlog nedostatku spomenutih podataka leži u tome što Tacitovu publiku i čitatelje nije zanimala geografija i slične stvari, tada nije bilo službene znanstvene zajednice, osim par pojedinaca na teritoriju cijelog Carstva.³⁰⁴ Tacitovi čitatelji i publika onog vremena ne bi bili ništa pametniji ako bi znali kako, gdje i što. Ista situacija je i danas ako gledamo prosječnog čovjeka, samo je znanstvena zajednica stvorena i narasla. Njegove čitatelje su zanimale scene bitaka, egzotična imena i priče o dalekim zemljama i velikim ličnostima koje su bile u centru pažnje njegove čitateljske publike.

Tijekom ove kampanje Agrikola je gazio sve pred sobom sve do ušća Taus (danas Tay). Tacit kaže da je tijekom ove kampanje Agrikola susreo *novae gentes*, nove ljude, plemena koja su do tad bila nepoznata Rimu. Jedno od tih je bilo pleme

³⁰⁰ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 17.

³⁰¹ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 39.

³⁰² Isto, 40.

³⁰³ Isto, 41.

³⁰⁴ Clarke Katherine, „An Island Nation: Re-Reading Tacitus' "Agricola", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 95.

Damnonii čije su područje protezalo duž Forth-Clyde ka Stirlingshire i Perthshire.³⁰⁵ Tijekom ove kampanje Agrikola je gradio takozvane „marširajuće logore“ koji su bili znatno veći od standardnih logora, ali zato slabije utvrđeni. Takve logore su Rimljani podizali kad su bili usred kampanje, a njihove ostatke nalazimo diljem današnje Škotske. Mnogi datiraju iz Agrikolinog vremena.³⁰⁶ Iako su se Briti tijekom ove kampanje odbijali upuštati u otvorenu bitku radije koristeći gerilske taktike to im nije pomoglo puno pošto je Agrikola iz ranijih godina svog vojnog života imao veliko iskustvo po pitanju protugerilske borbe. Shodno tome on je izgradio nekoliko utvrda kako bi podčinio Brite.³⁰⁷

Tijekom četvrte kampanje 80. godine Agrikola se fokusirao na utvrđivanje i zatvaranje uskog dijela zemlje između Forth i Clyde, kako bi komunikacija sjever-jug bila u potpunosti pod rimskom kontrolom.³⁰⁸ On je također tijekom te godine pacificirao plemena na teritoriju kojeg je stekao godinu ranije. Također je gradio dodatnu mrežu utvrda da se teritorij što brže integrira u Carstvo.³⁰⁹ Agrikola se također posvetio regiji koju danas nazivamo „Škotske niske zemlje“ (eng. Scottish Lowlands). Također postoje indicacije da je daljnje napredovanje privremeno obustavio Tita Flavije Vespazijana (lat. *Titus Flavius Vespasianus*). Svrha takve odluke je vjerojatno bila da se osvojeno područje do kraja pacificira kako bi se izbjegla pobuna slična Budikinoj. Također saznajemo da se Agrikola prema poglavici plemena *Votadini* odnosio kao prema prijatelju i savezniku Rima.³¹⁰

Tijekom pete kampanje 81. godine Agrikola se ukrcao na vodeći brod rimske ratne flote i nametnuo tada rat nepoznatim plemenima. On je tijekom svojih kampanja posebice na području Kaledonije kombinirao vojne akcije rimske ratne mornarice i kopnenih snaga. Tijekom ove kampanje Agrikola se koncentrirao na nešto ravnije područje jugozapadne Kaledonije. Pleme koje mu je činilo najviše poteškoća i odupiralo se rimskoj okupaciji je bilo pleme *Novatae*.³¹¹ Agrikola je razmjestio svoje vojnike po teritoriju plemena *Votadini* i *Selgovae*. U potpunosti je zaobišao planinsku

³⁰⁵ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 17.

³⁰⁶ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 41-42.

³⁰⁷ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 17.

³⁰⁸ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 30-31.

³⁰⁹ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 18.

³¹⁰ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 43.

³¹¹ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004.,31.

regiju Galloway, radije ju okružujući kako bi na taj način stvorio kod njih osjećaj izolacije, da bi se kasnije ta regija lakše pokorila. Od Tacita zatim saznajemo da je Agrikola svoje ljude koncentrirao u onaj dio Britanije koji gleda prema Hiberniji (današnja Irska). Također je pružio i sigurno utočište odbjegli princu sa spomenutog otoka. Agrikola se prema njemu odnosio kao prema prijatelju i savezniku, za slučaj da se ukaže prilika i za osvajanje Hibernije. Naime, u rimskim vojnim krugovima i političkoj eliti općenito kolale su priče da se Hibernija može zauzeti i držati samo s jednom legijom i manjim brojem pričuvnih vojnika.³¹²

Za šestu sezonu Agrikoline vojne kampanje možemo reći da je trajala od 82. godine do odlučujuće bitke kod *Mons Graupius* 83. ili 84. Poznato je da je tijekom ove kampanje Agrikola imao sljedeće konjaničke kontigente: *ala I Hispanorum Asturum*, *ala I Thracum*, *ala I Tungrorum*, *ala Classiana*, *ala Petriana*, *ala Tampiana*, *ala Vettonum* i *ala Sebosiana*. Od svih nabrojanih konjaničkih kontingenata do danas postoje dokazi za prisutnost samo *ala Sebosiana*.³¹³ Nadalje jako je teško odrediti točan broj ljudi kojima je Agrikola zapovijedao jer su neke kohorte imale dvostruki broj vojnika, što je karakteristika Flavijevskog razdoblja po pitanju formacije unutar legije, dok za neke kohorte ili *ale* imamo oprečne informacije, jer postoje podaci da su u to vrijeme bili na kontinentu, a ne na otoku. Agrikola si je već ranije osigurao zaleđe za odlučujući prodor prema Kaledoniji. Tijekom ove kampanje rimska mornarica je bila u potpunosti angažirana. Agrikola je tako istovremeno vršio pritisak s mora i kopna na kaledonska plemena.³¹⁴ Agrikolu je konačna kampanja odvela do obala otoka Moray Firth, otočja Orkney i otočja Shetland.³¹⁵

Kad su kaledonska plemena shvatila da Agrikola prema njima nadire kopnenim i morskim putem počeli su se panično naoružavati. Kako bi ih naveo na otvorenu borbu Agrikola je naredio svojim legionarima i pomoćnim jedinicama da na svakakve načine ometaju svakodnevni život Kaledonca kako bi bili isprovocirani na otvorenu borbu.³¹⁶ U ranijim kampanjama on je zauzeo plodnu zemlju na jugu i zapadu Kaledonije. Tim činom je stvorio pretpostavke za buduću nestašicu hrane i pojavu masovne gladi među

³¹² Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 19.

³¹³ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 17.

³¹⁴ Isto, 47.

³¹⁵ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 31.

³¹⁶ Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999., 19.

kaledonskim plemenima koja bi se odlučila na daljnji otpor.³¹⁷ Prije negoli je Agrikola krenuo u konačni marš za osvajanje ostatka nepokorenih plemena na području Kaledonije, ova su odlučila organizirati više ratnih družina i napasti najsjeverniju utvrdu koju je Agrikola sagradio. Agrikolino ratno vijeće je predložilo hitno povlačenje i pregrupiranje kod utvrde Fort Estuary. U isto vrijeme su stizala brojna izvješća o kaledonskim napadima diljem fronta. Kako bi izbjegao napade s bokova, Agrikola je podijelio svoju vojsku u tri grupe i svaka je imala svoj smjer napredovanja. Takva odluka se smatra veoma riskantnom, ali s obzirom na situaciju i veoma domišljatom. Tom je strategijom, ako sve pođew po planu i u dobroj koordinaciji, planirao je zatvoriti nastale rupe u obrani te nanijeti niz teških poraza neprijatelju.³¹⁸ U vrijeme kaledonskog juriša na rimski logor, Agrikola je stigao sa svojim odjeljkom vojske. Kako bi iskoristio element iznenađenja Agrikola je poslao konjanike da napadnu neprijatelje s leđa. Uхваćeni između dvije vojske Kaledonci nisu imali izbora osim da se povuku, kako bi izbjegli potpuno uništenje. Povukli su se pod okriljem noći pošto su uvidjeli da ratna sreća nije više na njihovoj strani. Međutim, uspjeli su nanijeti određene gubitke *Legio IX* koja se nalazila u spomenutom logoru.³¹⁹

Kako bi se obranili od Agrikolinog napredovanja, kaledonska plemena su se oformila u konfederaciju. Plemena za koja znamo da su definitivno činila tu konfederaciju su: *Venicones* (u današnjoj škotskoj pokrajini Angus), *Taexali* (pokrajina Aberdeenshire) i *Vacomagi* (pokrajina Moray) koji su imali priliku iz prve ruke osjetiti snagu rimskih legija. Također se pretpostavlja da je Agrikola tijekom šeste sezone kampanje došao sjeverno sve do mjesta Fochabers, gdje su arheolozi pronašli ostatke marširajućeg logora kod Bellie, dok je za to vrijeme rimska flota došla sve do ranije spomenutog Moray Firtha.³²⁰

³¹⁷ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 32.

³¹⁸ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 17.

³¹⁹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 32.

³²⁰ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 58.

XIV. 3. *Calgacus* i bitka kod *Mons Graupius*

U usporedbi s Agrikolom nemamo skoro nikakve podatke o njegovom kaledonskom protivniku zvanom Kalgak (*Calgacus*). Mnogi povjesničari smatraju da to nije pravo ime Agrikolinovog protivnika, već titula. Naime na starokaledonskom *Calgacus* znači mačevalac, a na staroirskom jeziku postoji riječ *calgach* koja također znači mačevalac.³²¹ Zato neki misle da je *Calgacus* kao osobno ime isključivo Tacitova tvorevina. Međutim, morala je postojati glavna osoba koja je predvodila kaledonska plemena u bitci kod *Mons Graupius*, jer je uvijek potreban pojedinac potreban kako bi predvodio grupu/zajednicu/narod.

Iz sačuvanih izvora je očito da su kaledonska plemena odabrala mjesto bitke, pošto im je trebao teren koji je strm, ali opet dovoljno ravan za njihova borna kola. Zatim je teren morao biti pristupačan za dolazak što većeg broja ratnika. Kako bi na mjesto bitke došao što prije, Agrikola je prisilno marširao bez kola s prtljagom (lat. *expeditus*). Noć prije bitke rekao je navodno svojim ljudima da su prešli daleki put, a ako izgube bitku povratak će biti jako opasan, štoviše nemoguć.³²² U bitci koja se odigrala kod *Mons Graupius* jezgru Agrikoline vojske je činilo 8 000 pomoćnih vojnika koji su bili pojačani s 5 000 konjanika, a navodno je bilo prisutno 8 000 legionara. Kaledonska plemena su uspjela okupiti 30 000 ratnika, što mladih što starih. Prvi redovi rimske vojske su već prije same bitke mogle vidjeti kako kaledonska borna kola (lat. *cavinni*) kruže oko njihove formacije provocirajući ih.³²³

Neki povjesničari bitku između Agrikole i Kalgaka opisuju kao bitku znanja o Britaniji. Kalgak je prema Tacitu svojim ratnicima uoči bitke govorio o povučenosti i udaljenosti (lat. *longiquitas ac secretum*) njihove zemlje koja je dosad bila izvan dosega Rima, dok je Agrikola u svome govoru svojim vojnicima govorio: *Inventa Britannia et subacta* (Britanija je otkrivena i podčinjena).³²⁴

Agrikola je naredio svojim vojnicima da rastegnu formaciju kako bi zahvatili šire područje i lakše manevrirali. Kalgak je zatim naredio svojim ratnim kolima i

³²¹ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 33.

³²² Isto, 59.

³²³ Isto, 62.

³²⁴ Clarke Katherine, „An Island Nation: Re-Reading Tacitus' "Agricola", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 100.

konjanicima sveopći frontalni napad. Rimljani su uz pomoć konjice potukli protivničko konjaništvo, a pješadija je onesposobila borna kola bez većih problema. Prije daljnjeg sukoba obje strane su izmijenile paljbu iz dalekometnog oružja poput strijela i kopalja kako bi uočili slabost u protivničkim redovima ili izazvali neku nesmotrenu reakciju.³²⁵ Rimljani su zatim počeli lagano napredovati prema Kaledoncima. Tacit opisuje da su legionari krenuli u napad u trenutku kada su pomoćne postrojbe bacile svoja koplja na neprijatelja i tako desetkovali prve redove. Tacit na tom mjestu hvali kohorte Batavijaca i Turingijaca koje su bile izuzetno vješte u svome poslu. Za to vrijeme pomoćne jedinice su također napredovale gazeći pred sobom mrtve i umiruće. Tacit kaže da su ranije uništena borna kola i konji predstavljali prepreku brzom napredovanju.³²⁶ Kako bi spriječili nadolazeću katastrofu, Kaledonci su napali s boka. Međutim njihov napad je doživio potpuni neuspjeh te su se njihovi postojeći položaji počeli urušavati. Tijekom te akcije je mladi prefekt *Aulus Atticus* poginuo bodreći vojnike da nastave s napredovanjem. Tijekom cijele borbe Agrikola je uspješno ograničio borbu na nižim dijelovima terena, izbjegavajući tako strmu uzvisinu okruženu kamenjem. Nakon spomenutog fijaska Klaedonaca njihove zadnje pričuve su krenule u napad u nadi da će preokrenuti tijek bitke. Agrikola je upravo za takvu situaciju u rezervi ostavio četiri konjanička odreda, pa je tada naredio napad na nadolazeće neprijatelje. Nakon uništenja rezervnih trupa Rimljani su dominirali bojištem. Rimskim konjanicima je samo preostalo pohvatati, porobiti ili ubiti ratnike u bijegu. Tijekom masovnog bijega Agrikola je osobno nadgledao završne operacije i operaciju čišćenja terena.³²⁷ Sudbina njegova protivnika Kalgaka nije poznata. Možda je poginuo s ostalim plemićima i visokim uglednicima prilikom kombiniranog juriša kaledonskih bornih kola i konjanika, jer plemići su činili te odrede. Tacit tvrdi da je kad je pala noć na bojnome polju ležalo 10 000 mrtvih Kaledonaca i 360 Rimljana.³²⁸

Nakon pobjede kod *Mons Graupius* Agrikola je bio opozvan nazad u Rim. Tacit je zapisao da je taj čin bio nepošten i kriminalan, a imat će posljedice u budućnosti.³²⁹ Agrikola je bio opozvan zbog svojih dotadašnjih uspjeha i mogućih daljnjih uspjeha u

³²⁵ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 65-70.

³²⁶ Isto, 70.

³²⁷ Isto, 79.

³²⁸ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 83.

³²⁹ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 33.

Britaniji, zapravo on je u cijelosti pokorio otok Britaniju, o čemu svjedoče arheološki i antički povijesni izvori. Zbog svojih je uspjeha postajao prijetnja caru, nije bilo neuobičajeno da je tijekom carstva znatan broj generala mislio da zaslužuju prijestolje jer su postigli konkretne vojne uspjehe. Takvo paranoično razmišljanje svih careva nakon Augusta ipak se temelji na neospornim činjenicama i primjerima kroz vrijeme. Jer ako su mogli Cezar i August, zašto ne bih mogao i netko drugi. Međutim, takvo razmišljanje je nastalo zbog nedorečenog prava nasljeđivanja na prijestolje i potrebnih kriterija, problem koji će Istočno Carstvo kroz vrijeme riješiti za razliku od Zapadnog. Paranoično razmišljanje careva da svaki general želi biti car, a da su svi sposobni potencijalni izdajice i urotnici zbog loše razvijenog sustava i prakse, dovelo je Rimsko Carstvo, poglavito Zapadno, do lišavanja sposobnog vojnog kadra, čime je slabila sposobnost vojske koja je možda mogla spasiti Carstvo od pada.

Agrikola je umro u dobi od 53 godine, vjerojatno od neke bolesti. Agrikolino buhvatno osvajanje cijelog otoka Britanije nikada nije bilo konsolidirano. Razlog je bio politički, ali na to je utjecalo i pogoršanje situacije na dunavskoj granici, čija je obrana zahtijevala sve više vojnika. Tako je došlo do situacije da nije više bilo dostupnih vojnika da čuvaju osvojeno područje koje bi se kroz generaciju, možda dvije, romaniziralo gledajući ranije primjere. Upravo zbog nedostatka vojnika na kontinentu Britanija će u cijelosti biti napuštena, a o rimskom povlačenju iz Britanije ćemo reći nešto kasnije. Sve to potvrđuje i činjenica da je nakon bitke kod *Mons Graupius* *Legio II Adiutrix* premještena iz Britanije na područje Dunava.³³⁰

³³⁰ Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 86.

XIV. 4. Rimljani napuštaju Kaledoniju

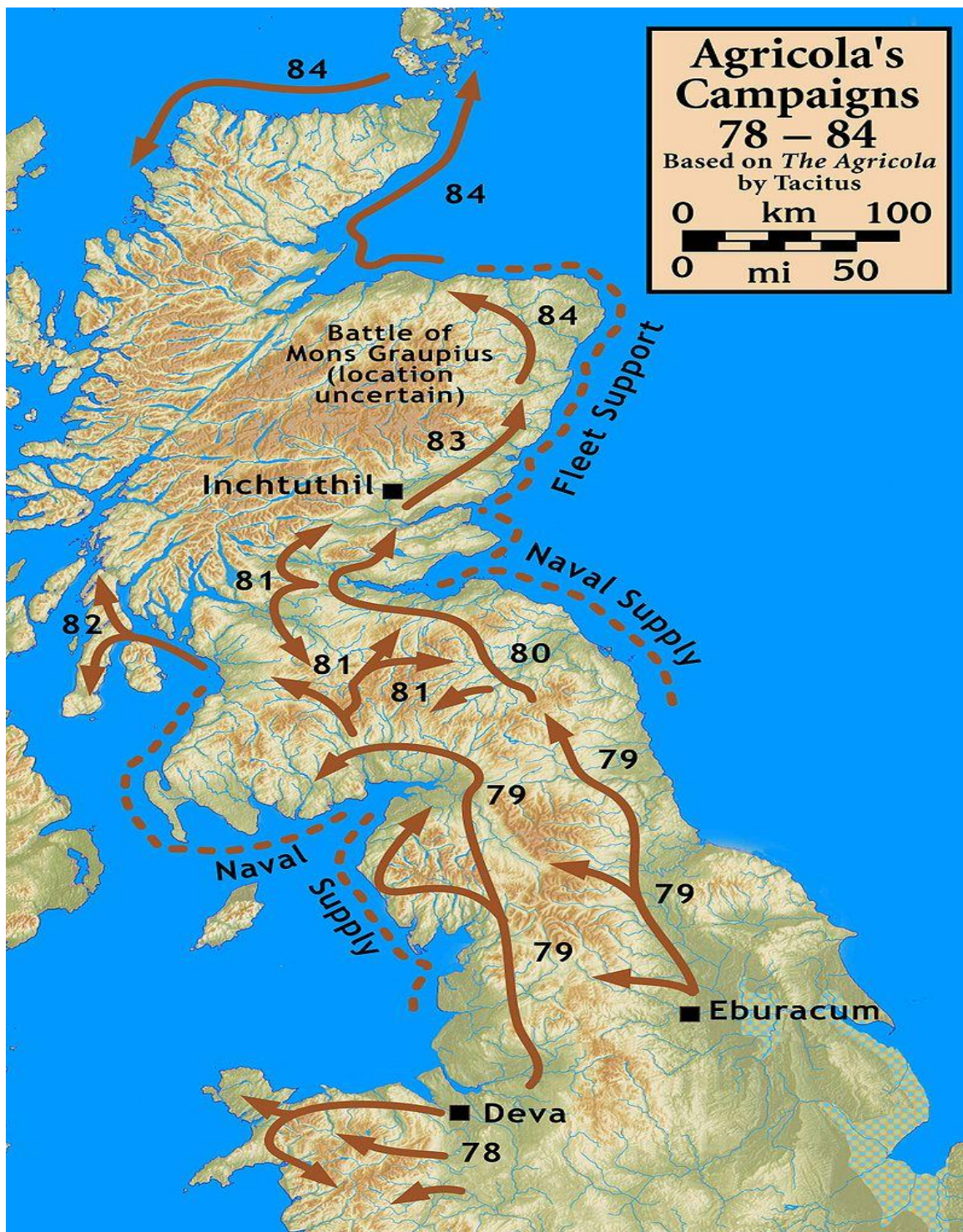
Među povjesničarima traje rasprava koliko je trajala prva rimska okupacija Kaledonije u vrijeme kada ju je Agrikola osvojio. Mišljenje je da je u vrijeme izgradnje Hadrijanovog zida Rim potpuno odustao od Kaledonije. Smatra se da je rimsko povlačenje započelo 84. godine. Povijest nam predočuje četvoricu careva za kojih se povlačenje odigralo: Domicijan, Nerva, Trajan i Hadrijan.³³¹

Sir George Macdonald u svome izvješću 1911. po pitanju rimskih novaca na području Škotske je izjavio da je na temelju numizmatičkih nalaza pronađenih u Newsteadu zaključio da su Rimljani nakon Agrikole na području današnje Škotske imali još narednih 30 do 40 godina vojne posade. Zanimljiv je primjerice Trajan koji je imao snažnu ekspanzivnu politiku. Za vrijeme dok je bio car osvojio je Daciju, dijelove Arabije, Gornju Germaniju, Retiju, te je zaposjeo cijelo područje Eufrata i Tigrisa kojeg su ranije kontrolirali Parti. Britanija je zato za Trajana potpuno drugačija priča. Povlačenje iz Kaledonije je već signalizirano 104-106. kada su vojne posade počele napuštati svoje utvrde.³³² Trajan se za svoje vladavine na području današnje Škotske odrekao teritorija sve do sjeverno od brda Cheviota. Car Domicijan također nije pokazao nikakvog interesa da se Agrikolino osvajanje Kaledonije sprovede u cijelosti, a to znamo jer je car opozvao znatan broj legionara koji su tamo bili stacionirani. Pošto je Domicijan kao car prethodio Trajanu, vrlo je vjerojatno da je za Domicijana Kaledonija većim dijelom napuštena, a Trajan je došao na postojeću situaciju i odlučio sa samo povući i bolje utvrditi granicu.³³³

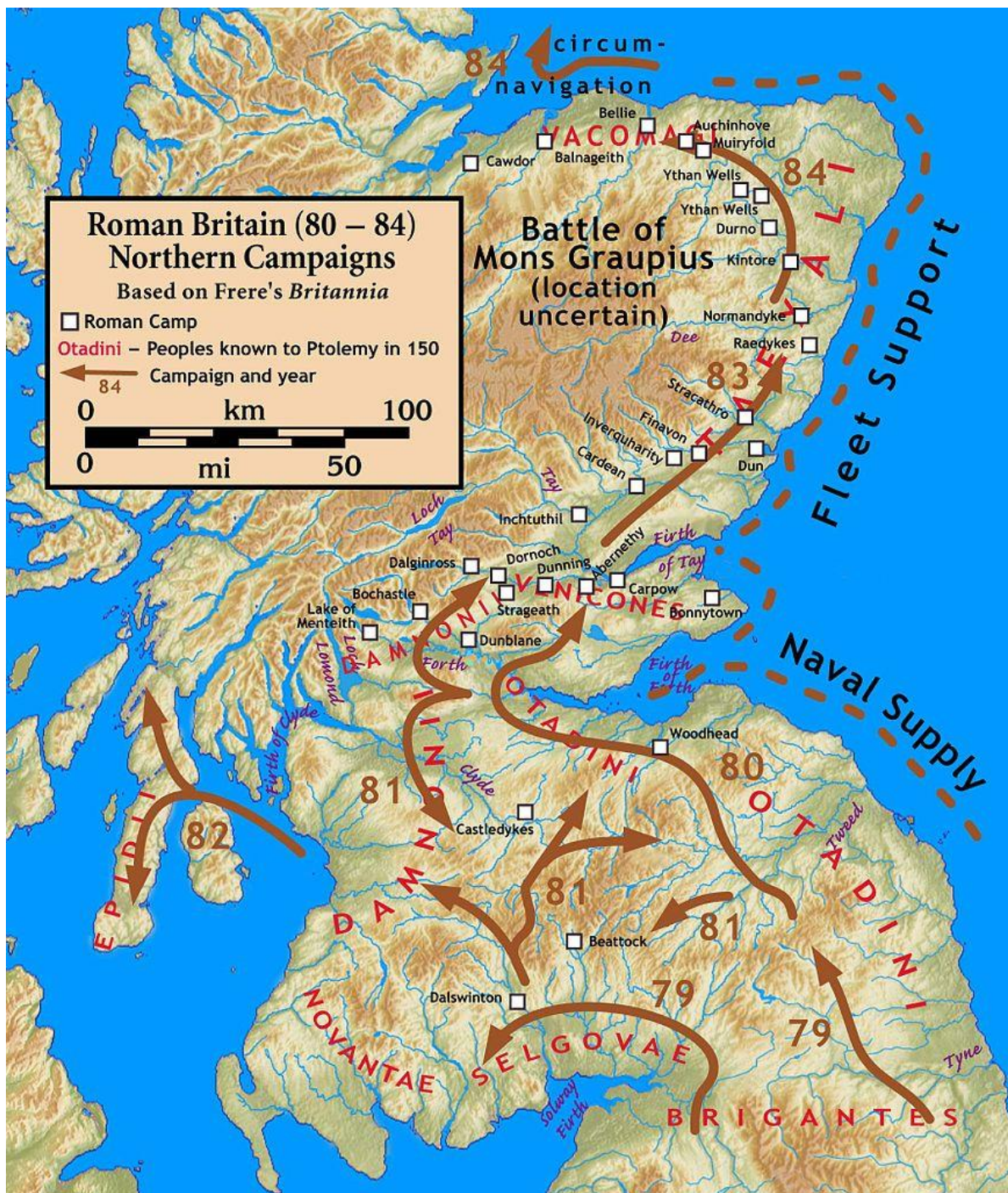
³³¹ Pryce T. Davies, Birley Eric, "The Fate of Agricola's Northern Conquests" *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28 (1938), 141.

³³² Isto, 141-142.

³³³ Isto, 142.

Prilog 16. Prikaz Agrikoline kampanje na području Britanije (dostupno na: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agricola.Campaigns.78.84.jpg>).

Prilog 17. Detaljan prikaz Agrikoline kampanje na području Kaledonije (dostupno na: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agricola.Campaigns.80.84.jpg>).

XV. Zidovi koji dijele Rimsko Carstvo od barbara

U vrijeme kada je Hadrijan posjetio Britaniju provodio je jednostavnu politiku, koja je zagovarala utvrđivanje, učvršćivanje, pacifikaciju i integraciju postojećeg teritorija. Osim primjera provođenja takve politike u Britaniji koja je svoj vrhunac dosegla izgradnjom zida, Hadrijan je puno ranije Partima predao teritorij istočno od Eufrata. Hadrijan je poput Augusta bio svjestan da su prirodne granice/barijere poput rijeka, planina i ostalih prirodnih tvorevina najbolja zaštita od neprijateljskih napada, ali se u Britaniji našao pred izazovom, jer Britanija nije imala prepoznatljivih prirodnih barijera koji bi mogle poslužiti kao granica. Provincija Britanija i sjeverna keltska plemena (Kaledonci i Pikti) imala su otvorenu granicu. Također valja reći da je početkom Hadrijanove vladavine izbila pobuna graničnih plemena te da ja bilo upada na rimski teritorij.³³⁴

Kad je završen, Hadrijanov zid je bio dug 120 kilometara, od Wallsenda na rijeci Tyne na istoku do sela Bowness na rijeci Solway na istoku. Istočni dio zida je bio od kamena, a zapadna polovica od zemljanih nasipa s čvrstim drvenim palisadama. Velika većina izgradnje dovršena je u prvih šest godina, a graditelji su uglavnom bili legionari kojih je bilo oko 15 000 iz triju rimskih legija stacioniranih tada u Britaniji: *Legio II Augusta*, *Legio VI Victrix* i *Legio XX Valeria Victrix*, a u gradnji su sudjelovali i pripadnici rimske mornarice.³³⁵ Utvrde koje su bile postavljene duž zida mogle su primiti do 600 ljudi s potrebnom opremom i opskrbom. Nick Hodgson je istaknuo da Hadrijanov zid nije tipičan kompleks utvrda gdje se vojska prvenstveno brani od napada neprijatelja. Hadrijanov zid je ujedno bio i osmatračnica pomoću koje je bio moguć sustavni pregled terena. Sam zid je pritom pružao dovoljno vremena da se legionari ili pomoćna vojska mobiliziraju na vrijeme i odbiju upad neprijatelja³³⁶

Smrću cara Hadrijana 138., na carsko prijestolje dolazi Antonin Pije. Za razliku od Hadrijana, novi car se odlučio ponovno za ekspanzivnu politiku. Napao je plemena na području današnje Škotske i tako proširio ponovno granice Carstva na području Britanije. Kako bi učvrstio sjevernu granicu, a nije zauzeo cijelu Kaledoniju, on se kao

³³⁴ Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004., 83.

³³⁵ Lobell A. Jarrett, “The wall at the end of the empire“, *Archaeology*, Vol. 70 (2017), 30.

³³⁶ Isto, 31.

i njegov prethodnik Hadrijan odlučio na gradnju zida. Taj zid je bio dugačak 63 kilometara, a protezao se kroz današnju središnju Škotsku. Zid Antonina Pija protezao se od zaljeva Firth of Forth na Sjevernom moru do zaljeva Firth of Clyde u Irskom moru. Temelji zida su bili od kamena, dok je nadgradnja bila od ćerpiča i drva. Zid je bio visok 3m, a širok 5m. Duž zida bilo je stacionirano oko 7 000 legionara.³³⁷ Zid Antonina Pija je uglavnom pratio otvorene poljane gdje su plemena obrađivala zemlju, a tek na nekim mjestima je bilo šume. Neki povjesničari uspoređuju izgradnju zida Antonina Pija s podizanjem Berlinskog zida 1960., gdje su cijele zajednice i obitelji bile razdvojene. Duž zida su sagrađene, kao i na Hadrijanovom zidu, brojne utvrde. Upravo nas arheološke iskopine upućuju da je utvrda Balmuild prva sagrađena u sklopu zida. Važan sastavni dio zida je bila cesta napravljena od kamena, pokrivena šljunkom danas poznata kao „The Military Way“.³³⁸

Zid cara Antonina Pija je bio napušten oko 160. godine, samo generaciju nakon izgradnje. Ne znamo točan razlog napuštanja zida, spekulira se da su vojnici koji su bili stacionirani na zidu bili potrebni na drugim granicama. Tako imamo antičke zapise koje spominju britanske jedinice koje su se borile na području Germanije i Afrike u vrijeme napuštanja zida. Zgrade koje su bile u sklopu zida bile su rastavljene ili spaljene. Car Antonin Pije je umro 7. ožujka 161. godine, u dobi od 75 godina, i tada je zid bio definitivno napušten.³³⁹

Car Marko Aurelije je konačno vratio granicu na Hadrijanov zid, obnovio ga i dodatno utvrdio. Hadrijanov zid kao sjeverna granica Carstva na prostoru provincije Britanije je ostala čvrstom barijerom narednih 250 godina, sve do rimskog napuštanja Britanije 410.³⁴⁰

³³⁷ Lobell A. Jarrett, “ The wall at the end of the empire“, *Archaeology*, Vol. 70 (2017), 32.

³³⁸ Breeze John David, „*Edge of Empire, Rome's Scottish Frontier: The Antonine Wall*“, Edinburgh: Birlinn Publishers, 2008., 48.

³³⁹ Isto, 86.

³⁴⁰ Lobell A. Jarrett, “ The wall at the end of the empire“, *Archaeology*, Vol. 70 (2017), 32.

Prilog 18. Ostatci Hadrijanovog zida (dostupno na: <https://www.smithsonianmag.com/history/fears-fueled-ancient-border-wall-180963025/>).

Prilog 19. Ostatci zida Antonina Pija (dostupno na: <https://blog.historicenvironment.scot/2018/10/africans-antonine-wall/>).

XVI. Septimije Sever

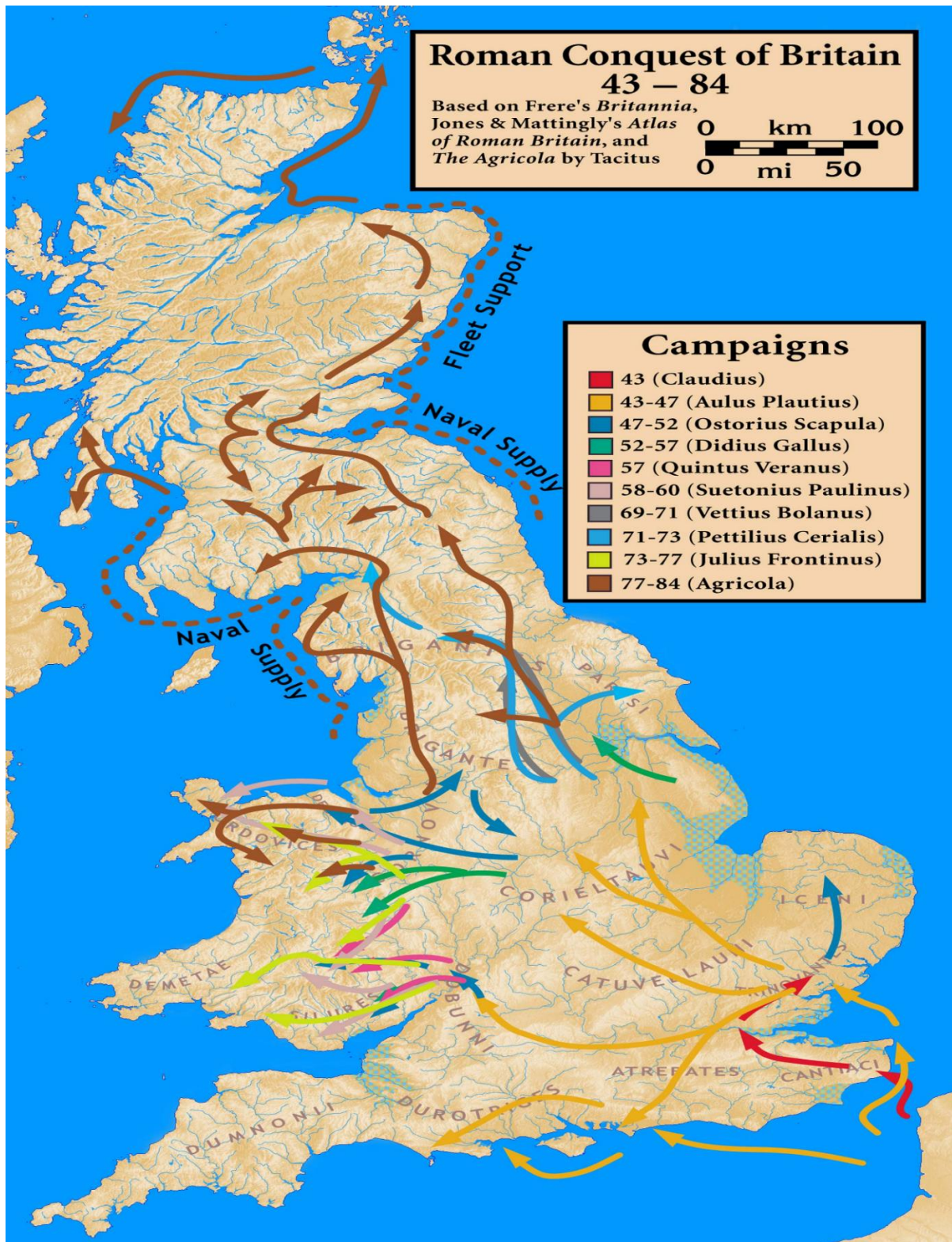
Car Septimije Sever (lat. *Lucius Septimius Severus Augustus*) se 208. godine, u dobi od 63 godine, uputio u Britaniju. Sa sobom je poveo svog starijeg sina i suvladara Karakalu (lat. *Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus*), mlađeg sina Getu, carski dvor i pretrorijanskog prefekta Papinijana. Geta i carski službenici su upravljali carstvom iz Yorka dok su Septimije i Karakala vodili kampanju na sjeveru današnje Škotske.³⁴¹ Septimije je vodio veoma krvavu i iscrpljujuću bitku protiv lokalnih plemena, ali je uspio napraviti konkretne pomake. Protiv Severa su se pobunila ranije već pokorena plemena *Maetae* i *Caledonii*. On je najprije pokrenuo krvavu kampanju protiv plemena *Maetae*, jer su se oni prvi pobunili. Car je umro u veljači 211., dok se spremao osobno izaći na bojno polje. Kasije Dion navodi da su se sva plemena za vrijeme Septimija Severa apsorbirala u spomenuta dva. Ovu tvrdnju moramo uzeti s dozom opreza jer postoji mogućnost da je Kasije Dino želio pojednostaviti političku situaciju na području Kaledonije.³⁴²

Severov nasljednik Karakala očito nije imao interesa do kraja zaokružiti osvajanja, odnosno nastaviti kampanju koju je započeo njegov prethodnik Septimije Sever. Engleski arheolog i povjesničar Francis John Haverfield je iznio teoriju zašto se situacija u konačnici razvila kako ju znamo. On smatra da je Septimije Sever utvrđivanjem i obnavljanjem Hadrijanovog zida ustvari utvrdio već postojeću granicu, dok je njegova ekspedicija sjeverno od zida bila mješavina kažnjeničke i pljačkaške ekspedicije popraćena krvavim pokoljima kako bi se plemena na duže vrijeme primirila.³⁴³

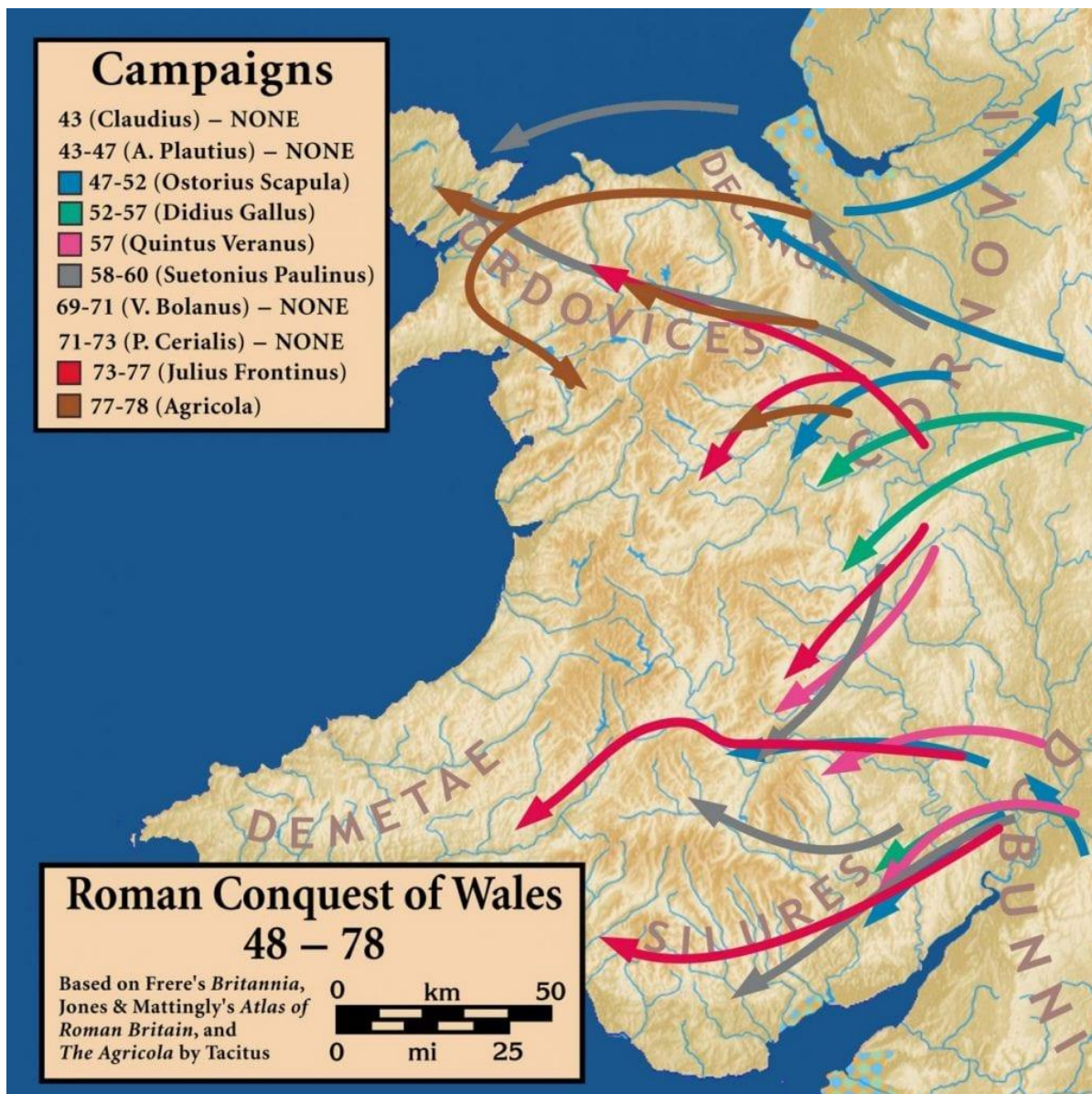
³⁴¹ Hodgson N., "The British Expedition of Septimius Severus", *Britannia*, Vol. 45 (2014), 31.

³⁴² Isto, 34.

³⁴³ Isto, 44.

Prilog 20. Karta prikazuje značajnije rimske kampanje na području Britanije do 84. godine (dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_conquest_of_Britain).

Prilog 21. Prikaz rimskog osvajanja Walesa (dostupno na: <https://www.heritagedaily.com/2021/01/the-roman-conquest-of-wales/136796>).

XVII. Rimski Wales

Najbolji pokazatelj trajne rimske prisutnosti na području Walesa jesu rimske utvrde. Rimljani su prvo gradili cijelu mrežu zemljanih utvrda na ključnim lokacijama diljem Walesa, a kasnije su mnoge utvrde bile trajno izgrađene od kamena. Oko rimskih utvrda bilo je i puno civilnih građevina što nas upućuje na to da je kod svake utvrde bilo prisutno i naselje. Primjer takvih utvrda koje su bile u neposrednoj blizini naselja možemo pronaći diljem područja Gwynedd.³⁴⁴ Od sredine pa do kraja četvrtog stoljeća na području Walesa dolazi do značajnije militarizacije regije, poglavito na području Segontija (*Segontium*), vjerojatno je došlo do ponovnog dolaska legionara u *Canovium* na području Conwy Valley. Povećana vojna aktivnost pripisuje se irskim pljačkašima koji su pljačkali morsku obalu. Radi suzbijanja pljačkaša bila je izgrađena pomorska baza kod Caer Gybi (Holyhead) koja je bila napuštena oko 393. kako bi se ugušila pobuna u Galiji koju je podigao uzurpator Eugenije (*Eugenius*). Jedna od značajnijih utvrda na području Walesa je utvrda kod Cefn Caera.³⁴⁵

Utvrda u Cefn Caeru je bila smještena oko 100 metara od močvarnog područja koje je bilo dio šireg ravnijeg terena. Utvrdu je već 1693. zabilježio Maurice Jones u pismu Edwardu Lhuydu. Zabilježio je da je utvrda napravljena od tvrdog kamena. Također je jako značajna i važna utvrda Caer Gai koja je služila kao smještaj za pomoćnu vojsku. Utvrda se nalazi na lijevoj strani obale rijeke Dee blizu jugozapadnog kraja jezera Llyn Tegid. Arheološkim iskapanjima utvrde, osim vojarni i standardnih smještajnih kapaciteta za ljudstvo i hranu, otkrivena je i kupaonica. Također je pronađeno i svetište koje se sastoji od spaljene četvrtaste strukture i dijela gdje je zapisano ime prve kohorte *Nervii*.³⁴⁶ Možda najvažnija utvrda na području Walesa je utvrda *Canovium*. Njezino važno strateško značenje je to što je utvrda pozicionirana na zapadnoj obali rijeke Conwy, a tom rijekom su plovili brodovi do 100 tona. Utvrda *Canovium* je također bila zadnja utvrda na obalnoj cesti između legionarske utvrde *Deva* i *Segontium*.³⁴⁷

³⁴⁴ Hopewell David, Burman J., Evans J., Ward M., Williams D., "Roman Fort Environs in North-West Wales", *Britannia*, Vol. 36 (2015), 225.

³⁴⁵ Isto, 227.

³⁴⁶ Isto 233.

³⁴⁷ Hopewell David, Burman J., Evans J., Ward M., Williams D., "Roman Fort Environs in North-West Wales", *Britannia*, Vol. 36 (2015), 242.

O ekonomskoj aktivnosti u rimskom Walesu govori nam više od 52 000 pronađenih novčića različite monetarne vrijednosti. Godine 1923. britanski arheolog Mortimer Wheeler je objavio prvi sistematski inventar ostava rimskih novaca na području Walesa,³⁴⁸ dok je njegov suvremenik Nash Williams 1928. proučavao rimske spomenike na području južnog Walesa kao i nalaze rimskih novaca. Prvi rimski novci koji su došli na prostor Walesa su kladijevski. Rimski novac je prodro odmah nakon početka osvajanja. Najveća nalazišta kladijevskih novaca nalaze se na području južnog Walesa, poglavito na mjestima oko utvrda. Zanimljiva je činjenica da su mnoga ruralna područja na južnoj i sjevernoj obali Walesa dala nalaze novca iz 1. i 2. stoljeća, i to u značajnim količinama.³⁴⁹

U mjestu Caernarfon na lokalitetu Cae Mawr na obali rijeke Seiont pronađeni su značajni ostatci i fragmenti rimskih lončarskih predmeta. Na lokalitetu Angle je pronađeno više rimskih lončarskih artefakata uz pomoć metalnog detektora. Pronađen je cijeli jedan depozit od nekoliko rimskih kovanica, posuda od legure bakra, žlice i ostali manji predmeti. Predmeti datiraju od 60. godine do carice Salonine (*Cornelia Salonina*), i zatim do cara Dioklecijana i Maksimijana (284-305.).³⁵⁰ Isto tako na lokalitetu pokraj naselja Escluscham je pronađeno 82 komada srebrnih denara koji datiraju od vremena Republike do 1. stoljeća poslije Krista. Od njih je 45 novaca iz doba Republike, a ostali su iz carskog razdoblja.³⁵¹

³⁴⁸ Guest Peter, "The Early Monetary History of Roman Wales: Identity, Conquest and Acculturation on the Imperial Fringe", *Britannia*, Vol 39. (2008), 35.

³⁴⁹ Isto, 45.

³⁵⁰ Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 321.

³⁵¹ Isto, 321.

XVIII. Rimska ostavština na području današnje Škotske

Blizu mjesta Dairisie (Osnaburgh) je u dijelovima pronađena ostava tzv. hacksilver (ili hacksilber), komadi srebra koji su možda predstavljali dar ili plaću koju su Rimljani predali lokalnim piktskim plemenima, a to je jasni pokazatelj živahnih odnosa između Rimljana i plemena koja su naseljavala područje sjeverno od Hadrijanovog zida.³⁵²

Škotska arheološka društva poput Glasgovskog i Dumfries arheološkog instituta započela su tijekom 20. stoljeća ekstenzivna iskopavanja rimskih utvrda i cesta diljem jugozapadne Škotske. Tijekom iskopavanja naišli su na arheološke ostatke privremenog rimskog logora na području Little Clyde. U prve tri godine iskopavanja arheolozi su došli do zapanjujućih otkrića i nalaza. Iskopane su utvrde kod Bothwellhaugh, Loundon Hill i Crawford. Također su otkrivena dvije zemljane konstrukcije kod lokaliteta Milton i Durisder, a kasnijim iskopanjima se ustanovilo da su te dvije utvrde ustvari rimske ispostave.³⁵³

Britanski povjesničar S.S. Frere je u svojim radovima istaknuo da je gotovo nemoguće saznati kad je koja rimska utvrda na području Škotske napuštena. Jedini indikator po njemu jest da se na području utvrde pronađe rimski novčić. Primjera radi, nakon Agrikolinog opoziva u utverdama pronađeni su brončani dupondiji i asi cara Domicijana, koji su markirani oznakom: COS·XII (godina podrijetla je 86.).³⁵⁴

U mjestu Easter Carmuis u blizini osnovne škole pronađeni su jasni ostatci rimskog vojnog logora, a to svjedoči da su Rimljani bili snažno prisutni na području Škotske. Isto tako na području Antoninovog zida u mjestu Duntocher na lokalitetu Golden Hill uza zid je pronađena utvrda, a nešto sjevernije od zida su pronađena tri

³⁵² Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 324.

³⁵³ Steer Kenneth, "Roman Scotland", *The Scottish Historical Review*, Vol. 33 (1954), 115-116.

³⁵⁴ Hobley S. Andrew, "The Numismatic Evidence for the Post-Agricolan Abandonment of the Roman Frontier in Northern Scotland", *Britannia*, Vol. 20 (1989), 69.

jarka s nasipom preko njih koji izvire iz pravca utvrde. Na istome lokalitetu je također zabilježeno niz građevina u sklopu utvrde.³⁵⁵

Michael Crawford je izviđanjem i pregledom iz zraka pronašao drugu utvrdu na lokaciji Birens, tvrđavu kod Redshaw Burn, kod mjesta Annandale je pronašao signalnu postaju, privremeni logor kod Galloberya i još nekoliko drugih. Jedna od najpoznatijih rimskih utvrda na području današnje Škotske je pokraj sela Durisder. Ona je ujedno i najočuvanija na prostoru današnje Škotske.³⁵⁶

³⁵⁵ Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 325.

³⁵⁶ Steer Kenneth, "Roman Scotland", *The Scottish Historical Review*, Vol. 33 (1954), 116-118.

XIX. Provincija Britanija

Administrativni aparat na području Britanije je kao i u ostatku Carstva bio izrazito malobrojan. Mnogi svakodnevni administrativni poslovi su bili prepušteni romaniziranim Britima ili Britima koji su bili iznimno odani Carstvu. Glavni kriteriji za posao u administraciji su bili odanost, bogatstvo i intelektualni kapacitet za nastavak generiranja bogatstva.³⁵⁷ Primjer Brita koji je imao pravo upravljanja unutar provincije je britski kralj klijent Tiberije Klaudije Kogidubno (lat. *Tiberius Claudius Cogidubnus*), iz čijeg imena možemo već zaključiti da je bio do određene mjere romaniziran. Oslanjajući se na izvore tog vremena možemo zaključiti da je Kogidubno vladao do kraja svojeg života. On je ostao odan Rimu čak i u razdoblju teškog previranja unutar Carstva (građanski rat). Od Tacita saznajemo da je Kogidubno pomogao Vespazijanu osigurati odanost legija na području Britanije. Vespazijan ga je nagradio tako što ga je promaknuo u čin legata.³⁵⁸ S tim u vezi valja spomenuti zanimljivu činjenicu vezanu za Kogidubna. Povjesničari i arheolozi povezuju ga s izgradnjom (75-80. godine) čuvene palače u Fishbournu. O tome koliko je palača bila luksuzna govori nam činjenica da je bila izgrađena na površini od 10 hektara.³⁵⁹

Jedna od novina koju su Briti usvojili od Rimljana bilo je održavanje sajмова i tržnica. No ipak nisu zaboravili mnoge stare običaje poput pravila da se oružjem može postići željeni cilj. Međutim dokle god nisu kršili rimske propise i zakone, Rimljani nisu obraćali previše pažnje, osim ako nije došlo do potrebe da ih se razoruža zbog moguće pobune. Kako je bivala sve romaniziranijom, na području provincije se počela stvarati zavidna mreža rimskih rustičnih vila, što ladanjskih što onih ekonomskog karaktera, ali prevladavale su više one ekonomskog karaktera. Tako se mreža vila na zapadnom dijelu Britanije protezala od Shropshirea i Cheshirea, dok na istoku mrežu vila možemo pratiti sve do sjevera u Yorkshireu i Durhamu³⁶⁰ U tu svrhu ćemo spomenuti tzv. Rudston Villa, čija je lokacija predstavljala kontinuitet od željeznog doba do Rimljana.

³⁵⁷ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 53.

³⁵⁸ Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993., 124-129

³⁵⁹ Isto, 129.

³⁶⁰ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 67-69.

Osim što je vila zauzimala veliko područje, ne računajući obradivu zemlju, u njoj su pronađeni dragocjeni mozaici koji su neosporni pokazatelji raskoši.³⁶¹

Također valja spomenuti i grad Garstang na čijem je području pronađena rimska cesta pod imenom „Walton-le-Dale-Lancaster Roman Road“. Spomenuta cesta je najvjerojatnije prolazila i kroz rijeku Wyre.³⁶² Arheološkim iskapanjima pokraj malog sela Netherby pronađena je rimska utvrda *Castra Exploratorum* na lokalitetu Netherby Hill. Antički izvori govore da je utvrda imala svoje kupalište, hram, značajno civilno naselje, a možda čak i riječno pristanište na obali rijeke Esk. Arheološkim iskapanjima se nažalost nije mogla potvrditi istinitost antičkih izvora zbog kroničnog nedostatka materijalnih ostataka. Jedino se uspjelo pronaći temelj utvrde s dva obrambena jarka i puno fragmenata lončarije.³⁶³

Po svemu što smo dosad spomenuli po pitanju arheoloških nalaza na području Britanije, možemo zaključiti da je zahvaljujući arheologiji razbijena stoljetna predrasuda da je Britanija bila slabo romanizirana. Ona naravno nije bila razvijena poput provincije Afrike, ali Afrika je više stoljeća bila pod rimskom vlašću. U Britaniji su kao i na području cijelog Carstva pronađene kupelji, vile, kipovi, forumi, hramovi, javne građevine i slično. Buduća arheološka iskapanja i otkrića će zasigurno pokazati da je Britanija bila do znatne mjere romanizirana, naravno s izuzetkom Kaledonije, zemlje na sjeveru otoka gdje se Rimljani nisu dugo zadržali.³⁶⁴

³⁶¹ Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 300.

³⁶² Isto, 303.

³⁶³ Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Lyons Alice, Watson Sadie, Salvatore P. John, Pearce John, Worrell Sally, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2016", *Britannia*, Vol. 48 (2017), 338-339.

³⁶⁴ Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., "Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 291.

XX. Rimljani napuštaju Britaniju

Kroz stoljeća rimske uprave Britanijom legije i pomoćne jedinice su dolazile i odlazile. Tako Tacit kaže da je iz Britanije na kontinent bila povučena *Legio XIV.* koja je imala status veteranske. Razlog povlačenja leži u činjenici da je u tom trenutku Rimu trebalo još vojnika duž granice kako bi odbili upade Germana.³⁶⁵ O tome da britanski otok u sastavu Carstva nije bio entitet sam za sebe govore sljedeće činjenice. Tijekom previranja na kontinentu i građanskih ratova Britanija je kao provincija uvijek sudjelovala, makar i neuspješno, u odabiru jednoga od ponuđenih kandidata za cara. Isto tako bilo je i pobuna legija kao i na kontinentu što zbog općeg nezadovoljstva trenutnim carem ili zbog nečeg drugog poput novčane prirode ako bi plaće kasnile. Kasije Dion tako spominje da je za vrijeme cara Komoda u Britaniju morao osobno otići Publije Helvije Pertinaks (lat. *Publius Helvius Pertinax*) kako bi smirio nemir u redovima rimskih legija ili ugušio ustanak.³⁶⁶

Brojni građanski ratovi kroz stoljeća, nemiri, upadi barbara poput germanskih plemena i Huna su do krajnjih granica izmorile Zapadno Rimsko Carstvo. Početkom 5. stoljeća postajalo je očito da je Carstvo stupilo u razdoblje dotad neviđene krize. Kronični nedostatak vojnog ljudstva na granicama Carstva je doveo do općeg kaosa koji je nastao upadom barbarskih plemena. Kako zbog činjenica koje smo naveli tijekom rada nije bilo više ljudstva koje je bilo spremno boriti se za opstanak Carstva, došlo je do povlačenja i napuštanja teritorija kako bi se vojno osoblje s napuštenog teritorija prerasporedilo na područje s kojeg se Rim još nije povukao. Rimljani su u potpunosti napustili Britaniju 410. i više se nikad nisu vratili.³⁶⁷

Iako je provincija Britanija naslućivala moguće probleme s Piktima na sjeveru, Sasima na istoku te s plemenom *Scotti* na zapadu, u usporedbi s ostalim provincijama situacija je bila daleko od kritične. Štoviše bila je veoma stabilna, možda i među stabilnijima na području Zapadnog Rimskog Carstva.³⁶⁸ U fazi odlaska rimske vlasti iz provincije Britanije nemamo skoro nikakvih informacija na što je taj odlazak ličio ili

³⁶⁵ Moore H. Clifford, Jackson John, „*Tacitus: Histories (Books IV-V). Annals (Books I-III)*“, William Heinemann Ltd.; G.P. Putnam's Sons, 1931., 133.

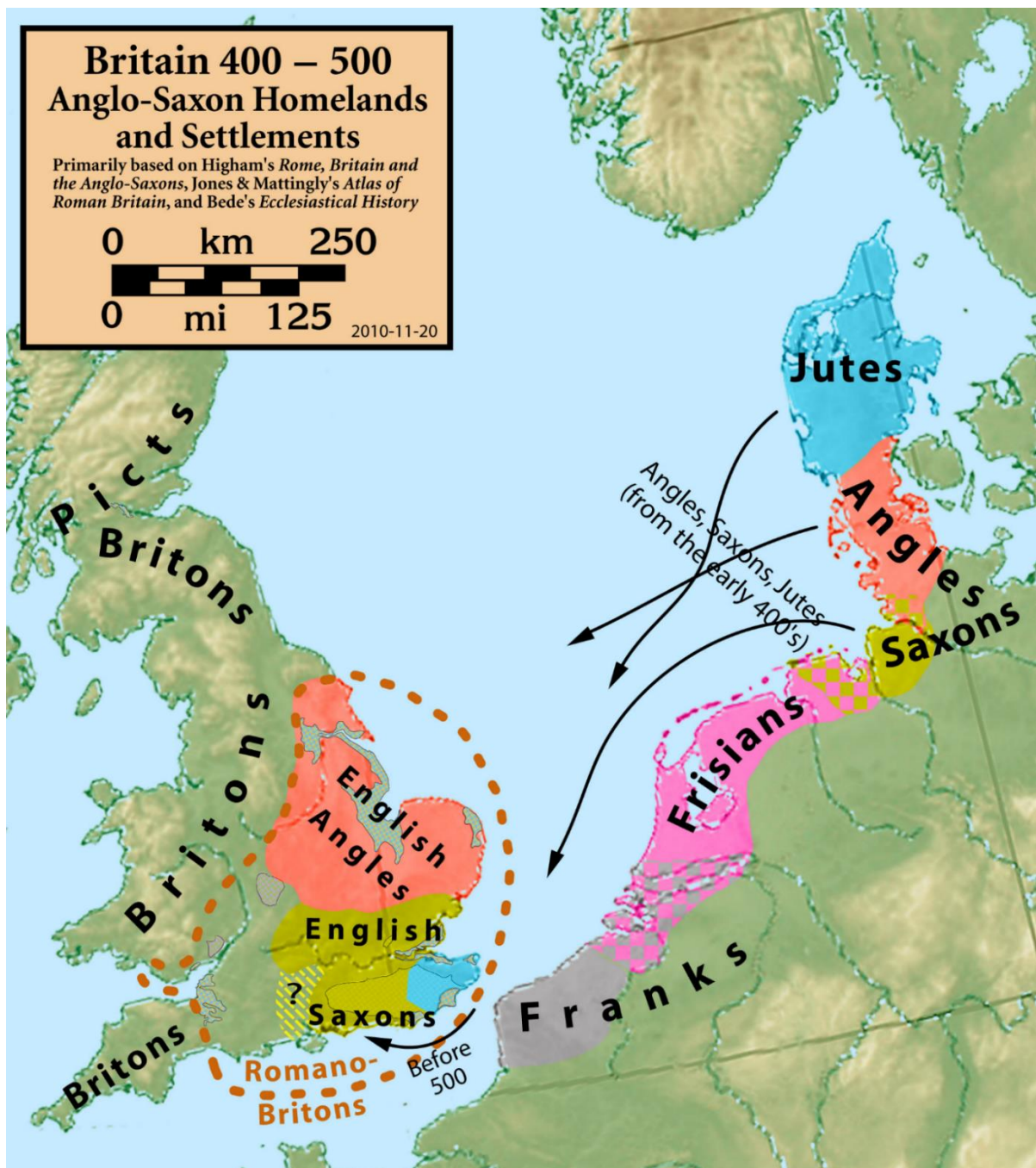
³⁶⁶ Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955., 129.

³⁶⁷ Shotter David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 97.

³⁶⁸ Isto, 98.

kako je izgledao. Jedini dokazi su nam, iako ne možemo reći da su baš dokazi, mitovi i legende. U tim mitovima i legendama može se naslutiti da je postojala neka vrsta organiziranog otpora romanizirane populacije od upada nadolazećih plemena. Barbarska plemena vjerojatno jako dugo vremena ne bi pokušala nikakve upade, ali odlaskom vojske situacija se promijenila i svi su htjeli ugrabiti priliku. Tako imamo ljude/vođe iz legendi poput Vortigen (moćni vođa) i Arthur (bear-man= čovjek medvjed?). Takve legende nam daju barem neke indicije da je postojala barem neka vrsta otpora.³⁶⁹

³⁶⁹ Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004., 112.

Prilog 22. Prikaz migracije barbarskih plemena nakon rimskog napuštanja Britanije 410. godine (dostupno na: <https://weaponsandwarfare.com/2021/02/10/the-end-of-roman-britain-ii/>).

XXI. Sažetak

Car Klaudije (lat. *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*) je 43. odlučio izvršiti invaziju na otok Britaniju. Klaudijeva invazija je za razliku od ranije Cezarove polučila veliki uspjeh, koji se nije vidio još od vremena cara Augusta. Kako bi se što detaljnije proučio tijekom rimskog osvajanja Britanije rad prati reformu vojske koja je zaslužna za osvajanja, medicinu, strategije i logistiku kako bi čitateljima mnoge stvari prilikom čitanja ovog rada bile jasnije. Spominje se i Cezarov pokušaj osvajanja Britanije prije božanskog Klaudija, kako ga Tacit oslovljava. Rad prati osvajanja generala i guvernera poput Plautija, te najvećeg od njih svih – Agrikole, koji je prema pisanju svih antičkih autora osvojio Britaniju u cijelosti. Veliki protivnici rimskom osvajanju poput Karataka i Kalgaka (*Caratacus, Calgacus*) će također ostaviti svoj trag u ovome radu, kao i svi krvavi ratovi i pobune, poput Budikine. Zapadno Rimsko Carstvo je 410. godine zauvijek napustilo otok i provinciju Britaniju završavajući poglavlje rimske povijesti na tom otoku.

Ključne riječi: Klaudije, rimsko osvajanje Britanije, Caratacus, Agricola, bitka kod Mons Graupius

XXII. Abstract

The emperor Claudius (Latin: *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*) decided to invade the island of Britain in the year 43. Unlike Caesar's invasion, Claudius' invasion was a great success, the likes of which had not been seen since the time of Emperor Augustus. In order to study the course of the Roman conquest of Britain in as much detail as possible, the work follows the reform of the army, which is responsible for the conquests, medicine, strategies and logistics, so that many things will be clearer to the readers when reading this work. Caesar's attempt to conquer Britain before the divine Claudius, as Tacitus addresses him, is also mentioned. The work follows the conquests of generals and governors such as Plautius and the greatest of them all, Agricola. Who, according to the writings of all ancient authors, conquered Britain in its entirety. Great opponents of the Roman conquest, such as *Caratacus* and *Calgacus*, will also leave their mark in this work, as will all the bloody wars and rebellions, like Budika's. In 410, the Western Roman Empire left the island and the province of Britain forever, ending the chapter of Roman history on that island.

Key words: Claudius, Plautius, Roman conquest of Britain, Caratacus, Agricola, Battle of Mons Graupius

XXIII. Popis literature i izvora

XXIII. 1. Bibliografija

1. Adler Eric, "Boudica's Speeches in Tacitus and Dio", *The Classical World*, Vol. 101 (2008), 173-195.
2. Aveline John, "The Death of Claudius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 53 (2004), 453-475.
3. Adams E.P. Colin, "Supplying the Roman Army", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol. 109 (1995), 119-124.
4. Byrne Eugene Hugh, "Medicine in the Roman Army", *The Classical Journal*, Vol. 5 (1910), 267-272.
5. Barrett Anthony A., "The Military Situation in Britain in A.D. 47", *The Johns Hopkins University Press*, Vol. 100 (1979), 538-540.
6. Burn A. R., "The Battle of the Medway", *Wiley*, Vol. 38. (1953), 105-115.
7. Black E.W., "Sentius Saturninus and the Roman Invasion of Britain", *Britannia*, Vol. 31 (2000), 1-10.
8. Beard Mary, „S.P.Q.R (Povijest starog Rima)“, Zagreb: Školska knjiga, 2017.
9. Breeze John David, „Edge of Empire, Rome's Scottish Frontier: The Antonine Wall“, Edinburgh: Birlinn Publishers, 2008.
10. Breeze John David, „Bearsden: A Roman Fort on the Antonine Wall“, Society of Antiquaries of Scotland, 2016.

11. Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Paul Booth, Worrell Sally, Pearce John, Tomlin R.S.O., " Roman Britain in 2014", *Britannia*, Vol. 46 (2015), 281-353, 355-381, 383-420.
12. Chapman M. Evan, Hunter Fraser, Wilson Pete, Lyons Alice, Watson Sadie, Salvatore P. John, Pearce John, Worrell Sally, Tomlin R.S.O., " Roman Britain in 2016", *Britannia*, Vol. 48 (2017), 319-425, 427-490.
13. Clarke Katherine, "An Island Nation: Re-Reading Tacitus' "Agricola", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 91 (2001), 94-112.
14. Cornelius Tacitus, Barrett A. Anthony, „*The Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero (Oxford World's Classics)*“, New York: 2008.
15. Cary Earnest, Foster B. Herbert, „*Dio Cassius: Roman History (Books 56-60)*“, London: Harvard University Press, 1955.
16. Campbell Duncan, O'Brogain Sean, „*Mons Graupius AD 83: Rome's battle at the edge of the world (Campaign)*“, Osprey Publishing, 2010.
17. Cary Earnest, „*Dio Cassius: Roman History (Books 46-50)*“, London: William Heinemann Ltd.; Harvard University Press, 1955.
18. Cary Earnest, „*Dio Cassius: Roman History (Books 71-80)*“, London: William Heinemann Ltd.; Harvard University Press, 1955.
19. Caesar Gaius Iulius, „*Moji ratovi*“, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013.
20. Davies R.W., " The Roman Military Diet", *Britannia*, Vol. 2 (1971), 122-142.
21. Dobson B., Mann J.C., " The Roman Army in Britain and Britons in the Roman Army", *Britannia*, Vol. 4 (1973), 191-205.
22. Fishwick Duncan, "The Deification of Claudius" *Cambridge University Press*, Vol. 52 (2002), 341-349.

23. Guest Peter, "The Early Monetary History of Roman Wales: Identity, Conquest and Acculturation on the Imperial Fringe", *Britannia*, Vol 39. (2008), 33-58.
24. Gambash Gil, "To Rule a Ferocious Province: Roman Policy and the Aftermath of the Boudican Revolt", *Britannia*, Vol. 43 (2012), 1-15.
25. Green C. M. C., " Claudius, Kingship, and Incest", *Société d'Études Latines de Bruxelles*, Vol. 57 (1998), 765-791.
26. Hamblin J. William, "The Roman Army in the First Century", *Brigham Young University Studies*, Vol. 36 (1996-97), 337-349.
27. Hind J.G.F., "The Invasion of Britain in A. D. 43 - An Alternative Strategy for Aulus Plautius", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 20. (1989), 1-21.
28. Hind J.G.F., "A. Plautius' Campaign in Britain: An Alternative Reading of the Narrative in Cassius Dio", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 38. (2007), 93-106.
29. Hanson Ellis Ann, "Publius Ostorius Scapula: Augustan Prefect of Egypt", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 47 (1982), 243-253.
30. Hopewell David, Burman J., Evans J., Ward M., Williams D., "Roman Fort Environs in North-West Wales", *Britannia*, Vol. 36 (2015), 225-269.
31. Hobley S. Andrew, "The Numismatic Evidence for the Post-Agricolan Abandonment of the Roman Frontier in Northern Scotland", *Britannia*, Vol. 20 (1989), 69-74.
32. Hodgson N., "The British Expedition of Septimius Severus", *Britannia*, Vol. 45 (2014), 31-51.
33. Hind J.G.F., " Claudius's 'Durbar' in Britain, A. D. 43--Roman Chelmsford?", Vol. 21 (1974), 68-70.

34. Lobell A. Jarrett, "The wall at the end of the empire", *Archaeology*, Vol. 70 (2017), 26-35.
35. Mellor Ronald, „*Tacitus' Annals*“, New York: Oxford University Press, 2010.
36. Moore H. Clifford, Jackson John, „*Tacitus: Histories (Books IV-V). Annals (Books I-III)*“, William Heinemann Ltd.; G.P. Putnam's Sons, 1931.
37. Pryce T. Davies, Birley Eric, "The Fate of Agricola's Northern Conquests" *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28 (1938), 141-152.
38. Roth Jonathan, "The Size and Organization of the Roman Imperial Legion", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, no. 3 (1994), 346-362.
39. Rubio-Campillo Xavier, Matías Valdés Pau, Ble Eduard, "Centurions in the Roman Legion: Computer Simulation and Complex Systems" Vol. 46 (2015), 245-263.
40. Speidel M. Alexander, "Roman Army Pay Scales", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 82 (1992), 87-106.
41. Sievers S., "Das oppidum, eine keltische Stadt", *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, No. 2 (2011), 12-15.
42. Sim David, "Roman Chain-Mail: Experiments to Reproduce the Techniques of Manufacture", *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 28. (1997.), 359–371.
43. Sanz Quesada Fernando, "Not so different individual fighting techniques and small unit tactics of Roman and Iberian armies within the framework of warfare in the Hellenistic Age", *Presses Universitaires du Midi*, No.70 (2006), 245 – 263.
44. Stout S.E., "Training Soldiers for the Roman Legion", *The Classical Journal*, Vol. 16 (1921), 423-431.
45. Shotton David, „*Roman Britain*“, London i New York: Routledge, 2004.

46. Steer Kenneth, "Roman Scotland", *The Scottish Historical Review*, Vol. 33 (1954), 115-128.
47. Thomas Chris, "Claudius and the Roman Army Reforms", *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, No. 4 (2004), 424-452.
48. Taylor J. Michael, "Visual evidence for Roman infantry tactics", *Memoirs of the American Academy in Rome*, Vol. 59/60 (2014/2015), 103-120.
49. Tacitus, „*Agricola and Germany*“, Oxford University Press, 1999.
50. Woodhead A. G., "Tacitus and Agricola", *Phoenix*, Vol. 2 (1948), 45-55.
51. Webster Graham, „*The Roman Invasion of Britain*“, London i New York: Routledge, 2003.
52. Webster Graham, „*Rome Against Caratacus: The Roman Campaigns in Britain AD 48-58 (Roman Conquest of Britain)*“, Routledge, 1993.
53. Webster Graham, „*Boudica: The British Revolt Against Rome AD 60*“, London i New York: Routledge, 2004.

XXIII. 2. Internetski izvori

1. <https://www.britannica.com/biography/Claudius-Roman-emperor>
2. <https://www.britannica.com/summary/Claudius-Roman-emperor>
3. <https://www.historytoday.com/archive/months-past/death-emperor-claudius>
4. <https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/cezarova-invazija-britanije-55-pr-kr-1019154>
5. <https://www.historytoday.com/archive/julius-caesar%E2%80%99s-first-landing-britain>

6. <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofWales/Julius-Caesar-Invasions-of-Celtic-Britain/>
7. <https://erenow.net/ancient/neros-killing-machine-the-true-story-of-romes-14th-legend/19.php>
8. <https://www.britannica.com/technology/cuirass>
9. <https://historyofyesterday.com/the-lesser-known-roman-invasion-of-arabia-which-ended-in-a-colossal-disaster-870cc66bdf73>
10. <https://military-history.fandom.com/wiki/Vexillatio>
11. <https://www.britannica.com/biography/Caratacus>
12. <https://englishlanguageandhistory.com/?id=tacitus-speech-caratacus>

XXIV. Popis priloga

- Prilog 1.** Prikaz teritorijalne rasprostranjenosti značajnijih britskih plemena 43. godine (dostupno na: <https://4dot48psychosisblog.wordpress.com/2017/09/24/research-on-king-leah-and-boadicea/>)..... 1
- Prilog 2.** Prikaz britskih ratnika. Na slici se upečatljivo vidi razlika između ukrašavanja štitova i društveni status onih s oklopom i onih bez (dostupno na: <https://www.realmofhistory.com/2022/08/14/10-facts-ancient-celts-warriors/>)..... 10
- Prilog 3.** Geografski prikaz Cezarovog iskrcavanja u Britaniji (dostupno na: https://www.google.com/search?q=caesar%27s+invasion+of+britain&rlz=1C1GCEA_enHR969HR969&hl=hr&sxsrf=ALiCzsY_TKRvsy8E4lwhn5XtgoX6OyKMtw:1661273042134&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKEw)..... 25
- Prilog 4.** Prikaz Cezarove kampanje u Britaniji 54. g. pr. Kr. (dostupno na: <https://www.dealpier.uk/caesar.html>)..... 26
- Prilog 5.** Prikaz scene u kojoj su pretorijanci pronašli Klaudija skrivenog iza zavjese, te ga zatim proglasili carem (dostupno na: <https://englishhistory.net/romans/emperor-claudius/>)..... 31
- Prilog 6.** Prikaz rimskog legionara nakon Klaudijevih reformi i u vrijeme rimske invazije na Britaniju (dostupno na: <https://www.quora.com/How-good-was-the-Roman-legionary-armor-Lorica-Segmentata>)..... 35
- Prilog 7.** Prikaz dosega rimskih osvajanja u Britaniji za vrijeme cara Klaudija (dostupno na: <https://www.english-heritage.org.uk/visit/places/richborough-roman-fort-and-amphitheatre/history/invasion/>)..... 46
- Prilog 8.** Strateški prikaz bitke kod rijeke Medwaya (dostupno na: <https://www.britishbattles.com/wars-of-roman-britain/battle-of-medway/>)..... 47
- Prilog 9.** Zračna fotografija brda za kojeg se smatra da je Caer Coradoc, mjesta posljednje bitke između Karataka i Skapule (dostupno na: https://www.englishmonarchs.co.uk/celts_16.html)..... 59
- Prilog 10.** Hod Hill, prikaz iz zraka (dostupno na: <https://www.historyhit.com/locations/hod-hill/>)..... 62
- Prilog 11.** Karta prikazuje teritorij za koji se pretpostavlja da je bio pod kontrolom kraljice Briganta Cartimandue u vrijeme najveće moći plemena (dostupno na:

https://www.english-heritage.org.uk/learn/histories/women-in-history/cartimandua/	65
Prilog 12. Prikaz uništenja druidskih svetišta i masakr druida na otoku Mona od strane Paulina (dostupno na: https://pixels.com/featured/the-massacre-of-the-druids-print-collector.html).....	76
Prilog 13. Prikaz uništenja Camulodunuma od strane Brita pod Budikom (dostupno na: https://londonist.com/london/features/boudica-london-londinium-feminist).....	77
Prilog 14. Prikaz kretanja rimskih legija i Budikinih snaga (dostupno na: https://boudiccaunchained.weebly.com/timeline.html).....	78
Prilog 15. Strateški prikaz konačne bitke između Budike i Paulina (dostupno na: https://weaponsandwarfare.com/2018/07/20/32504/).....	79
Prilog 16. Prikaz Agrikoline kampanje na području Britanije (dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agricola.Campaigns.78.84.jpg).....	93
Prilog 17. Detaljan prikaz Agrikoline kampanje na području Kaledonije (dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agricola.Campaigns.80.84.jpg).....	94
Prilog 18. Prikaz ostataka Hadrijanovog zida (dostupno na: https://www.smithsonianmag.com/history/fears-fueled-ancient-border-wall-180963025/).....	97
Prilog 19. Ostatci zida Antonina Pija (dostupno na: https://blog.historicenvironment.scot/2018/10/africans-antonine-wall/).....	98
Prilog 20. Karta prikazuje značajnije rimske kampanje na području Britanije do 84. godine (dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_conquest_of_Britain)..	100
Prilog 21. Prikaz rimskog osvajanja Walesa (dostupno na: https://www.heritagedaily.com/2021/01/the-roman-conquest-of-wales/136796)...	101
Prilog 22. Prikaz migracije barbarskih plemena nakon rimskog napuštanja Britanije 410. godine (dostupno na: https://weaponsandwarfare.com/2021/02/10/the-end-of-roman-britain-ii/).....	110